

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

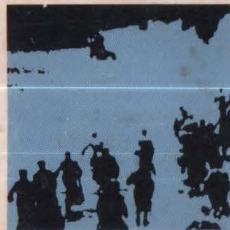
Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

GELENEK

KİTAP DİZİSİ

2

ARALIK 86

GELENEK KİTAP DİZİSİ : 2

Aralık 1986

Gelenek Yayınevi

Yazışma Adresi : P.K. 137 Bakanlıklar - ANKARA

Kapak Düzeni : Nezih DANYAL

Kapak Baskı : MAYA Matbaacılık Yayıncılık Ltd.Şti.

. Tel : 18 01 53 – 25 25 95

İÇİNDEKİLER

- Okurlarla 5-6
- Gelenek Gündemi 7-18
- Türkiye'de Siyaset ve İdeoloji Üzerine Sesli Düşünceler 19-37.
Metin ÇULHAOĞLU
- Solun Tarihi, Özeleştiri ve Tragedya 39-52
Cengiz UYGUR
- Bir Gelenek Nasıl Doğar-Oblomov'a Şükran Borcumuz 53-67
Cemal HEKİMOĞLU
- İnanmak: Bir İşkence mi, Çıkış Yolu mu? 68-78
İ. Suphi CANDEMİR
- Sosyal Demokrasicilik: Eski Hastalık Yeniden Yaşanacak mı? 79-86
Yusuf SEZGİN
- Tarih ve İrade Üzerine Kısa Bir Deneme 87-91
Gökhan TEKİN

OKURLARLA

Gelenek içeriğinin, bu kitapta da okurlar açısından doyurucu bulunacağı inancımızı dile getirerek başlıyoruz. İlk kitaptaki değerlendirmelerde, Türkiye solundaki karmaşık görünüm “geleneksel sol” ve “yeni sol” kavramları ile belirli bir ölçüde yalınlaştırılmaya çalışılmıştı. Kavramların kuramsal düzeyde açılmasının ötesinde, sözü edilen çizgilerin pratik konumlarının ve işlevlerinin sergilenmesiyle açıklığın daha da artacağına inanıyoruz. “**Gelenek Gündemi**”, sürmekte olan sosyalist parti tartışmalarından hareketle bu iki kavramı yeniden ele alıyor ve içeriklerini doldurmaya çalışıyor.

Metin Çulhaoğlu'nun bu kitaptaki yazısı “**Türkiye’de Siyaset ve İdeoloji Üzerine Sesli Düşünceler**” İttihat ve Terakki döneminden başlayarak 1930’ların sonuna dek Türkiye’deki ideolojik yapılanma sürecinin genel hatlarını ortaya koyup bazı güncel sonuçlar çıkarıyor.

Gelenek’in bu kitabında asıl ağırlığı, Türkiye solunun “eleştiri”, “özeleştiri”, “bireysellik”, “inanç” ve “bağlanma” gibi kavramlar ya da “talepler” çerçevesinde değerlendirilmesi oluşturuyor. Türkiye soluna ilişkin olarak “eleştiri” ve “özeleştiri” kavramları sıkça kullanılmaya başlandı. Gözlenen bir başka nokta, eleştiri taleplerinde sadistçe, özeleştiri arzında da mazoşistçe dürtülerin giderek ağırlık kazanması. Çengiz Uygur “**Solun Tarihi, Özeleştiri ve Tragedya**” başlıklı değerlendirmesinde, soldaki eleştiri-özeleştiri süreçlerinin sağlıksız öğelerden anılmış, gerçek bir tarih ve miras dökümü çerçeve-

sinde nasıl işleyebileceğini araştırıyor. Cemal Hekimoğlu'nun **"Bir Gelenek Nasıl Doğar-Oblomov'a Şükran Borcumuz"** yazısı, klasik Rus edebiyatının iki önemli tipinin tarihsel olarak taşıdıkları önemden yola çıkarak günümüz insanına uzanıyor; insanın, insan olmaktan kaynaklanan görev ve misyonlarını tarihsel biçimlenme doğrultusunda ele alıyor. İ. Suphi Candemir'in denemesi, **"İnanmak: Bir İşkence mi, Çıkış Yolu mu?"** ise, bireyin kendini gerçekleştirme sürecinde toplumsallıkla arasına konulan perdenin, Avrupa toplumunun ideolojik-kültürel gelişiminde nasıl örüldüğünü genel hatlarıyla ortaya koymaya çalışıyor. Son olarak Gökhan Tekin **"Tarîh ve İrade Üzerine"** başlıklı kısa denemesinde, insanın kendini gerçekleştirebilmesinin tek yolunun, topluma dönük tarihsel misyonunun bilincine varıp bu doğrultuda pratik içine girmesi olduğunu vurguluyor.

"Sosyal Demokrasicilik: Eski Hastalık Yeniden Yaşanacak mı?" yazısında Yusuf Gezgin, **Gelenek**'in ilk kitabında seçimler dolayısıyla kısaca değinilen bir konuyu ele alıp, sosyal demokrasi konusundaki "klasik" tutumun ek pratik uzantılarına ve sakıncalarına değiniyor.

Gelenek'in bu kitabında ağırlığı oluşturan konulardan ve bunların ele alınış biçimlerinden anlaşılacağı gibi, **Gelenek** Türkiye solunun sorunlarının tarihsel boyutlarıyla derinlemesine ele alınmasından yanadır. Bu alanda, verimli bir tartışma ortamının yaratılmasına, kendi konumundan elinden gelen katkıyı yapmaya da hazırdır. **Gelenek** bu konumunu ortaya koyarken, bir noktayı hatırlamadan ve hatırlatmadan edemiyor. Salah Birsel'in **Paf ve Puf**'unda, kırsal alanlarda sıkça kullanılan bir deyimden, "ekin iti" deyiminden söz ediliyor. Köylerde, ekinlerin arasında dolaşan köpekler, ekinlerin uçları boynunlarını dalamasın diye başlarını hep dik tutarlarmış. Buna alıştıklarından, ekinli alanların dışında gezerlerken de başları hep dik olurmuş. Görenler bu özellikleri nedeniyle "ekin iti" derlermiş böyleleri ne...

Gelenek Türkiye solunun sorunlarını tartışırken, eleştiri-özeleştiri kavramlarına içten bir saygı ve inançla yaklaşırken, başları gerçekten dik olması gerekenlerle, boynunlarını kollama amacıyla başları dik gezenler arasında bir ayrım gözetecektir.

Yeniden birlikte olma umuduyla...

GELENEK GÜNDEMİ

Türkiye solu uzunca bir süredir «sosyalist parti»yi tartışıyor. Yıllar süren bir korunma konjonktürünü kendi öznellikleriyle sınırlı geçiren farklı çevrelerin, bugün ortak bir gündem maddesinde buluşabilmeleri olumlu görülmelidir. «Sosyalist parti» tartışmasını olumlu kılan, katılımın genişliği değil yalnızca. Asıl önemli olan, konunun gerçekten bir nesnellige, bir ihtiyaca denk düşmesidir.

Söz konusu nesnellik ya da boşluk, en genel anlamıyla ele alındığında, Türkiye'de siyaset sahnesinde örgütlü sosyalist bir sesin eksikliği'dir. Özel olarak sol hareketin yeni bir kimlik bunalımı ve arayış döneminden geçiyor oluşu, parti tartışmalarını başlığı aşan bir zenginliğe ulaştırabilecektir.

Şu güne kadar tartışmanın zenginleştirilebildiğini söylemek pek mümkün değil. Çok değişik kaynaklar çok şey söylediler; ama söylenenler gerekli derinliğe sahip bulunmuyor. Somut olarak da ciddi bir adım atılmış sayılamaz. Gerçi sosyalist parti tartışmanın bir kanalında **Saçak** dergisi ile diğer çevreler arasında bir kutuplaşma yaşanması ve kutbun ikinci kısmında süren girişimlerin bir yayın organı doğurması oldukça somut olgular. Ancak bunlardan daha önemli görünen ürünün Doğu Perinçek'in hanesine yazılması gereken bir kazanım olduğu bizce çok açık. Bu şaibeli isme, tartışmanın uzunca bir dönemde tanınan, sol hareketin kimi eğilimlerini temsil edebilecek nitelikte kişilerle aynı masaya oturma imtiyazı, giderek bir itibar

iaresi ya da sol meşruluk kazandırılması haline gelmiştir. Bu kazanımın büyükçe bir kısmının dışlanmayla beraber erozyona uğrayacak olması, gene de, ortama egemen olduğu görünen şekilci-demokrat zihniyetin yarattığı bu sonucu unutturamayacaktır.

Tartışmanın en basit görünümlü ayağı yasalara uygunluk yönü oldu. Türkiye'de yasaların ve sınıfsal güç dengelerinin kesin bir anlamda, bir işçi sınıfı partisi kurulmasına olanak tanıdığını iddia etmek, Türk toplumunun Cumhuriyet tarihinin en demokratik döneminden geçtiğini söylemekle eş anlamlıdır. Türkiye'de siyasal rejimler, bilimsel sosyalist bir partinin legalitesine belki de hiçbir zaman hoşgörüyle bakamayacaklar. Bugüne kadar yaşanan deneyimleri hiç küçümsemeden ve mirasını sahiplenerek, tüm legal girişimlerin barındırdıkları eksiklikleri tanımamız gerekiyor. Konu basit bir yasa yorumunu, hukuki bir sorunu aşmaktadır. Düşüncelerdeki örgütlenme modeliyle gerçekleştirilmesi mümkün olan arasında herhangi bir açığın varolabileceğini kabullenmeyenler, kendi modellerinin sınırlılığını ve bilimsel sosyalizmden uzaklığını tescil etmiş oluyorlar. Bunun dışında şu ilave edilebilir: Türkiye'de sosyalist yönelişli bir birikim geri döndürülemez bir noktaya varmış bulunuyor; bu birikimin yasal şekiller altında kendini ifade etmesine izin vermemek burjuva hukuku açısından ancak geçici konjonktürler için tutarlı olabilir. Burjuvazinin kendisini, söz konusu gücü tümüyle yasa dışına itmekle uzun vadede -hem iç, hem dış dinamikler açısından- yaratacağı risklere atması da beklenemez. Bugün yaşanan açılım dönemi, egemen sınıfa sosyalist birikimi düzen içi yasallıklarda eritmek, sosyalistlerce de yasal platformdan en geniş şekilde yararlanmak için kullanılacaktır.

Çok tartışılıyor, ama derinleşilemiyor. Söylendi, tekrar edilmeli: Parti tartışması bir kanalda sosyalist olmayanlardan sosyalist parti kurma, diğer kanalda da sosyalistlerin sosyalist olmayan bir oluşum yaratma niyetleriyle sürüyor. Türk solunda bu tersyüz edilmiş görüntü süreç içinde bir ölçüde düzelmektedir. Yeni sol varyantların kümelendiği ilk kolun üzerinde serpildiği zeminin ancak demokrat birikim olabileceği giderek açıklık kazanmaktadır.

Türkiye'de Demokrat Birikim ve Yeni Sol

Eski SDP Genel Başkanı M. Ali Aybar'ın başını çektiği, marjinal gruplaşma ya da yeni solcu aydınları da sürükleyen oluşum, giderek yeni solcu-demokrat bir birliğe dönüşüyor... Türkiye solunda 1980 öncesinde iki ana kesim geleneksel şol ile devrimci demokrasiydi. İçinde bulunulan yeni dönemde devrimci demokratların eski etkin konumlarından fizik olarak uzaklaştırılmış, çoğu unsurlarının da geleneksel sol ile yeni sol arasındaki ayrım kavşağına gelmiş oldukları gözlemleniyor. Geleneksel kesim ile yeni sol arasındaki ayrışmanın netleştiği bir süreç yaşanmakta. Geleneksel solun ciddi bir teorik - pratik mirasın taşıyıcısı ve doğal sahibi olduğu, dünya çapında da güçlü bir nesnelliğin parçası olduğu açıktır. Yeni sol ise bünyesinde çeşitli açmazlarla birlikte varolabiliyor. Bunların zayıflık mı, yoksa zenginlik mi olduğu çeşitli aydın çevrelerde tartışılacaktır. Yeni solun yükselişinin, bir küskünlük ve iddiasızlık dönemini izliyor oluşu dikkat çekici bir olgu.

Söz ettiğimiz açmazların ilknı, yeni solun, dünya sosyalist mücadele tarihinin şu veya bu noktasında yaşanan sürecin dışına taşan merkez-kaç dinamiklere oturması oluşturuyor. İki kutuplu bir dünya da her iki kutba muhalif olmak ve bu konumu teorik bir sistematığa ulaştırmaya çalışmak başlı başına bir açmaz. Siyasi-pratik bir sistematik ise, zor olmanın ötesinde hemen hemen hiç gelecek vaad etmeyen bir beklenti olarak kaldı, kalmaya da mahkum gözüküyor. Gene de Batı Avrupa'nın kendi kendisini durağan bir stakükoda dengeleyebilen toplumsal-siyasal yaşantısı yeni sola bir nesnellik sunmaktadır. Daha da ileri giderek, bu toplumların ortaya çıkarttığı yeni sorunlar karşısında geleneksel işçi sınıfı partilerinin kıvraklığına ve teorik alanda manevra yeteneğine yeni solun kimi kesimlerinin zaman zaman sahip olabildiği de söylenebilir. Bu nesnellik Türkiye'de mevcut değil. Bu kıvraklık da. Türkiye ne batının refah toplumunu, ne marjinal sosyal katmanların hareketliliğini, ne de sosyalist mücadele alanını olağanüstü kısıtlayan bir siyasal düzen oturmuşluğunu yaşıyor. Türkiye geleneksel solun doldurmaya muktedir olduğundan daha fazla alan yaratabilecek bir ülke değil. Ya da doğru bir ifadeyle, Türkiye yeni sola uzun bir ömrü garanti edemeyecek kadar güçlü hareketlilik ve zenginliklere gebe.

Türkiye yeni solunun bastığı toprak. hatılı benzerlerinin sahip oldukları teorik-kültürel bir mirası da içermiyor. Türkiye oldukça zengin bir çeşitlilik içeren hareketli bir siyasal mücadele geleneği taşıyor. Amorf, doğasında taşıyan yeni sol sahip olduğu bir modeli gerçekliğe taşıyabilme yeteneğinden yoksun, döküldüğü her boşluğun kalıbına uyarlanıvermesiyle de ayırd ediliyor. Siyasal müdahale ve dönüştürücü programlar talep eden Türkiye nesnelliğinde yeni solcunun cevap verebileceği bir ihtiyaç pek gözüküyor. Böylece yeni solun geleceği siyasal açıdan karanlıklara gömülüyor. Saygıya değer bir teorik zenginlik de barındırmıyorsa, yeni solun ne işlevi olabilir?...

Ama bulunuyor. Türkiye’de sol hareketi doğumundan bu yana etkisi altına alan bir çekim merkezi var. Güçlü olduğu için değil, tersine bir akıntının dibinde bomboş bir delik gibi yarattığı anafomla çekiyor. Türkiye’de demokrat mücadele alanı hiç dolmuyor, Türkiye egemen ve orta sınıfları demokrat bir kimliği hiç benimsemiyorlar. Sol işte hep bu anafora kapılıyor. Bugün de, Türkiye’de, yaratılmasında solun payının büyük olduğu demokrat birikimi yine solcular taşıyor. Elbette asli işlevlerini unutmak pahasına. Yeni sol ve Aybar, Belge, Perinçek gibi kişilikler kaba bir anti-sovyetizme düşseler de bu demokrat birikimi kendi eğilimlerinde yansıtıyorlar. Burjuva demokrat platformun asıl sahiplerinin eksikliği, Türkiye’de yeni solcu oluşumlara demokrat bir giysi sunuyor.

İki noktanın altı çizilmeli. Birleşik sosyalist parti girişiminin uzun ömürlü ve kalıcı olabilme ihtimali zayıftır. Bunun nedeni gene bizzat yeni solun amorf, örgütsel biçimlere alerjisi olan karakteridir. İkincisi, radikal marjinal gruplaşmaların da diğer ana kesimlerle beraber aynı demokrat kimliği sindirebilmeleridir. Bunların batıdaki akrabalarının, gelenekselliklerinden söz etmek biraz abartılı olsa da, bir tür alışılmışlığa sahip oldukları ve Trotskizan ya da anarşizan biçimler altında siyasal panoramanın en uç soluna eğilim gösterdikleri biliniyor. Bunların barışçılık gibi çok çekici araçlar sayesinde demokratlığa yanaşabilmelerine karşın, Türkiye’deki radikaller sade demokratlığa gönüllü oluyorlar.

Bu sağ konumlanışın mümkün olmasını sağlayan, köksüzlüktür. Kendi kendilerine verdikleri gerekçeler ise anti-bürokratizm, parti içi demokrasi ve özgürlük gibi muhalif tezlerden oluşuyor. Disiplinden tasarruf etmeye götürecek birey ve eğilim özgürlükleri, yaratılması amaçlanan demokratizm aygıtları, bu marjinal grupların ve bir bütün olarak yeni solun pratiğini, en ciddi bürokratik tehlike olan kırtasiyeciliğe sürükleyecek, kurulmak istenen partiyi de bir iktidar mücadelesi aracından sol aydınların demokrat-insani-yatay ilişkiler atölyesine dönüştürecektir. Açıkca söylenmeli: **Zemin** dergisi bir bütün olarak yukarıda öne sürülen tezlerin adım adım gerçekleşmesinin gözlemleneceği bir platformdan öte anlam taşımayacaktır. Bunun belki en gayn ciddi örneği de, sosyalizmle ne tür bir ilişkisi olduğu hiç anlaşılamayan Brezilya İşçi Partisi öyküleriyle derginin ilk sayısında verilmiş bulunuyor.

Ya Sosyalist Birikim?

Türkiye’de ciddiye alınması gereken bir sosyalist birikim ve geleceğin tüm zaafına rağmen varolduğundan şüphe edilmemeli. Uzun süreli bir sessizlikle umutsuzluğa kapılan kesimlerin politik kaygılarını terketmelerinde ya da kendi sağlarındaki güçlere bu kaygılarını taşımalarında onurlu ve haklı hiçbir yan bulunmadığı, sol politizasyon sürecinin derinleşmesiyle giderek netleşecektir. Ancak sosyalist birikimin yeni solun şansına sahip olmadığı da bilinmeli. Sosyalist birikim demokratize edilmediği, kendi kimlik ve işlevlerini sahiplenmekte direndiği sürece, onurlu bir tecrit yaşamaya devam edecektir. Sosyal demokrasinin güncel tepkileri toparlayabilmekte gösterdiği yeteneksizlik, kısa dönemde sosyalist görünümlü demokrat çıkışlarla doldurulmaya çalışılacaktır. Ama evrensellik ve perspektif açısından yukarıda sözü edilenlere göre kat kat daha yüklü olan sosyalist birikim çok kısa bir sürede olmasa da, bu kez demokrasiyi sosyalizm potasında eriterek, bu boşluğu nihai olarak doldurma şansına sahiptir.

Bu olanağın değerlendirilmesinin yolu her köşede demokrat keşfetme ve onlarla cepheleşme saplantısından geçmeyecek. Türkiye’nin bilimsel sosyalist anlamda bir partiye duyduğu ihtiyaç, Türkiye’nin

ye solcusu her biraraya gelişinde ve su yüzüne çıkışında sosyalizm adına hiçbir şey yapmama tuhaflığını terketmedikçe varlığını sürdürecektir.

Partileşme niyetleri ve kimlik arayışı, solun sosyal demokrasiye karşı beslediği umutların kendiliğinden azalmasına yönelecektir. Geçtiğimiz seçimlere alternatifsiz yakalanan Türkiye solunda bu bağımsızlaşma rüzgan henüz yeterince güç kazanmış değil. Ancak belirtileri gözlemlenebiliyor. Önümüzdeki dönem sosyalist hareketin sosyal demokrasiye tanıdığı olumlu sıfatları geri alması beklenmeli, bu süreç teşvik edilmelidir. Partileşme tartışmasının, bu anlamda da katkıları olacaktır. Kendiliğinden yükselecek bu arayış atmosferinde en önemli görevlerden birisi, sosyal demokrasiden geri alınacak demokratlık sıfatının bu kez bizzat sosyalizmin alamet-i farikası haline getirilmesine karşı çıkmak olacaktır.

İkinci Kanal veya Sosyalistlerin Sosyalist Olmayan Partisi

Geleneksel sol kesimler partileşme tartışmasına çekingen adımlar veya tartışmanın reddi ile başladı; ama kısa sürede bir genel eğilim şekilleniverdi. Örnekleri giderek bollaşıyor; geleneksel sol Türkiye’de anti-tekel, anti-emperyalist bir demokrasi mücadelesiyle sınırlı bir geçici birlik arzuluyor.

İlk söylenecek olan, hiçbir mücadele aracı ve alanında sosyalistlerin kendilerine oto-sansür uygulamamaları gerektiğidir. Sosyalistler soyundukları iş ne olursa olsun, sosyalist düşünceyi de o faaliyetin içerisine nüfuz ettirmekle yükümlüdürler. Kendi teorilerini bir başka odada bırakmak, teoriye ipotekler koymak kabul edilemez. Türkiye solunun sosyalist teoriyi öğrenme ve tartışmaya daha uzun süre ihtiyacı olduğuna inanıyoruz.

Bugün, hiçbir çevre sosyalizmin sorunlarının mutlak bir çözüme kavuşturulmuş olduğunu iddia edebilecek durumda bulunmuyor. Türkiye sosyalist hareketinin partileşme sorunu da bu anlamda sona ermiş değil. Üstelik bu sürecin hangi biçimler altında yaşanmaya devam edeceği de, önceden ilkesel kalıplarda dondurulmaya hiç izin vermeyecek bir konu. Geleneksel sol bugün mevcut ana biçimleniş-

leri ve marjinal çevreleri ile bir gelişme yolunda bulunuyor. Parti ve önderlik sorunlarının çözümüne görünürdeki odakların mı, yoksa gün ışığına henüz çıkmamış dinamiklerin mi nihai katkıda bulunacağı da aynı bir tartışma konusu olarak saklı duruyor.

Sosyalistlerin demokrat cephe partisi projesi bir kez daha demokrasi görevine soyunmak, bir kez daha bu ülkede kimin sosyalistlik yapacağı sorusunu cevapsız bırakmak anlamına geliyor.

Geçmiş deneyim birikimini hiç küçümsemiyor ve çıkarılacak daha çok dersler olduğunu düşünüyoruz. Kimsenin de geçmişten yeterince ders alındığı inancı ile sağlıksız ve kalıcı olamayacak sentezlere koşmaması gerekiyor.

Bu bölümü ipuçları verilmiş olan iki noktayı netleştirerek bitirmek gerekiyor: Birincisi, Türkiye solunda, çoktan başlayan yeni sol-geleneksel sol ayrışması olumlu ve gerekli bir yol ayrımı olarak netleştirilmeye çalışılırken, 80 öncesi geleneksel sol içi tartışma ve ayrışmaların üzerine bir örtü serilmesini önlemek de görevdir. Geleneksel solun geçirmesi gereken dönüşüm, gündemden inmiş değil.

İkincisi ise, solun bu kesiminde yaşanacak evrim, önemli bir bölümünü kapsayacak bir partileşme biçimini de almaya açıktır. Bu geçici oluşumda karşı çıkılacak bir olumsuzluk bulunmuyor; asli görevler ve gerçek sorunlar üzerine bir sis perdesi indirilmemesi şartıyla...

Önümüzdeki Dönem

Söz ettiğimiz gerçek sorunlardan birinin "solun birliği" olduğu sanılabilir. Hayır. Türkiye solcusu 73-80 döneminde birçok şeyin yanında, birliği de fetiş haline getirdi. Paradoks sayılmamalı, birlik fetişleştirilirken ve her sorunu çözecek bir maymuncuk olduğuna inanılırken, bir taraftan da hiçbir derinlik taşımayan bölünmeler yaşandı. "Birlik" panik halinde uzatılan ellerin parmakları arasından sürekli kayıp düştü.

O zaman da, şimdi de, Türkiye solunun sorunu birleşme olmadı. Türkiye solu bugün bir ölçüde 60'lı yıllarda yaşanan ayrışmaları bir kez daha, ama daha derinliğine ve bilinçle yükleyerek yaşayacağı bir döneme giriyor. Türkiye solunda devrimci ile demokratın, sosyalist

ile devrimci demokratın. geleneksel ile yeni solun, geleneksel sol içi farklı perspektiflerin birbirlerinden kategorik olarak ayrılabilirmeleri gerekmektedir. Türkiye solunu yasal, yasadışı ve yurtdışı gibi öze dair bilgi vermeden görüntüsel ayrımlarla değil, süratle güncellik kazanan ve önümüzdeki döneme damgasını vuracak nesnel kategorilere göre sınıflandırmak anlamlı olacaktır.

Birlik. ancak bu ayrışmanın ertesinde anlamlı hale gelebilecektir. Bugün asgari müşterekler ekseninde çizilen ortak hatların, demokratlık sınırlarına hapsolmaları kesinlikle bir beceriksizlik veya rastlantı ürünü olarak görülmemeli. Türkiye solu henüz belirli bir vade, bir arada kalınmasını sağlayacak asgari müşterekler üretebilme olgunluğundan uzak bulunuyor. Ortaklık adına, gelişme dinamiği taşıyan ve aelistikce panoramayı netlestirecek özgünlüklerin törpülenmesi değil, her tekil odağın kendini alabildiğine eksiksiz ifadelerle ulaştırmaya çalışması tek verimli yol olarak gözüküyor.

Önümüzdeki süreç. teorik netlik. siyasi program ve olgun kadroların yaratılması hedeflenerek yaşanmalıdır. Partileşme tartışmalarında derinlik yokluğu bir ifadesini de, perspektife ilişkin bir programlaşma ile tartışmaların belirlenmesi yerine. güncel Anayasa ve yasa reformları, genel af gibi taleplerle sınırlı kalınmasında bulunuyor. Geleneksel sol evrensel konum ve kökeninin verdiği haklı güvene vaslanarak kendi acıklarına gözlerini kapatmaktan vazgeçmek zorundadır. Yeni sol bu süreç için fazla umut vaad etmiyor. "Günceli mitos olarak yaşaması" ve siyasetten kopukluğuyla tanınan yeni sol, şimdi de demokrat cephede gündeliğin kısırlıklarını üretiyor.

Oysa güncelin anahtarını genel bir perspektifin sunabileceği çok yalın bir doğru. Bu doğrudan uzaklık, Türkiye'de sosyalist parti ihtiyacının nesnelliği ile sosyalistlerin öznel konumu arasındaki açığı yansıtmaktadır. Sağlam bir teorik perspektifi, sahip olduğu zengin mirasından türetmeyi beceremediği sürece, Türkiye sosyalisti kendi öz sorunlarına yönelemeyecek, başkalarının alanında oynamaya devam edecektir.

Kitlesellik Fetişi ve Popülizm

Teorik sistemden yoksunluk, analiz çabasını suçlu ya da sorum-

lu aranan bir tahkikata dönüştürüyor. Türkiye'de -ve elbette bu ülkeye özgü sayılmamalı- en kolay adresi bulunan zanlı ise "aydın" oluyor. Nedeni çok açık. Türkiye aydını, bütün zaaflarına ve kısırlıklarına rağmen genelde toptan bir ahlaki vozlasmayla toplumuna sırtını çevirmiş bir tipoloji barındırmıyor. Tersine, sürekli bir arayışın parçası olmaya, herkesin izleyebildiği bir sahneden inmemeye, indirilmeme ve cabalıyor. Bu tutum kendisini ispatlamış ve tarihin kayıtlarına geçirilebilmiş onurlu bir inat düzeyinde değil kuşkusuz. İnâtçılık sıfatına layık olabilmek için Türk aydınının öğreneceği daha çok şey var. Ama anlaşılan su ki, suçun üzerine yıkılacağı zanlı arayanların ilk aklına gelen kesim olacak denli göze çarpıcı bir eylemliliğe ulaşabilmiş. Ve bu nedenle, Türkiye'de her gericilik dalgası aydınları aforoz eden, bir ideolojik bağınazlıkla beraber ürüyor. Son yılların, kahve ağzını toplumsal söylem biçimine çeviren ideolojik saldırısı bir aydın düşmanlığı güttü. Bu, doğası gereği bilinçlere değil, imanlara kazınmaya çalışılan bir düşmanlıktır. Başarılı olmadığı söylenemez. Öyle ki, ortaya yeni atılmaya hazırlanan her kılıca bir parça da aydın kanı sürülmesi çok tutulan bir moda oldu.

Bunun "Sol" savılan ilk örneğini, Türkiye'nin önceleri aydın imajı vermesini pek seven eski Başbakanı Ecevit'in DSP'si verdi. Oldukça kaba bir popülizm biçiminde, gelişmenin yolunu 12 Eylül rejiminin açtığı ideolojik-psikolojik ortamdan rant toplamakta aradı. O denli bariz ve heyecanlı yapıldı ki, Türkiye solcusu yeniden uyanır gibi olan "mavi dalga" sempatisini fazla koruyamadı, tedirginleşti; tedirginliği de giderek hiddete dönüştü. Ama her örnek bu denli örtüsüz ortaya çıkmıyor; hele sosyalist görünümlü solun doğrudan kendi içinde türemekteyse...

Popülizm ile aydın düşmanlığının pek farkı yok. Yeni solda söz konusu eğilim popülist bir zihniyet olarak kendini dışa vurmaktadır. Türkiye solunun bu kesiminde, örgüt likidasyonunun dozajı ve tarihte hangi sosyalist örgüt pratiğinin kakalanacağı üzerine çok ciddi ve sertleşmesi muhtemel tartışmalar yapılır oldu. Böyle bir alanın doğuşunda bir ölçüde son altı yılın "vülgerleştirme" operasyonuna borçlu olduğu reddedilemez. Türkiye aydınını bulunduğu geri konumdan daha ışıklara itmeyi hedefleyen, kişiliksizleştirici dinamiklerin

dalgası üzerine ilk önce lumpen ağızlı devlet yetkilileri, sonra DPS bindi. Şimdilerde yeni sol aynı kişiliksizlikten faydalanma çabası içine girmektedir. Elbette kendi geçmişlerinden devraldıkları çeşitli nüanslarla renklendirilmiş bir malzeme yığını birbirine karıştırılıp duruluyor. "Ceberrut devlet", her kötülüğün başı sayılan şu tepeden inmecî, ikameci aydın, sosyalizmi otoriterlikle kırletenler, vs. üzerine bir literatür canlandırılıyor. Kişilikli aydın ve örgütlü müdahalesinin karşısında çıkartılan alternatif ise "işçi kitle partisi" oluyor.

İyimser bir gerçekçiliğin sosyalistin egemen psikolojisi olması gerektiğine inanıyoruz. Gerçekçi gözler Türkiye tarihinin dipten gelen kitle baskısıyla yazılmamış olduğunu görebilmek için zorlanmayacaklardır. İyimserlik ise bu olgunun, sosyalizmin yanını için bir avantaja dönüşebileceği bilincini mümkün kılıyor. Hiç kimse çoğunluk, kitleler, yığınlar gibi kavramların hoş bir güzellik taşıdığını yadsıyamaz. Ama her işin başında sonunda kitlesellik aramak da marazi bir durum olsa gerek. Üstelik "kitle" esprisi güncel örnekte çeşitli işlevlerle yüklü olarak ileri sürülüyor.

Bir tanesi kitleselliğin o pek korkulan bürokrasi riskine karşı bir panzehir sayılmasıdır. Ne ilginçtir ki, kitle katılımı ve bürokratikleşme arasında düşünülenin tam aksi yönde ilişki örneklerine rastlamak daha kolay oluyor. Geçen yüzyılın sonunun sosyal demokrat kitle partilerine inmeye hiç gerek yok; çağdaş bir sosyalist, Togliatti, partisinin en yüksek oy alan parti olarak çıktığı bir seçimin ertesinde çok açık ifade ediyor: "Hükümet olmak için çok az, devrim yapmak için fazla kalabalığız". Burada önem taşıyan, cümlemin ikinci yarısı. Batı örneği, kitleselleşmenin atıl mekanizmalarla ve sosyalist kimlikten verilen tavizlerle ele ele gittiğini anlatıyor. Sosyalist bir çekim merkeziyle kitlesel kucaklaşma yalnızca özgün ve çok kritik konjonktürlerde gündeme gelebiliyor; çoğu zaman da bir iktidar değişikliğine denk düşüyor. Bunun dışında kitlesel katılımın bürokratikleşmenin panzehiri olmak bir yana (bürokrasinin en açık görüngüsü atalet olmalı) atıl ve hareket edemeyecek kadar yüklü yapılarla beraber varolduğu görülüyor.

"İşçi kitle partisi" ile radikalizmi her durumda yan yana koyma sahtekarlık ya da saflığına ilişkin söylenebilecek tek şey, radikallik-

ten hiç nasibini almayan ama kitleselliğın en an örneğı sayılabilecek bir olgunun, İngiliz İşçi Partisi olduğudur.

Kitlelere aşırı anlam yüklemenin bir uzantısı, Türkiye solunun tarihindeki "suçların kökenini" kitleye karşı beslenmiş olan soğuklukta bulmak oluyor. Doğrusu tam da tersi. Türk solunun kendi kendisini aldatmakta kullandığı "utkan geleneğimiz" motifleri, CHP oylarından zafer sarhosluğuna kapılmalar. işçi sınıfına sosyalizmi değil de daha acil ve kolay anlaşılır sayılan demokrasi sorunlarını vaaz etme... her birinde ham kitleye kendini teslim etmenin izleri belirgin değil mi?... Türkiye solunun önüde gelişmenin, olgunlaşmanın yolu halkın bağrında gizli mistik değerler keşfederek değil, kitleyi değiştirecek, yoğurulacak bir malzeme, bir ham madde olarak görmekle acılabacaktır. Gündemin ilk maddesi bu misyonu benimsemeye hazır kişilikli aydının popülizmin her türüne karşı mücadele içinde kendisini ispatlaması olmalıdır.

Sosyalist aydının kişilik kazanma sorunun önde olduğu şu günlerde kitle fetişizminin her türü, bir sabotajdan öte anlam taşımayaacaktır. Bu noktada bir kez daha **Saçak** için bir parantez açılması gerekiyor. **Saçak** işçi kitle partisi terminolojisinin karşısına "sosyalistler partisi" ile çıkıyor. Bu çevre için söz konusu farklılık yalnızca bir takvim anlaşmazlığı olarak kalıyor. Partiyi bugünden teslim edecek kitle aramanın ütopyizmini sezenler, kitleler insiyatifine bileti 2000'ler için kesiyorlar. 15 yıllık bir vadede, bir "ulusal konsensus" içerisinde düzen içi yerlerini daha sağlamlaştırabileceklerinin hesabını yapıyorlar...

Türkiye solu önündeki süreci, 1980 sonrasını yılgınlığa kapılmadan anlatan siyasi kadroları ve sosyalist aydınları ile geçirecek, geçirmeli. Sorunlarını bu çevreler içerisinde tanımlama ve çözme olanağını bulabilecek. Sosyalizme koşacak kitleler, ya da bir kez daha toplumsal hareketliliği sürükleyecek öğrenci gençlik beklentilerine bir noktadan sonra yer verilmemesi gerekiyor.

Sosyalizm, kişilikli aydınlara ve evrensel mirasıyla bütünleşen gerçek kimliğine sahip çıkabildiği ölçüde, kendi dışında olup bitenleri maniple etme gücü katlanarak artacaktır.

Böylesi bir dönüşümü gerçekleştirme şansı olan tek kesim gele-

neksel sol olarak beliriyor. Geleneksel solun bu şansı, dönem dönem etiket düzeyine indirilmiş olsa da bazı değerlere sıkı sıkıya sarılmakta olmasından kaynaklanmaktadır. Bu değerler, geniş ve flu olsalar da, genel bir hattan sapmamanın güvencelerini oluşturuyorlar. Ancak bilinç ve inatla donanmayan değerlerin garanti vadesinin çok uzun olamayacağı da bilinmelidir.

Geleneksel solun teoride ilkelliğe ve ekonomizme, programda demokrasiciliğe, kadrolaşmada genç beyinlerin uyuşturulmasına mahkum olmadığının mutlaka kanıtlanması gerekiyor.

TÜRKİYE'DE SİYASET VE İDEOLOJİ ÜZERİNE SESLİ DÜŞÜNCELER

Metin ÇULHAOĞLU

Tarihimize ilişkin anı kitaplarını okur musunuz?

Görebildiğim kadanyla bu tür kitaplarda ortak bir özellik buluyor. Geçmişin siyasal kamplaşmalarında belirli bir kesimde ön plana çıkanlar tam tamına karşıt kesimin seçkinlerine yönelik insancıl bir anlama çabası sergiliyorlar. Bu çaba kimi durumlarda aklama girişimlerine de dönüşebiliyor. Anlatılan olaylar ne kadar geride kalmışsa, duyarlılık o kadar artıyor. Yazdıkları anılarda bu tür bir flash-back şovalyeliği sergilemeyen az kişi var.

Örnek mi gerekiyor?

Abdülhamit, saltanatı boyunca karşısında yer alan Türk aydını için hep “Kızıl Sultan” oldu. Ama Abdülhamit'i böyle niteleyenler sabık Sultan'ın Selanik sürgününden başlayarak kendisinde yurtseverlik ve dış politika ustalığı keşfetme yarışına girdiler. Devam edilebilir: Gerçi oldukça zorlama kaçıyordu ama Vahdettin'i kurtuluş savaşının perde arkasındaki gizli örgütleyicisi olarak onore etme çabaları da görüldü. Sonra Cumhuriyet dönemi geldi. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde liberal kampın önde gelenlerinden Ağaoğlu Ahmet Bey'in en çok ilgi duyduğu kişi, karşıdaki devletçi kampın ideologlarından Şevket Süreyya Bey idi. Buna karşılık Şevket Süreyya Bey'in en duyarlı yaklaşımlar sergilediği ilgi alanlarından birini Menderes oluşturur. Böyle sürer gider.

Küçük bir ekleme daha yapılabilir. Ekleme 1930'lar devletçi ideolojisinin kalbur üstü temsilcisi Şevket Süreyya (Aydemir) ile Türkiye'nin büyük kapitalistlerinden Vehbi Koç arasındaki samimiyetle ilgili. Aydemir'in yakınlarından biri anlatıyor, dinleyelim: "Kimilerince bağışlanmaz solculukla suçlanan bu yazar (Aydemir kestediliyor m.ç.) Türkiye'nin bir numaralı iş adamı Vehbi Koç'un eski ve yakın bir dostuydu. Gel gör ki Koç, kendisine adsız saldıran bir kitaba karşı yaştantısını yazmak zorunluluğunu duydu... Ve Koç'un hayatı geçen yıllarda yayınlandı. Ancak bu kitap basımdan önce, incelenmek ve düzeltilmek üzere Aydemir'e Koç tarafından verildi. Aynı zamanda Yazar Tarabya Otelinde bir hafta Koç'un konuğu oldu." (1)

Aydemir, Koç'un yazdıklarını okuyor. Ama herhangi bir değişiklik önermiyor. Aynen basılabileceğini söylüyor. Doğrusu insan merak ediyor: Büyük sermayedar Koç zenginleşme öyküsünü, üstelik de "incelenmek" ve "düzeltmek" üzere, neden bir devletçi ideologa veriyor? Burada okuyucunun hoşgörüsüne sığınarak Şevket Süreyya ve Vehbi beyler arasında bir "muhayyel" diyalogu sesli olarak düşünmek istiyorum:

— *Vehbi Bey teveccüh buyurdunuz, teşekkürler. Lakin böyle bir vazife için hususi olarak beni münasip görmeniz doğrusu merakımı mucip oldu...*

— *Haklısınız Şevket Bey, bazı sualler var zihninizde. Size olan şahsi saygı ve sevgime ilaveten ricamın esasını şöyle vuzuha kavuşturabilirim: Sizin yakın tarihimize ve geçmişte vücut bulan iktisadi politikalara dair kıymetli fikirleriniz cümlelerin malumu. Arzum ve endişem odur ki naçizane kaleme aldıklarım ile sizin bu kıymetli fikirleriniz arasında bir tenakuz olmasın, genç dımağlar bulanmasın...*

— *Anladım, hiç şüphe buyurmayın Vehbi Bey. Ne çare ki dedikleriniz hep mazide kaldı. Kadroculuğumuz, ınkılâp ideologluğumuz falan işte... Bakın bizim Vedat Nedim'i bilirsiniz, o halen bağlıdır müsterek mazimize. Hatta bazan kızar da bana. Ama artık hakikatleri kabul etmek ıktıza ediyor Vehbi Bey. Hülasa olarak, buyrun serbestçe anlatın sermayenizin alınterinizle nemalanma vetiresini. Ne şahsımın ne de bir başkasının fikirleri zarar görür.*

Yakup Kadri, Ahmet Hamdi, bendeniz hep ideoloji peşinde koştuk, kaybettik. Siz kazandınız. Hakikat budur Vehbi Bey..

Mustafa Kemal ordu müfettişliği görevi ile Dersaadet'ten ayrılırken Vahdettin'le yaptığı görüşmeden Kurtuluş Savaşı fantezileri çıkaranları okumaya alışkın insanların, bu "muhayyel" diyalogu da hoşgörü ile karşılayacaklarına inanıyorum.

Temel dinamiğiyle, sermaye birikimi sürecine hız kazandıran, buna karşılık üst yapıda aldatıcı olabilecek bir ideolojik şekillenmeye ortam oluşturan 1930'lar, Cumhuriyet döneminin belirli bir evresini anlatıyor yalnızca. Bunun bir geçmişi var. 1930'ların devraldığı bir birikim var. Bu birikim 1908-1924 arasında oluşuyor. 1908-24 arası birikim belirli bir şekillenmeye ulaşmıyor. Mevcut malzeme birikimini şekillendirme girişimleri, özgün dünya koşulları ile birleşerek, 1930'larda hız kazanıyor.

1930'lar, 1908-24 birikimine, sınıf içgüdüğü ile seçici biçimde yaklaştı. Ne getirmişti Türkiye'ye 1908-24 birikimi?

İlk Birikimde Fırtına Öncesi (1908-1918)

Osmanlı'da sermaye birikimi sürecinin 1908 Meşrutiyeti ile birlikte hız kazandığı görülüyor. Bazı özet sayıların açık gösterge oluşturacağını sanıyorum: Osmanlı İmparatorluğunda 1849-1907 arasındaki 58 yılda kurulan toplam şirket sayısı 110. Buna karşılık 1908-1918 yılları arasındaki 10 yıl içerisinde toplam 230 şirket kuruluyor. Buna eklenebilecek bir bilgi de şöyle: 1849-1907 arasında kurulan şirketlerden merkezi yabancı bir ülkede bulunanların sayısı 20. 1907-1918 arasında kurulan 230 şirketten ise yalnızca 16'sının merkezleri dışarıda. (2)

Sermaye birikimi sürecinin böyle bir ivme kazanması kuşkusuz siyasal ve ideolojik planda yansımalarını da buluyor. Burada bir noktanın altı çizilebilir. Bu dönemdeki gelişim, bir bütün olarak, olağan boyutların ötesine pek taşmıyor. Daha açık olması için şöyle söylenebilir: Sermaye birikimi süreci ile siyasal-ideolojik şekillenmeler arasında henüz çarpıcı eşitsizlikler görülüyor. Kuşkusuz belirli eğilimler, yönelimler var. Örneğin ittihatçı ekolün "gecikmişlik" endişesin-

den kaynaklanan siyasal zorlamaları, otorite ve devletçilik gereğine belirli bir ağırlık kazandırabiliyor. Ama gene de fırtına öncesi dönemde "kopma"lar gerçekleşmiyor. Fırtına öncesi döneminin üstyapısı, şu ya da bu ögenin sivrilişip ötekilere damgasını vurduğu, giderek sermaye birikimi sürecini ağırlıklı olarak yukandan çekip çevirdiği bir dinamizm yaşamıyor.

Bu dönemin görece olağan boyutları neredeyse batı toplumlarının yükselme dönemlerini andırır bir ekonomi-politik ilgisine de yol açıyor. Doğal olarak, gecikmiş Osmanlı'nın bu ekonomi-politik ilgisi, 19. yüzyılın bir başka gecikmiş ülkesinin, Almanya'nın izlerini taşıyor. Alman etkisinden Parvus Efendi'nin nasihatlerine dek tüm eğilimler bir noktada buluşuyor: Devletin yardımı, devletin yol göstericiliği. Kısacası devlet-sermaye işbirliği, döneme özgü ekonomi politikasının temelini oluşturuyor.

Kim ne derse desin tarihsel gelişimin bütünlüğü, ayrı ve geri konumda olanlara bile evrenselci bir bakış açısı sağlıyor. Gecikmişlikten kaynaklanan devletçilik vurgusu, yetiştirme tutku ve perspektifinden kaynaklanan işçi politikasıyla bütünleşiyor. İttihatçıların Maliye Nazırı Cavit 1912 yılında Selanik Garnının açılış töreninde yaptığı konuşmada çok açık söylüyor: "Bizim ülkemiz özgürlük fikrini temel alan bazı ilkelerin kabul edildiği kimi ülkelerden farklıdır. Şu anda üstesinden gelmeye çalıştığımız siyasal zorluklar yüzünden bu ilkeleri ülkemizde kabul edemeyiz. Biz mederîyetin silahlarıyla donatılmadık daha... Belki ileride, ama çok ileride, sosyalistlere ve fikirlerine katlanabiliriz... Çağdaş ilerlemenin gelişimi kapitalistin ve proletaryanın işbirliği ile sağlandı ve ancak bu aşamadan sonradır ki, sosyalist fikirler tüm güçleri ve şiddetleriyle her ülkenin en ücra köşelerine kadar yayılabilirler. Bu aşamanın daha ancak başlangıcında ve bir kuşku ve şaşkınlık döneminde bulunan bizler için böyle bir durum tam bir yıkım olur. Çünkü yurdun çıkarları ve ülkenin selameti tehlikeye sokulur."(3)

Bu, ilginç bir gelişmedir: Cavit, baştan sona ideoloji konuşuyor. Kuşkusuz Cavit ilk değil, ama bakan olduğu için önemli bir örnek. Türkiye'de sermaye birikimi süreci hız kazanıyor. Tüm gecikmişlik kaygısına karşın gene de ortada bir gelişme, hem de "yetiştirme"yi içe-

ren bir gelişme perspektifi bulunuyor. Bu perspektif Osmanlı bürokrasına, devleti ayakta tutma ve gerektiğinde silahla kollama türü geleneksel misyonlarının dışında, Cavit örneğinden görüldüğü gibi, katıksız ideolojik misyonlar da yüklüyor.

1907-1918 dönemi ideolojide ilk birikim dönemi oluyor. Gecikmişlik kaygısı ile yetişme tutkusu İttihatçı kadroların siyasal zor silahını özellikle hazır tutmalarını getiriyor. İttihatçı kadroların siyasal zor uygulamaları, bir karşı tepki olarak, İlk Osmanlı sosyalistleri dahil anti İttihatçı kadrolaşmaların aşırı nesnelci ve mekanik yönelimlerine çanak tutuyor. Kanımca Türkiye'de bilim ile siyaset arasındaki yapay kopukluğun geçmişi buralara gidiyor.

İlk Birikimde Fırtına Dönemi (1918-1923)

İlk birikim döneminin ikinci evresi olan 1918-1923 arası öylesine çalkantılı ki...

Savaş yitirilmiş, ülke çökmüş, Yunan istilaya başlamış ve hemen yukarılarda bir ülkede bir büyük ihtilal olmuş. Bu ihtilal, Osmanlıyı dize getiren batılı güçlerin tümüne meydan okuyor. Dünya bütünüyle karışmış. Bu karışık dünyanın belki de en karışık bölgesinde yenilmiş bir ulus çevresine bakıyoruz.

Bugün o dönemin insanı olmak, onu yaşayıp onun gibi düşünmek olanaksız. Gene de belirli yaklaşımların sağlanabileceğini sanıyorum. Bu yaklaşımlar için, uzun uzun savaş sonrası jeopolitik değerlendirmeler yapmak yerine, önem taşıdığını sandığım gözlemlere başvuracağım. Gözlem sahipleri Halide Edip'den Mihail Frunze'ye kadar hep aynı yargıda birleşiyor. Bu dönemde seçkin askeri-siyasal önderlerle birlikte Türkiye'nin tüm orta sınıf aydın-bürokratları güçlü bir arayış içinde. Tüm dünyadaki gelişmeleri izliyor, tartışıyor, değerlendiriyor. Özetle 1918'den başlayarak Türkiye'nin orta sınıf bürokratları, kasaba mutasarrıflarından subay kadrolarına uzanan bir kitle halinde anyor, araştırıyor. Türkiye böyle bir dönemi daha sonra yaşadı mı? Şu ortamı yaşadı mı: Samsun mutasarrıfı, Trabzon'da albay Sabit Sami, Sungurlu kaymakamı ve daha pek çoğu genç Sovyet hükümetinin aldığı ekonomik tedbirlerden yeni dünya dengesinin ayrıntılarına dek her konuya tutkuyla eğiliyor.(4)

Falih Rifki Atay bu özgün ve dinamik hareketlenmeye çelişik öğeleri de birleştiren oldukça yerinde bir kavramla yaklaşıyor: "Çare arayış mistiği" (5) Çare arayış mistiği, çare olabilecek siyasal kombi- nezonları, diriliklerini koruyan kadroların elinde ilginç bir çeşniye ka- vuşturuyor. Çökmüş Osmanlının diri siyasetçileri ölmek üzere olanları bu zengin siyasal olasılık örnekleri ile ayakta tutmaya çalışıyor. Kuşkusuz etkili oluyor. Çare arayış mistiğinin o günlerde ne tür pers- pektifleri gündeme soktuğunu daha iyi anlayabilmek için bunlara alaycı bakan bir yazarın sözlerine kulak vermek gerekiyor. **Bugünün Saraylısı** yazarı, o günün saraycılarından Refik Halit Karay çare ara- yanlara şöyle sataşılıyor: "Hani renk renk ordular gelecekti? Hani İngiltere karışacak, Fransa bunalacak, Çin canlanacak, cihan pusula- yı şaşırarak, sonra Lenin ile Enver, Troçki ile Talat kolkola bu karma- şık dünya haritası üzerinde batıdan doğuya kadar gezecek, tozacak, hükümran olacaktı?" (6)

Bu noktada önem taşıdığını sandığım bir parantez açmak gerek- li oluyor. Bu parantez içinde özellikle vurgulamak istediğim nokta şu: Kurtuluş felsefelerinin ve ideolojik şekillenmelerin cirit attığı bir ortamda, özel çare arayış mistiği, siyaseti ve siyasal eylemi tartışma- sız en ön plana çıkarıyor. Reel politika elbette üst yapıdaki öteki tüm şekillenmeleri yok etmiyor. Ama tümünün üzerinde sarsılmaz bir egemenlik kuruyor. Bir başka deyişle üstyapıdaki öğeler arasındaki eşitsiz gelişim, siyasetin kendi adına ön plana çıkıp öteki tüm öğeleri belirlemesiyle yol alıyor. Parantezi kapatıyorum.

Kurtuluş Savaşı döneminin ilk meclisindeki Birinci ve İkinci grup- lar olayına da bu çerçeve içinde bakmak gerekiyor. Bunun için resmi tarihçiliğin ilk meclisteki İkinci Gruba giydirdiği öcü pelerini sıyr- mak zorunlu oluyor. Resmi tarihe göre, Mustafa Kemal ve yakın çev- resinin karşısında yer alan grupta şeriatçı, saraycı, hacı-hoca takımı var. Böylece yakın tarih meraklısı genç, İkinci Grupa bulunanları za- man zaman Türk filmlerinde izlediği Erol Taş, Bilal İnci vb. gibi tipler- le özdeşleştiriyor. Doğru değil. Kuşkusuz İkinci Grup'ta tutucular da var. Ama grubu belirleyen özellik bu değil. İkinci Grup kesinlikle yaş- lılar takımı da değil. İlk Meclisi yaşayanların aktardığı, sağlıklılığın- dan kuşku duymak için bir neden olmayan bilgilere göre Grubu oluş-

turan temsilcilerinin yarıdan çoğu 30-40 yaş arası insanlar. Yaklaşık 66 kişi sayılan Grup "üyeleri" arasında çiftçi, tüccar ve din adamı sayısı 9. Asker kökenlilerin sayısı da oldukça düşük: Yalnızca 5. Büyük bir çoğunluk orta sınıf sivil aydınlardan oluşuyor.(7)

İlk meclisteki İkinci Grup olgusundan söz etmemin nedeni şu: Her iki gruptaki ayrık bazı unsurlar dışında, iki grup arasında ideolojik planda ciddi bir ayrılık bulunmuyor. En azından Mecliste bir karşıt grup oluşmasında çıkış noktası olarak rol oynayan köklü bir farklılık yok. Ama zamanla şöyle bir ayrışma ortaya çıkıyor: Siyasetin Birinci Grupta, giderek Mustafa Kemal'in şahsında tekelleşmesi ve sözünü ettiğimiz çare arayış mistiği çerçevesinde bu tekelciliğin zaman zaman kural-sual tanımaz bir hegemonya kurması, dışarıda kalanları ideolojik tepki ve ararıışlara itiyor. Kanımca, olay bu.

Kuşkusuz, "yaratılan" bu İkinci Grubun ideolojik ararıış açısından bazı ilkel ön dürtülere sahip olduğu da söylenebilir. Ama ararıışın niteliğini ve yönelimini asıl belirleyen az önce sözünü ettiğimiz tekelleşme süreci oluyor. Öyle görünüyor ki anti elitizm, avamcılık ve anti subaycılık, ideolojik yapılanmanın bu ilk birikim döneminde, ilk şekillenmelerine kavuşuyor. 1930 Serbest Fırka olayı, tepkici şekillenmenin sürdüğünü gösteriyor. 1946 Demokrat Parti yükselişide aynı tepkici şekillenmeden kendi hesabına yararlanmasını biliyor.

Belki tekrar olacak ama gerekli: Çare arayış dönemi, siyasal realiteyi ve bu realiteye yanıt olacağına inanılan siyasal adımları, ideolojik-felsefi şekillenmelerden oldukça bağımsızlaşmış bir öge olarak en ön plana çıkardı. Böylece Türkiye'de bir gelenek başladı: Siyaset ve siyasal etkinlik, üst yapının en güçlü ögesi oldu. Bunun, bütün ağırlığı ile günümüze de uzanan önemli sonuçları olduğuna inanıyorum.

Yerleşme Denemesi: Nutuk

Nutuk dünya siyaset tarih ve literatünün en uzun konuşmaları arasında yer alıyor. Mustafa Kemal ünlü nutkunu günde 6 saat okuyarak 6 günde tamamlıyor. Belirli yönleriyle **Nutuk** elbette çok önemli bir siyasal belge oluşturuyor. Gene de Atatürkçülüğü hiç tartışılmayacak bazılarının **Nutuk**'a beklenildiği ölçüde sıcak yaklaşmadık-

ları görüldü. Sözgelimi Falih Rıfkı Atay'ın yaklaşımı oldukça ilginç: "Meclis ve sonra Devlet reisliği sıfatı gündelik tartışmalara engel olduğu için meşhur 'nutk'unu yazmıştır. Benim samimi düşüncem, hiç yazmaması idi." (8)

Atay bu düşüncesinin gerekçesini "daha sonraki tarihçileri serbest bırakma" kaygısı ile açıklıyor. Atay içtenlikli olabilir. Hatta öyledir. Solcu olmadığı için, "resmi tarih" bulup karşı çıkayım diye gözlemini başka ülkelere çevirmiyor.

Burada yeniden bir parantez açıp model aramak gerekiyor. Model, en genel hatlarıyla şöyle çizilebilir: Aranış ve geçiş dönemlerini izleyen yerleşme ya da oturma dönemlerinde ideoloji, gerekliliğini daha yakından dayatmaya başlıyor. Arayış ve geçiş dönemlerinde, özellikle de Türkiye deneyiminde özgün bir ağırlığa kavuşan siyaset, yerleşme ve durulma dönemine girildiğinde ideolojik çerçevenin desteğine daha çok gereksinme duyuyor.

Tarihin resmileştirilmesi hiç kuşkusuz ideoloji alanında atılabilecek adımlardan biri. **Nutuk** yakın tarihin bir bölümünü resmileştirme girişimidir. Bu nedenle **Nutuk** bir ideolojik şekillendirme çabasıdır. Ama bu noktada çok daha ileriye gitmemek, durup düşünmek gerekiyor. Yazılışından önceki ideolojik aranış dürtüsü ne olursa olsun, **Nutuk** gerçekleştiği özü ve biçimiyle, ideolojik işlevine kendi kendine doğal ve dar sınırlar çizmiştir. **Nutuk**, yerleşme dönemlerinde çok sık rastlanan, hatta böyle dönemlerin "olmazsa olmaz"ı demek olan uzlaşma ya da "konsensus" aranışından büsbütün uzak, bir kesin hesaplama belgesidir. **Nutuk**, kurtuluş savaşı yıllarındaki siyasal tekelciliğin kendi sınırları içinde bir "ideoloji" olarak kalıcılaştırılmasına yöneliktir. Yapılmak istenen, somut bir önder ile soyut bir halktan oluşan, görüntüde ikili, özde ise tekçi bir yapının oluşturulmasıdır.

Siyasal tarihte **Nutuk** ölçüsünde katı bir hesaplama belgesi bulunabileceğini sanmıyorum. bu belgede kötü olan her şey somut ve kişisel (Rauf Orbay, Çerkes Etem, Padişah, Nureddin Paşa, vb.) Buna karşılık iyi olan her şey soyut ya da anonimdir. (millet, halk, telgrafçılar, askerler...) Bu yönleriyle bakıldığında "kötü"yü resmileştirme dışında, **Nutuk**'un kapsamlı bir ideolojik nitelik taşıdığını ya da tam tamına bu amaçla yazıldığını söylemek mümkün görünmüyor. Gene

aynı çerçevede, kapsamlı bir siyasal belge olmasına karşın **Mutluk**'un günümüze uzanan ideolojik etkilerini de abartmamak gerekiyor.

Yerleşme denemesinin ilk adımında, lider kültürünün, ideolojik yapılanmaları gereksiz kılıcı bir ikame etkisine sahip olduğu sanıldı. Sonra yerleşme denemesinin ikinci adımına sıra geldi.

Yerleşme Denemesi: 1930'lar

Serbest Fırka denemesi siyasal yönetim açısından ilginç dersler çıkardı ortaya. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde siyasal iktidar, konumunu ideolojik mevzilerle güçlendirme gereğini en dayatıcı biçimde ilk kez 1930'larla duymaya başladı.

Ahmet Hamdi Başar'ın tanıklığına göre "amele meselesi" özellikle Serbest Fırka deneyemi ile düzeni rahatsız edici bir sorun olarak ön plana çıkıyor(9) Amele dışında, düzeni huzursuz eden bir başka unsur da aydınlar. 1930'larla dünya ilginç bir gelişim sergiliyor. Çok önceleri Türkiye'yi yönetenler için bir hedef oluşturan, Maliye Nazırı Cavit'in göğsünü gere gere "ulaşılacak model" ilan ettiği batılı toplumlar, eşi görülmedik ekonomik ve siyasal bunalımlar yaşıyor. Böylece başlarda Türkiye de, en başta aydın kesimi huzursuz eden ve havada bırakan bir hedef bunalımı ile yüz yüze gelmiş oluyor.

Ama bu bunalım usta ellerde ilginç bir şekillenmeye, aydın kesimdeki hedef bunalımı da zamanla gene ilginç ve az rastlanır bir özgüven duygusuna dönüştürülebiliyor. Siyasal yönetim Cumhuriyet tarihinin görelisi olarak en kapsamlı ve etkili ideolojik atılımını bu sayede gerçekleştirebiliyor.

1930'lar, dünya ve Türkiye koşullarının ilginç bir çakışmasını içeriyor. Daha İttihat ve Terakki dönemlerinde şekillenen devlet kapitalizmi doğrultusundaki görüşlere takriri olarak, sermaye birikiminin ulaştığı boyutlar, yeni bir sıçramanın gerçekleştirilebilmesi için büyük ölçekli yatırımları gündeme sokuyor. Devlet girişimciliği bu noktada nesnel bir zorunluluk olarak beliriyor. Daha önemlisi Türkiye'deki siyasal yönetim örneğinin Duverger'in 1960'larda keşfedeceği "convergence"ın bir türünü, 1930'lar dünyasında kendi bakış açısından görüveriyor. Özetle şöyle oluyor: Batı dünyasında bir yanda faşizm

öte yanda komünizm ekonomide devletçiliği, siyasette ise otoriter rejimleri çözüm olarak netleştirdiğine göre batı ülkelerinin özgün gelişim evrelerini bir bir yaşamamanın ne anlamı var? Türkiye hep kaçırdığından korktuğu bir treni batı dünyasındaki yeni ve kapsamlı gelişimle bir anda önünde bulmuyor mu? Böylece geri kalmaktan korkan Türkiye, batıya yetişme olanağının da ötesinde, tüm az gelişmiş ülkelerin önderi ve modeli olma (*Kadro*) fırsatını da yakalamış oluyor. Kuşkusuz bunların tümü siyasetçiye ve aydına önemli bir özgüven duygusu sağlıyor.

Burada da küçük bir parantez gerekli oluyor. Bu parantez, şematizm ve basitleştirmeye meraklı eğilimlerin yanlış yorumlarına karşı açılıyor. Kuşkusuz her şeye kadir bir sınıfsal güç, tüm gelişmelerin güncel ve tarihsel boyutlarıyla apaçık görülebildiği bir ekranın başına oturup atılması gereken adımlar için düğmelere basmıyor. Egemen güçlerin hiçbir kesiminde böyle bir "tarih bilinci" olmadı. Türkiye burjuvazisinin siyasal temsilcileri dünya ve Türkiye koşullarının yarattığı siyasal-ideolojik şekillenmelerin yönetiminde, yaşadıkları güncelliğe ilişkin kararlar alıp adımlar atıyorlar. Bu kararların, adımların ve düşüncelerin bileşkesinin nesnel olarak nereye oturup nereye yöneldiği ise, söz konusu dönemin kendi güncelliğinin ötesine taşıyor, daha sonraki araştırmacıların konusunu oluşturuyor.

Devam ediyoruz. 1930'lar aydını ve siyasetçisinin ilginç bir özgüven duygusuna ulaştığından söz ettik. İki örnek vereceğim. İlki Cumhuriyet Halk Fırkası Katibi Umumisi Recep Peker'den. Peker 1935 yılında Fırkasının dördüncü kurultayında şöyle konuşuyor: "Amme haklarında anarşiyi besleyen, ekonomi ve ulusal çalışmayı yıpratan ve ulus yığını istismar eden liberalizme karşı cephemizi daha sıklaştırıyoruz. Haklarda hürriyetin sınırını, devlet varlığının sınırını içinde alıyoruz. Tek'lerin ve hususi toplulukların faaliyetini, genel menfaatlere aykırı olmamak kaydı ile bağlıyoruz. Artık her yerde son nefesini vermekte olan liberal devlet tipinin kucağında beslenip büyüyen çatışmalar zincirini kırıyoruz ve sınıf kavgaları yollarını sınımsız kapıyoruz. Liberal devletten ulusal devlete geçiyoruz. Türkiye'de her ekonomik teşebbüs, ulusal bütünlüğün ahengine uygun olacaktır. Ekonomi gibi kültür de plana bağlanacaktır." (10)

Bir olasılıkla Vehbi Koç sermayesi Peker modeline uygun yollar-
dan geliştiği için, yaşam öyküsünü Aydemir'e çek ettirerek yıllar son-
ra bir vefa borcu ödemiş oluyor. Şaka bir yana, Peker'in sözleri üzerin-
de yeniden durmayı gerektirmeyecek ölçüde açık. Peker'in bu güven-
li ve iddialı sözlerinden bir kaç yıl önce, aralarında eski komünistlerin
de bulunduğu bir kesim aydın **Kadro** dergisini çıkartmaya başladı.
Kadro'nun içeriği üzerinde ayrıntılı olarak durmak burada mümkün
değil. Gene de bu ideolojik şekillenme döneminde **Kadro**'nun kendi-
ne ilginç bir misyon seçmiş olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bazı du-
rumlarda insanların aralarında konuştukları, okunmak üzere yazdık-
larından daha anlamlı oluyor. Kadroculardan Vedat Nedim Tör ara-
dan yıllar geçtikten sonra bu önemli misyonu şu sözlerle anlatıyor:
"Hep gençtik biliriz, gençlik daima uçlara kaçır: En ileri veya en geri.
Onun için biz, Kemalizmi 'en ileri' bir fikir sistemi olarak 'kurmak' du-
rumundaydık. İşte burada bilimsel yaratıcı gücümüzün harekete
geçmesi gerekirdi." (11)

Vedat Nedim Tör büyük bir içtenlikle yazıyor: Bu işi öyle ileri ku-
ralım ki, kimsenin canı daha ileri gitmek istemesin... Buna karşılık
Kadro hareketine beklediği desteği vermeyen siyasal iktidarın da
uzun dönem açısından oldukça gerçekçi davrandığını kabul etmek
gerekir. Doğru, **Kadro** çevresindeki seçkin aydınlar söz konusu dö-
nemde gerçekten de Kemalizmi kapsamlı ve sistemli bir bütünlüğe
ulaştırabilecek düzeydeydiler. Ama öyle sanıyorum ki şu kural da ge-
çerli: Özellikle aydın kesime yönelik bir ideolojik şekillenme, geli-
şkinliği ve kapsamlılığı ölçüsünde, radikal kopmaların da zeminini
oluşturur. "İdeoloji" olduğu sürece bunun en gelişkini ve kapsamlısı
başka yerlere sıçranacak en iyi tramlendir.

Böylece siyasal iktidar **Kadro**'yu ve başka ideoloji aranıçlarını
önce yüzlerine gülüp sonra yan yolda bırakıveriyor. Şevket Süreyya
küsüyor, Yakup Kadri "ben liberalim" diye bağırarak rahatlıyor. İde-
olog adaylarından Ahmet Hamdi Başar ya da Limancı Hamdi gerçe-
ğe yaklaşırsa benziyor. Şunu yakalayabiliyor: "Halk Fırkası tarafın-
dan temsil edilen ideolojinin kısıtı, ideolojinin inkarından ibaretti.
'Biz bize benzeriz' formülü içinde her şey istenirse kabul, istenirse
reddolunur ve her şey yapılabilirdi. Vaziyet bu merkezde olunca da
inklabın ideolojisiyle bir fikir hareketi peşinde koşanlar lüzumsuz ve

hatta zararlı işler yapmış sayılacaklardı." (12) Öyle anlaşıyor ki siyasal pratik ve sezgi birikiminin önemli boyutlara ulaşması, Türkiye'deki siyasal iktidarlar açısından, ideolojinin kendini en çok dayattığı dönemlerde bile "ideolojileşme"nin tehlikelerini haber veriyor. Böylece, işi başlatanlar yarı yolda alarm zillerini duyup ağırdan almaya koyuluyorlar.

Eklenecek bir nokta daha kaldı. 1930'larda bazı Avrupa ülkelerindeki gelişmeler Türkiye aydınında, köklü aranıççılık bir yana, mevcutu öpüp de başa koyma eğilimini kendiliğinden doğuruyor. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu Nazilerin iktidara gelmelerinden hemen önce Almanya'daki siyasal kavgalara tanık oluyor ve derin bir "oh" çekiyor: "Ben burada bu sonu gelmeyen fıkra boğuşmalarının; dilencililiğe kadar varan bu ihtiras düşkünlerini gördükçe, içimde iki şey hissediyorum: birincisi bugünkü Türkiye'nin çocuğu olmaktan doğan bir gurur ve iftihar. Diğeri de, çalışma usullerini çok sevdiğim; disiplin ve tekniklerine hayran olduğum Alman milletinin, büyük adam ve kurtarıcı yokluğu yüzünden içte ve dışta düştüğü bugünkü vaziyetten doğan bir merhamet." (13)

Velidedeoğlu'nun "büyük adam" ve "kurtarıcı" yokluğu yüzünden acıdığı Almanya, bir yıl sonra Hitler iktidarına kavuşuyor... Siyaset, Türkiye'nin en köklü geleneğidir. Bu köklü gelenek kendi dinamizmi ile "yozlaşma" sanısı yarattığında kurtarıcı aramak da aynı geleneğin ayrılmaz bir parçasıdır. Hep böyle olmadı mı?

Genel Çerçeve İçin Kısa Bir Uzaklaşma

Buraya kadar söylenenlerin, kendi başlarına alındıklarında bile, az çok belirginleşen bir modele işaret edeceklerini umuyorum. Gene de bu modelin çizgilerini kalınlaştırmak, daha ileri düzeyde bir belirginlik sağlamak gerekiyor. Burada, klasik teorinin sunduğu çerçevenin bazı özelliklerini hatırlamakta yarar olabilir.

Klasik teori ya da **klasik çerçeve** dendiğinde ilk ve en önemli duraklardan biri elbette **Alman İdeolojisi** oluyor. Büyük önem taşıdığına inandığım bir bölümü buraya aynen alıyorum: "Daha önce de, günümüze dek tarihin belli başlı güçlerinden biri olduğunu gördüğümüz işbölümü, zihinsel ve maddi emeğin ayrışması biçiminde ege-

men sınıfların içinde de ortaya çıkar. Böylelikle egemen sınıf içinde bir kesim, bu sınıfın düşünürleri (yani o sınıfın kendisine ilişkin yanılısamaları geliştirip mükemmelleştiren, bunu başlıca geçim kaynağı yapan ideologlar) olarak belirirken, ötekiler bu fikir ve yanılısamlar karşısında daha edilgen, daha kabullenici bir tutum içinde kalırlar. Çünkü gerçekte bunlar, sınıflarının faal üyeleridir ve kendilerine ilişkin fikir ve yanılısamları üretecek zamanları da yoktur. Egemen sınıf içindeki bu ayrışma, iki kesim arasında belirli bir karşıtlık ve düşmanlığa bile dönüşebilir. Ne var ki sınıfın kendisinin tehlikeye düşeceği fiili bir çatışma anı geldiğinde, bu çatışma kendi usulünce ortadan kalkar. Böylelikle, egemen fikirlerin egemen sınıfların fikirleri olmadığı, bu fikirlerin sınıfın gücünden bağımsız, ayrı bir güce sahip olduğu yolundaki yanılısama da ortadan kalkar." (14)

Hemen açıklayayım: Marksist literatürde sınıf-ideoloji ilişkileri söz konusu olduğunda yukarıda aktarılanların kendi başına, daha sonraki gelişmeler ışığında bile üzerinde yeniden durmayı gerektirmeyici **tek** model ya da sonuç olduğunu söylemek mümkün değil. Sözgelimi en azından **Alman İdeolojisi**'nden altı yıl sonraki **Brumaire**'de sınıfın kendisi ile siyasal temsilci arasındaki açıklığın iyice kapatıldığına tanık oluyoruz. Son olarak Engels'in 1890'da Bloch ve Schmit'e yazdığı oldukça önemli iki mektubun getirdiği bazı açıklıklar da var. Bunların hep birlikte ele alınıp çok daha doyurucu bir çerçeve oluşturulması kuşkusuz mümkün. Ama **Alman İdeolojisi**'nde söylenenlerin, öz olarak, herhangi bir modelde temel alınması gene de zorunlu görünüyor.

Alman İdeolojisi'nin yazıldığı yıllarda ortada kapitalist düzeni toptan hedef alan ciddi bir tehlike yok. Daha sonra 1848-1850, 1871 ve 1917 yılları üst yapı oluşumlarına oldukça yeni ve zengin boyutlar kazandırıyor. Gelişimi ve içerdiği çelişkileri en genel hatları ile şöyle özetlemek mümkün: Sınıfsal dinamiğin gelişmesiyle kapitalist düzenin doğrudan varlığını sorguya çeken siyasal hareketlerin şekillenmesi, varolan düzenin yaşam güvencelerinden biri olan ideolojik yapılanmanın çok geniş alanlara yayılabilen kapsayıcı bir nitelik kazanmasını zorunlu kılıyor. Gelişme ve tehlike, düşünsel oluşumun, klasik ekonomi politiğin verdiklerinin çok ötesinde felsefi, siyasal, etik

boyutlar kazanmasını gerektiriyor. Yayılma ya da yaygınlaşma ölçüsünde "bağımsızlık" görünümü de aldatıcı bir özellik kazanıyor. Dinkin dönemlerde daha da güç kazanan bu "bağımsızlık" görüntüsü "sınıfın kendisinin tehlikeye düşeceği" bir ortamın oluşmasıyla ortadan kalkıyor; eski bir deyimle aslı temeline "irca oluyor". Bu sürecin gerçekleştiricisi kuşkusuz siyasal güçtür. Bir başka deyişle üst yapıda, görelî bağımsızlık alanı en dar olan siyaset, son sözün söylenmesi gereken durumlarda, bu sözü söyleyen faktör oluyor.

Yukandaki, elbette son derece genel bir model. Somut ülke koşullarına tam tamına bu konumu ile uygulanması yalnızca çocukluk olur. Önemli olan, modelin verdiği bazı ipuçlarından hareketle çakışma ve özgünlüklerin altını gerektiği biçimde çizebilmek. Öyle sanıyorum ki bir genel kural olarak her yerde en son sözü söyleyen siyasetin, bazı somut süreçlerde ilk sözü de söyleyebilmesi, Türkiye'ye yaklaşımda en önemli hareket noktalarından birini oluşturuyor.

boyutlar kazanmasını gerektiriyor. Yayılma ya da yaygınlaşma ölçüsünde "bağımsızlık" görünümü de aldatıcı bir özellik kazanıyor. Dinkin dönemlerde daha da güç kazanan bu "bağımsızlık" görüntüsü "sınıfın kendisinin tehlikeye düşeceği" bir ortamın oluşmasıyla ortadan kalkıyor; eski bir deyimle aslı temeline "irca oluyor". Bu sürecin gerçekleştiricisi kuşkusuz siyasal güçtür. Bir başka deyişle üst yapıda, görelî bağımsızlık alanı en dar olan siyaset, son sözün söylenmesi gereken durumlarda, bu sözü söyleyen faktör oluyor.

Yukandaki, elbette son derece genel bir model. Somut ülke koşullarına tam tamına bu konumu ile uygulanması yalnızca çocukluk olur. Önemli olan, modelin verdiği bazı ipuçlarından hareketle çakışma ve özgünlüklerin altını gerektiği biçimde çizebilmek. Öyle sanıyorum ki bir genel kural olarak her yerde en son sözü söyleyen siyasetin, bazı somut süreçlerde ilk sözü de söyleyebilmesi, Türkiye'ye yaklaşımda en önemli hareket noktalarından birini oluşturuyor.

Bazı Özel Sonuçlar

Buraya kadar söylenenlerden Türkiye'deki ilk birikim dönemine ilişkin çıkarılabilecek önemli sonuçlardan biri şu olsa gerek: Kapitalleşme dinamiği ile üst yapı oluşumları arasında varlığından belirli

ölçüler içerisinde söz edilebilecek olan, ama kesinlikle abartılmaması gereken eşitsizliğin yanı sıra, siyasetin en önemli ve belirleyici güç olarak ön plana çıkmasına yol açan **üst yapı şekillenmeleri arası eşitsizlik**, yakın tarihimize ve günümüze ilişkin pek çok sorunun yanıtını oluşturabilecektir.

Türkiye'de asker-sivil bürokrasinin ağırlığı siyasetin gücünü, siyasetin gücü de asker-sivil bürokrasinin ağırlığını belirledi. Kimse "hangisi önce" dememeli; yumurta-tavuk tartışmalarına hiç gerek yok. Süreç, kendi başına bir bütündür. Sözünü ettiğim karşılıklı beslenme sürecinde siyasal güç ve tekel, ideolojik oluşum ve şekillenmeleri hep geri plana itti. Bazılarının pek sevecekleri bir terminolojiden kalkacak olursak: Türkiye'de "siyasal toplum" hegemonyası, "sivil toplum"un nüvesel oluşumlarını yok etmediyse bile, bunları daha beşikteyken kısırlaştırdı. Hiç çekinmeden daha da ileri gidilebilir: Türkiye'de son sözü söyleyecek siyasal gücün dışında, belirli ideolojik oluşum ve şekillenmelerin düzenin gerçek güvencesini oluşturabileceği bir "sivil toplum", bundan sonrası için de yalnızca bir utopya'dır. .

Yukarıda anlatılan gelişim biçimi çoğu kez farkına varlamayan ilginç yan ürünler de verdi. Bunlar arasında belki de en ilginç olanı şöyle özetlenebilir: Siyasal güç hegemonyasının en açık ve en yoğun olduğu dönemin tek "ideolojik" girişimi olan Kemalizm, en önemli nüfuz (penetrasyon) başansını, kendisi de en çok Kemalizmin etki alanına oynamak durumunda kalan sol düşünce üzerinde gösterdi. Kemalizmin kendini içselleştirebildiği tek alan sol düşünce oldu.

Kemalizmle devam ediyorum. Kemalizmin herhangi bir dönemde gelişkin ve kapsamlı bir ideolojik bütünlüğe kavuşturulduğunu söylemek mümkün değil. Ama bu doğrultuda belirli girişimlerde bulunulduğu dönemlerde bile, denemenin "sivil" katlarda gerçekleşen kendiliğinden ideolojik oluşumlardan ayrılmaması, Kemalizmin bu oluşumlar karşısındaki güçsüz ve nüfuz edici olmaktan uzak niteliğine yol açtı. Daha açık söylenebilir: Siyasal toplumun güçlü odakları dışında gelişen ideolojik şekillenmeler 1946 ve 1960 sonrası siyasal silkinişlerle bütünleştiklerinde, Kemalizmin bunlar üzerindeki denetimi ideolojik etkililiğinden değil, kendisine içerilmiş siyasal gücün caydırıcılığından kaynaklandı. Kemalizm, toplumda hep birlikte ve

yan yana "egemen ideolojiler" olmaya aday kendisinden sonraki şekillenmelerden ayrı kaldı. Sonuç: Kemalizmin her alanı damgalayacağı çözüm bundan sonrası için de mümkün değildir.

Türkiye'nin siyasal geleneği, "resmi" ve "sivil" ideolojik oluşumlar kendi mantıkları ve doğal dinamikleri içinde savunulduklarında, egemen gücün güncel siyasal gereksinim ve sezgiler ışığında bunlara "dur" diyebilmesini de içeriyor. Çok örneği var. 1946 ile birlikte başlayan CHP-DP mücadelesi ilginç boyutlar taşıyor başlarda. DP içindeki unsurlardan bir kesimi burjuva ihtilalci, demokrat ve avamcı görüşleri zaman zaman gereğinden çok vurguluyor. Karşı uçta ise 1930'ların "özgün" modeline bağlılığını inatla sürdüren Recep Peker gibileri var. İşler fazla kızıışmadan CHP ve DP'nin ortak paydada buluşabilen ve "işin aslını bilen" önderleri bir araya geliyorlar. Bu "konsensus" sonucunda DP'de Fransız ihtilalinden biraz fazlaca bahsedip CHP bürokrasisine karşı kinlerini dızgınleyemevenler uyarılıyor ya da dışarıda bırakılıyor. Karşı taraf da Peker gibi fazla coşkulu devletçileri pasifize ediyor. Özetle siyaset, ideolojik boyutların şekillenmesine varabilecek gelişmelere bir kez daha "dur" diyor.

Güncel siyasal kaygıların ideolojik miras ya da şekillenmeler karşısında, bu miras ne denli güçlü olursa olsun, hep üstün ve belirleyici olacağının son örneklerinden birini de 12 Eylül döneminin sözgelimi Türk Dil Kurumu karşısındaki kararlı tutumu oluşturdu.

Türkiye'deki siyasal-ideolojik şekillenmenin ilginç boyutlarından bir baskası 1960 sonrasında gözlenen bir olquyla ortaya çıkıyor. Türkiye'de sosyalist düşünce ve hareket Kurtuluş Savaşı yıllarındaki kısa dönemi bir yana bırakırsak ilk kez 1960 sonrasında "kitleye yönelik" ya da avam demokratların kendiliğinden aranısları ile bütünleşebilen bir özellik kazandı. Sosyalist düşünce ve hareket bu özelliği kazanırken, gene 1960'larla birlikte, çıkış noktaları belirli ideolojik şekillenmeler olan yeni siyasal oluşum ve dönüşümler de gözlemlendi. Sosyalist düşünce ve hareket özellikle "bağımsızlık", "sanayileşme", "dış sömürüden kurtulma", "eşitlik", "toprak reformu" gibi açılımlarıyla bu yeni oluşumlar üzerinde sanıldığından önemli bir katalizör işlevi gördü. Bunu başka türlü söylemek de mümkün: Kemalizm, yeterince şekillenmemiş ve ayrı bir alan olarak yeni ideolojik

şekillenmeler üzerindeki sınırlı etkisini doğrudan değil, sosyalist düşünce ve hareket aracılığıyla gerçekleştirmiş oldu. Sonuç: Bundan sonrası için de, Türkiye'de Kemalizmin tek şansı sol olacaktır.

Çizilen modelin somut sonuçlarını çıkarmayı sürdürüyorum. İdeolojik yapılanmaların az gelişmişliği Türkiye'de sermaye ile siyasetçi arasındaki ilişkileri olması gerekenden daha doğrudan kılıyor. Yanıltıcı tüm dış görüntülerine karşın siyaset, üst yapının temele en yakın ögesini oluşturuyor. İdeolojik oluşumların az gelişmişliği de buna eklenince siyasetçinin sermaye karşısındaki göreceli bağımsızlık alanı daralıyor. Ekonomik sorun ve bunalımların süreklileşmesi, siyasetçinin görevlerini daha da ağırlaştırıyor.

Böylece Türkiye'de sermaye kolay siyasetçi harcıyor. Bu kolay yıpranma olgusu, ortaya bir de "yedekler" sorununu çıkıyor. Kimse küçümsememeli. Bugün Türkiye'de temel siyasal felsefesi yedeklik olan siyasal partiler vardır. Yüzde 1'in altında oy alırlar; ama yedeklerin gününün de geleceğini bildikleri için beklerler. Yedekçilik, Türkiye'de siyasal yaşamın köklü bir geleneğidir. Nasıl insanlar bu yedekler? Hüseyin Cahit Yalçın pek güzel çizmiş. Öyle ki insan ister istemez "acaba H. Cahit hala yaşıyor mu" diye soruyor. Dinleyelim: "31 Mart sonrasında sadrazamlığa gelen Tevfik Paşa, işte eski zamanın bu iyi ve temiz kişilerine tam bir örnektir. Bu gibi kişiler, bunalım zamanlarında yalnızca bir geçiş dönemini atlatmak için yönetim başına getirilir. Çünkü öyle dönemlerde, işlerin gemini ellerinde tutanlar, içyüzlerini ve amaçlarını pek belli etmeden halkın zihnini oyalamak isterler. Kendileri pek ortaya çıkmadan bir süre halkın gözünün önüne bir paravana çekmek yolunu tutarlar. İktidar mevkii için, sağlam olmayan, zayıf ruhlu, ama halkça temiz ve güvenilir diye tanınmış kişiler ararlar." (15)

Sonuç: Türkiye'de 1930-1940 arası ideolojik yapılanmanın yetersizliğine, onca demokrasi deneyimine ve nihayet Özal iktidarı ile birlikte gerçek sivil toplum oluşturmaya yönelik tüm çabalara(!) karşın, bu dönemin mirasçıları olduklarını söyleyenler ve Türkiye'nin yeni "ara rejim"ler yaşayabileceğini hesaplayanlar, köşelerinde bekliyorlar. Türkiye kapitalizminin bu tür kadroları ıskartaya çıkartabilecek bir oturmuşluğa ulaşmasını beklemek de, sanıyorum bir başka utopya'dır.

Sonucun Sonucu: Solda Kişilik Aranışı

Türkiye'de hovutlarını sergilemeye çalıştığım ideolojik-siyasal birikim süreci sonuçları ve yan ürünleriyle günümüze uzanıyor. Kendi bütünlüğü ile Türkiye solunda ideolojik bir saflaşmaya yol açıyor. Türkiye solunda kaba hatlarıyla iki düşünce biçimi ortaya çıkıyor. Şimdi, okuyucunun hoşgörüsüne son kez sığınarak bu iki kesimi gene "muhayyel" biçimde konuşturmak istiyorum.

**Birinci kesim: Türkiye'de burjuva devrimi olmadı. Çünkü ülke-
de burjuva devrimi süreci engellendi, beşikte boğuldu. Burjuva
devrimini engelleyen bürokrasidir. Bu ceberrut bürokrasi burjuva
devrimini engelleyince sözgelimi ulusal felsefe, kültür, ahlak gibi
pek çok üst yapı ögesi de bizde kendi dinamizmi içinde şekillene-
medi. Ama umutluyuz. Bunlar bizde de olacak. Çünkü bu doğru-
tuda bir dinamizm başladı. Gelişen ekonomik güçler, uygarlaşan
ve dışa açılan sermaye, öteden beri engelleyici işlev gören bürok-
rasiyi ve "siyasal toplum"u iyiden iyiye zorlamaya başladı. ANAP
ve Özal iktidarının "sosyolojik" anlamı da budur zaten. Süreç ta-
mamlandığında Türkiye'de gerçek bir batılı üst yapı, "sivil top-
lum" ortaya çıkacaktır. Elbette kendi özelliklerimizi de barındıra-
cak olan bu uygar ve renkli "sivil toplum"da örneğin bir yanda
İbrahim Tatlıses "Ayağında Kundura"yı söylerken öte yandan em-
niyet müdürleri ellerinde Kundera ile gezecek, insanlara çok daha
sıcak yaklaşacaktır.**

**İkinci kesim: Türkiye'de burjuva devrimi olmadı. Geciktiği ya
da engellendiği için değil, olamayacağı için olmadı. Başını sul ge-
neris Atatürk düşüncesinin çektiği bir devrim burjuva devrimi
olamaz. Olsa olsa, bize özgü bir devrim olur. Burjuva devriminin
ekonomisi vahşidir, zalimdir, kölecidir. Ama üst yapısı, sanatı mü-
ziği, kültürü, hele hele hümanizması pek güzeldir. O halde Türki-
ye'de yapılması gereken, 1930'larda bir ara ortaya çıkar gibi olup
sonra unutturulan o biricik, kimseye benzemez devletçiliğimizin
üzerine, en başta devletin ve aydınların girişimi ile uygar ve batı-
lı bir üst yapı oturtmaktır. Bu gerçekleştiğinde sözgelimi KİT ge-
nel müdürleri Mozart'ın 5. Keman Konçertosunun özellikle son
bölümünü dinledikçe Türk olmaktan daha bir gurur duyacak, co-
şup işçilerini ücret zamlarına garkedeceklerdir.**

Genel olarak bakıldığında Türkiye'de sosyalist düşünce birincisi daha yeni, ikincisi ise geleneksel bu iki ideolojik şekillenmenin etkisi altında bulunuyor. Bu şekillenmelerden özellikle ikincisinin geleceğe ilişkin siyasal önemini ve işlevlerini şimdilik bir yana koyuyorum. Sosyalist düşüncenin kişilik kazandırıcı bir sıçramayı gerçekleştirebilmesi için, ideolojik düzeyde, öncelikli olarak bu şekillenmelerin etkisinden arınması gerektiğini sanıyorum.

- (1) Göktürk H. İbrahim; **Bilinmeyen Yönleriyle Şevket Süreyya Aydemir**, Ankara 1977 s: 185
- (2) Toprak Zafer; **Türkiye'de "Milli iktisat" 1908-1918**, Yurt Yay. Ankara 1982 s: 355-65
- (3) Haupt G-Dumond P; **Osmanlı İmparatorluğunda Sosyalist Hareketler**, Çev: Tuğrul Artunkal, İst. 1977 s: 237-238
- (4) **Frunze M. V; Türkiye Anıları**, Çev: Ahmet Ekeş, Cem Yay. İst. 1978 s: 21, 33, 94
- (5) Atay Falih Rıfkı; **Çankaya**, Bates, İst. 1980 s: 36
- (6) Ilgar İhsan; **Mütarekede Yerli ve Yabancı Basın**, Kervan Yay. (tarihsiz) s: 65
- (7) Goloğlu Mahmut; **Cumhuriyete Doğru (1921-22)** Ank. 1971 s: 408-409 (ilgili bilgileri veren Damar Arıkoğlu)
- (8) Atay Falih Rıfkı; **a.g.e.** s: 551
- (9) Başar Ahmet Hamdi; **Atatürk ile Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye**, AİTİA Yay. Ank. 1981 s: 11
- (10) Aydemir Ş. Süreyya; **Tek Adam**, cilt: III, Remzi Kitabevi (4. baskı) İst. 1973 s: 468
- (11) Tör Vedat Nedim; **Kemalizmin Dramı**, Çağdaş Yay. İst. 1980 s: 30
- (12) Velidedeoğlu H. V.; **Anıların İzinde**, Remzi Kitabevi, İst. 1980 s: 210
- (13) Başar A. Hamdi; **a.g.e.** s: 159
- (14) Marx-Engels; **Collected Works** (İngilizce) içinde, cilt: 5 s: 59-60
- (15) Yalçın H. Cahit; **Siyasal Anılar**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay. İst. 1976 s: 102

SOLUN TARİHİ, ÖZELEŞTİRİ VE TRAGEDYA

Cengiz UYGUR

Politikada kişiliklerin, giderek evrensel çizgilerin, yaşanan süreç sonunda sahneye çıktıkları momente dönmeleri yazgının en kötüsüdür. Tragedya'nın tanımlayıcı ilkesidir. Öte yandan tragedya tannısal kahramanlar ve traji-komik figüran kişilikler ve seyirciler yaratır. Zaman zaman sahneye fırlayanlar, eleştirmenler, en çok da müzmin izleyiciler. Türkiye sahnesi, kendine özgü zenginliği ile yukarıda simgeleştirilen her tipolojiyi sergiledi. Türk solunun çoğunluğu ise tarihine kendine özgü yüzeysellikte baktı. 70'li yıllarda ehveni şer'i reddedenler 80'li yıllarda şer'e mahkum olmayı yasallaştırdılar. "Utkan gelenek" sadece kurgusal geçmiş ile ilişkilendirilebilecek bir şiarla dönüştü. Geleneği olmayanlara da güncelle secde etmek düştü.

Tarihte bir yön duygusu vardır; politikada bu teleolojik doğrultu iktidarı hedeflemek biçiminde somutlanır. İktidarın hep uzağına düşmeyi getiren süreçler solda değişik dozalarda iktidar küskünlüğü ve giderek iktidar fobisi yarattı. Seyirci de oynar, se-

yircilik de bir rol seçimidir: Siyaset kaçkınığını -aynı anlama gelmek üzere iktidar korkaklığını vaaz eden geleneksiz bir sol katmanın sola zerk etmek istediğı tarihsel perspektif bu konumdur. Böylelikle politikanın "çirkef" yüzü iktidara yönelik ilişkilere, "erdemli" yüzü de muhaliflik konumuna taşındı ve oralarda mutlaklaştırıldı. Bu konum, 80'li yıllar Türkiye'si'nde trajedi yerine destan yaşadığını sanan bir diğer konumdaki sol ile iktidar kavramsızlığı noktasında birleşti. "Yenilgi"nin veri sayıldığı bir ideolojik prizmadan geçerek, perspektif niyetine görüntülendi. Perspektifsizlik, gelecek görememektir. Sol politika açısından ise bu, kendi tarihine muğlak bakıp, kendini belirgin biçimde tanımlayamama rahatsızlığının izdüşümüdür.

Bir siyasal oluşumun, bir siyasal hattın en önemli eylemlerinden başlıcası kendi tarihini yazmaktır. Bugüne kadar Marksist tarih anlayışından "tarihin yorumunu bırakıp artık tarihi değiştirelim" biçiminde bir anlayış türetilmesine karşın, tarihi yapabilenlerin, "tarihsel"i kavrayanlar olduğunu bizzat tarihin kendisi vurguladı. Türk solu bugüne kadar gerek bilimsel düzlemde, gerek pratiğine yön çizebilecek malzeme anlamında azımsanamayacak ama hakettiğince değerlendirilememiş ürünler ortaya koydu. Ne varki bu, Türk solunun kendi tarihini, tarihin kendisini yinelemesini engelleyecek bir zenginlikte yazması anlamına gelmiyor. Rusya'da 1905'deki yenilgi bir ertelenmiş başarı idi. 1917'de ise oyuncular aynı gösteriyi tekrarlamayacak yenilmeyecek kadar tarihi yazacak ve yapacak donanımı sağlamışlardı. Bugün Türk solu tarihe ve güncele müdahale edebilmek için, tarihini yazabilmesinin önünü tıkayan historiografik engelleri nasıl yıkabileceğini, geleneğini nasıl yaşatabileceğini ortaya koymak durumundadır. Bu hem teorik derinlik, hem de bir siyasal etik sorudur. Teorik derinlik sorudur; çünkü geçmişe, geçmişin güncele taşıyıp yığıldıkları ile bakılır. Tarihsel olan ile geçmiş olanı ayırmak, olguların özüne ilişkin bir soyutlama ile mümkündür. Teori olguların içini doldurmaya, geçmişe ilişkin hangi olgunun tarihsellik taşıdığını ayırdetmeye yarar.

Bu bir "ethika" sorudur. 1980 öncesinde devrimci-demokratlarla aynı bildirilerin altına imza atıp, 1986 yılında, yasadışı örgütlerdeki insanların yansıını provokatör olarak nitelemek bir etik sorun-

ur. Siyasal geçmiş söz konusu olduğunda -ki olguları ayırtırmak aynı zamanda bir seçme sorundur- bu teorikleştirmenin içine ethika girer, çünkü değerlendirilen ve geçmiş içerisinde neyin tarihsel olduğunu ortaya çıkarmaya çalışan bir analize tabi olan olgulara da ethika sinmiştir. Tarihe "serinkanlı", "tarafsız" bir gözle bakmak, Türkiye koşullarında geçmişi bir kördöğüşüne indirgeme geniş/yürekliliği, gücünü, "birikim"inden değil, tarihe politik sorumlulukları açısından bakanların konjonktürel bir saygınlık erozyonuna uğramasından alıyor.

Siyasete değişik düzeylerde karışmış insanlarda ve topluluklarda, trajik bir başa dönüş yaşandığında, yeni öznel eğilimler hatta teoriler gözlemleriz. Birinci Dünya Savaşından sonra, tarihe, politikaya ve zamanla ekonomiye, ilerleyen doğrusal bir teori yerine, yıkımı algılamamanın öğretisi olan döngüsel bir teori yerleştirilmeye çalışıldı. İkinci savaştan sonra yerleştirildi de. Bunun solda iki boyutlu bir uzantısı gözlemlenebilir: Yeni-solda ahistorik bir söylem(!), geleneksel solda ise tekrerrür düşüncesi.

Diyalektik ve sınıfsal bir tarih anlayışının karşısına yapısalcılık, evenmentüalizm, yorumbilim, gibi yöntem arayışlarının tamamlayıcıya da anti-tez olarak çıkmasını "teorik zenginleştirme" olarak nitelemek çok safdilce olacak. Tarih boyunca toplumların ütöpik ve tasarlanabilir bir yarın düşüncesi kurgulamadan dönüşüm yaşadıkları görülmedi. Günceli gündelik yaşayan, bireyselliğini güçlendirme cihazına çıkmış batı entelijansiyesinin bir kesidinin Türkiye uzantıları 70'li yıllarda her ölümden kendi ölümlerini yaşadılar. Bu psikoz ile, kimi örneklerde kitle halinde kronik uzak durma, kendilerini yükümlülük altına sokabilecek minimum angajmanı ustalıkla sezip, sola adab-ı muşeret dersi vermektan ibaret bir konuma yerleştiler. Böylelikle "dava uğruna ölmek" kabus halinde yaşanıp aşağılanınca 70'li yılların politize kişilikleri 80'li yıllarda beyhude robotlar olarak algılandı ve lanse edildi. Bugünü riske etmeme gerekçesiyle politik ölüm kutsandı. "Bir tarih edinmek" sorunu, kültürel bir soruna indirgendi ve "patolojik olmayan bir geçmiş saygısı" adına geleneğe küfredildi. Sola tipoloji olarak midye bireyler önerildi ve elde kaldı cinsel özgürlük, fantezi, yeşilcilik...

Öte yandan da coşkulu ve coşkulu olduğu ölçüde sığ bir nehir aktı. Geleneksel sol yaratıcılığı kendine tehdit olarak algıladıkça, zafer için tarihin tekerrür etmesini bekledi. Tarihte "birleşme" deneyimleri okudu, bir tarihsel değerlendirmeye tabi tutmadan "birleşme" şaplantısı yeşertti. "Cephe", "demokrasi" gibi kavramların tarihsel içeriğini ve evrimlerini gözlemleyemedikçe, tekrarı bekledi. Oysa olgular değil, olguların kimi özellikleri kendilerini tekrar ederler. Bugün geleneksel solun ideolojik bakiyesi, nostalji ve tekrardan ibaret kalma tehlikesini yaşamaktadır.

Geçmişe bakış problematiğinde, geleneksel solun kazanç hanesine kaydedilebilecek nokta, sol tarihin bilimsel yorumunda tarihsellik kazanmış olguları, hem kendi bütünsel gerçeklikleri ve ortakları, hem de gerçekliğin bütünlüğünü sağlayan toplumsal dokunun bağlantılarındaki yasaları ortaya koyabilmek olacaktır.

Fanteziye dönmek gerekiyor. Yeni-sol fantezi çok şey talep edip az şeyi yaşamayı, yorgunluk, küskünlük, düş kırıklığını rasyonalize etmeye mahkum olmayı getiriyor. Bu eğilimin doğal sonucu, bireylerin güçlü toplumsal dinamik koşullarındaki konumlarından koparak "özgür bireyler" sürüsü halinde yeni bir bireycilik kurgusuna koşullanmalarıdır. Entelijansiyanın bir kesidi için bunun anlamı ise marksizmden epistemolojik bir kopuş yaşamaktır. Bunda herkes serbest. Fakat bir konuda yanılısma yaratılmasına izin yok: Bu insanların kızp, düş kırıklığına uğrayıp hatta "kazık" yiyip terkettikleri siyasal pratiğin ve diğer yanda da sevmedikleri status quo'nun dışında, bireyleri etkilenme ve belirlenmeden muaf tutacak üçüncü alanlar olduğuna inanılmasını beklemesinler. Muhaliflik? Muhalif söylemin her mekanda, her hacme sığan bir içerikle kavramsallaştırılması onun toplumsal-tarihsel olarak açıklanır olduğunu ispat etmiyor. Kavramlar maddi zorunluluk ile tanımlanma sürecine girerler. 80'li yılların Türkiye'sinde muhaliflik kavramının içeriğine (dolayısıyla sınırlarına) ilişkin bir baskı yoktur. Rağbetini bu belirsizlikten alıyor. Tarihin yorumunda ise, Gramsci'nin Croce'dan koşullu bir onay ile devraldığı etik-politik kategori, önce batıda anti-ortodoks, ardından bazı çevre ülkelerde anti-jakoben sol içinde rağbet görmedi; giderek pragmatik-iktisadi alanın gerisinde yalıtıldı. Kanımca etik bir tercihle.

**Etik olmayan yönüne ise şöyle bakabiliriz: Tarihsel maddeciliğe panzehir olarak ortaya sürülen düşünce sistemlerinden göbek bağı-
nı koparamamak klasik olmayan sola ve uzantılarına çözülmesi ola-
naksız paradokslar hediye etmiştir. Marx'a, öncül olarak Spinoza'yı
seçmek, ardından Hegel'i Hegel ile aşma çabaları Marksizmin bilgi-
nin tarihine ilişkin eşitsiz açıklayıcılık gücünü arttırmadı ve sosyaliz-
min ideolojik odağının ikinci savaştan sonra Avrupa'dan kaymasıyla
tarihin yorumuna ilişkin paradokslar kalıcılaştı. Solun kendi tarihine
bakışı, akademik çabaların dışında yetkisiz yan alanlara kaydı. Bu-
gün ülkemizde, 70'li yıllara retrospektif bakan, neredeyse tarih yazı-
mını ikame etmeye yönelik edebi ürünlere mistik, gerçeküstücü, va-
roluşçu, ya da nihilist historiografik tonların sinmiş olmasını bir ölçü-
de böyle açıklayabiliriz.**

**Geleneksel sol açısından ise tarihe bakış sorununun çözümlen-
miş olduğu söylenemez. Sorunumuz bu noktada bir kuşak bilinci ya-
ratmak değil. Gene de geleneksel sol için yaratıcılık ve kendini kuru
kuruya tekrar etmeme açısından artık kabul edilmesi gereken bir po-
litik yasa var. Kuşaklar kendi sorunlarını ortaya atarlar ve yanıtlama-
ya çalışırlar. Rusya'da, "hangi sınıf?" sorusuna ilk devrimci kuşak ilk
(el) den bir yanıt verdi: Halk. Menşevizm, soyut bir uvriyerizm ile
anımsanıyor. Bolşevikler ise tarihe hükmedecek kendi rafine yanıtları-
nı verdiler. Narodniklerin verdiği yanıt anlaşılmağ değil: Ham top-
lumsal yapının oluşturduğu atmosfer, kuşakları ayırmamış, sınırlan-
mamış cevaplara hapsediyor.**

**Geleneksel sol Türkiye'de koşulların ve sınıf ilişkilerinin bu kadar
ham olduğunu iddia edebilecek mi? Burada bir parantez açmak ge-
rekli. Solun kendi tarihine bakışındaki gerikalmışlık ve naiflik top-
lumsal örgütlenme aşamasında teorisini ve tarihe bakış tarzını bur-
juvazinin (milli ve ilerici olduğu varsayılan burjuvazinin) ideolojik oto-
ritesinden kurtaramamasından kaynaklanıyor: Kanımca bunun iki
boyutu vardır.**

**— Çok söyleneni (ve doğru olanı): Zayıf teorik geleneğe doğan
sosyalist hareket deneyim ürettiği ölçüde politika ve teori üretemi-
yor. Bu boşluğu görece daha tecrübeli ve bilge burjuva tezleri doldu-
ruyor.**

— Az söyleneni ise şudur: Ayrışamama sürecinin bir diğer yüzünü ise, burjuvazinin teorik boşluğu ifadelendiriyor. Sosyalist düşünce, sonuçta pre-kapitalist formasyonların kapitalizme varacağını teorize eden bir sistem olarak, kendi apolojisine destek arayan burjuvazi için başlangıçta ve görüntüde bir kabul edilebilirlik, bir eklektik hoşgörü ve yakınlık potansiyeli içeriyor. 'Legal marksizm' dönem dönem birçok ülkede egemen ideoloji tarafından savunulması oluyor. Bunun tabii ki bir bedeli var sol açısından. Tarih içerisinde kendisini "halk"ın, ayrılmamış bir bütünlüğün içinde eşit ağırlıklı ve nitelikli öğelerden biri olarak algılıyor. Tarihi kavrayışına sızan yüzeyselliği ve popülizmi içselleştirebiliyor. Böylece kuşaklar neredeyse sadece kronolojik olarak birbirini izliyor. Önceden ortaya atılmış soruları devralıp, önceden verilmiş cevapları teorisinin yerine ikame ediyor. Yaratıcılığın mezarı böyle kazılabilir. Parantezi kapayıp şu vargıyı formüle edebilmek mümkün: Her kuşak kendi sorusunu ortaya atar. Kuşaklar kendi sorularına ve kendilerinden önce ortaya atılmış sorulara kendi cevaplarını verebildikleri ölçüde tarihe kendi çizgilerinin derinliğini işlerler.

Bir Geçmişe Bakış Çarpıklığı

Bugün iki kesim insan geleceğini yitirmeden geçmişi eleştirebilme yeteneğine sahip değildir. Bir; yaşanan son yılların kendilerine hiçbir yeni duyarlılık katmadığı, geçmişteki politik hareketlenmelerin günlük pratiğini kişisel eksikliklerini tamamlamakta kullananlar. Bu memur zihniyetli insanlar, şimdiki zaman ile 1980 yılı sonbahar arasındaki dönemi film şeridi keser gibi kesip yok sayınca o dönem yok oluyor sanmaktalar. Bu zaman makinasına girilince de geçmişe nostalji ile bakmaktan başka çare kalmıyor.

Ve bir de inat, özveri, vefa gibi erdemleri doğrudan algılayabilecekleri kolektivitte fırsatlarını yaşamamanın fukaralığını yaşayanlar. Bu insanlara da geçmişin her pratiğini çocukluk hastalığı krizleri olarak görmek düşüyor.

Toplumsal şok atlatılınca günah çıkarmak bir içgüdü mü? Geçmişe yönelik değerlendirme mutlaka geçmiş ve kendini inkar anlamına mı gelir? Muhasebeyi kim, kimlerle yapacak?

1980 öncesi için tarihin kaban suları olduğu ve ardından suların geri çekildiği biçiminde bir benzetme var. Bu benzetmenin zorunlu sonucu olarak son yıllara yönelik eleştiriler ve çözümlenmemiş sorunların teorise edilmeye çalışılması, kimi çevrelerin otomatik teori düşmanlığını tahrik ederek, "hep böyle olur zaten" ya da "dışardan teori üretiliyor" biçiminde tepki aldı. Fazla haklı değil.

Politik tavırların pratikte er geç sınavdan geçmesi kaçınılmaz; oysa itham edilmiş ve en çok fiziki darbe almış bir kuşağı eleştirmek, eleştirenleri sorumsuz bir huzura garkediyor! Artık olgunlaşmış bir kuşak kesidinin bugününü meşrulaştırmaya ihtiyaç duyması siyasal olarak çarpık, ahlaken çirkindir. Yoksa çirkin olan eleştirinin kendisi değil. Çıkış noktası ve zemini 80 sonrası koşullar olan, uygulamaları neredeyse tüm sonuçları ortaya çıktıktan sonra değerlendiren bu post factum çözümler yenilgi (?) yi kendi başına veri almaktadırlar. Dünyanın başka bir yerinde, 1848 başarısızlıkları üzerine hiçbir dramatizasyona gitmeyen bir devrimci kuşak yenilgi ve başarısızlıkları "ertelenmiş başarılar" olarak algıladı ve dönüştürdü.

Solun tarihine ve başarı olasılığına her iki ucu kapalı parantez olarak bakmak çevrimsel bir kadercilik ile maluldür. Gerçekte Marksizmin tüm klasik ürünlerindeki bilimselliğe eşlik eden kimi ütöpik göndermelerin dışında ve ötesinde, kendinden bir teleolojik umut aşılarcılığı yoktur. Bu bağlamda, Marksizmi kavrama ile politik angajman ve dinamikten umudu kesmeme arasında da bir doğrudan ilişki yoktur. Umudun ve bağlanmanın "güncelliği" pratiğın "devamlılığında" yatmaktadır.

Etik boyutu, siyasal olan ile yakınlaştıırp bir adım daha atmak mümkün. Türk solunun geçmişini değerlendirirken kendine seçtiği nedenlerde, daha ötesi kurduğu nedensellikte de değişmelerin olmasını doğal karşılamak gerekli. Geçmişini yeniden kurarken ve yargı-larken, demokrasi, cephe, birleşme, gibi saikler yeniden sorgulanacaktır. Solun en fazla fiziki darbe yemiş kesimlerine "goşizm" ya da "teröristlik" potansiyeli yüklemekten ziyade, bu devrimci-demokratlar değişme dinamikleri içinde algılanacaktır. Fakat bugün, geleneksel sol, solun tarihine ilişkin, solun dışında geliştirilen argümanlara karşı titiz olmalıdır. Özellikle solun dışından görünmemeğe çalışıp,

sol için "timsah gözyaşları" dökenlere karşı ince bir duyarlılık geliştirilmeli. Bir çöküş ya da tükenen dinamik biçiminde algılanan bir ortamda tarih ve siyaset teorisine garabet bağışlanabiliyor. Türk soluna düştüğü dogmatizm (!) batağının nedeni olarak örneğin Sovyetler Birliği'nin teori adına yaptığı kötülükler (evet kötülükler) gösteriliyor. "Tüm nedenler arasında en uzaktakiler yıldızlardır" (Burton). Evet, solun tarihine ve hastalığına böylesi göksel nedenlerle teşhis konunca söylenecek tek söz kalmıyor. Türkiye'nin NATO'ya girmesinin nedeni Sovyetler Birliği idi burjuvazi açısından; şimdi de solun olumsuz durumunun sorumlusu Sovyetler Birliği. Bunu "solun tarihine bakışı" olarak değil, bir tarihe bakış marazı olarak görmek mümkün. Solun zaaflarına neden olarak, siyasetin her zaman ve boyutunda ilişkilendirilebilecek (yandaş veya düşman) siyasal özneleri göstermek ancak bunlara inanmak için büyük istek duyanlara bir anlam ifade edebilir. Aynı inandırıcılık problemi "polis baskıları" yüzünden herhangi bir sol geleneğin güçsüz olmasını açıklamaya kalkışırsak da geçerlidir. Bu türden sorunlar bizi özeleştiri konusundaki taleplerin gerisini bir kez daha görmeğe zorluyor.

— İçeride 'kısırlık ve dar pratik teori üretilmesini engelliyorsa, teoriyi dışandan' üretmeye çalışanlara öfkelenilmemeli. Teoride ve tarihte nesnel olarak boşluk yoktur. İzafi bir boşluğu doldurmak ise mülki bir hak değildir. Bunu içeri-dışarı biçimindeki muğlak mekan tanımlamasının tüm risklerini göz önüne alarak söylüyorum.

— Zaman boyutunda ise söylenecek şu var: Türkiye'de 6-7 sene önce de üzerinde sürüklenen eğik düzlemin ve kimi zaafların sola neleri, niçin kaybettirebileceğine ilişkin uyan ve öngörülerde bulunan insanlar, oluşumlar vardı.

Geçmişin eleştirisinin geçmişin tasfiyesi anlamına gelebileceğini gören ve buna tepki gösteren bir yazı(*) bunu, dönemi "olduğu gibi" değil "yaşandığı gibi" yansıtan "ideolojik bilgilenme" ile açıklıyor. Burada ister istemez bir kavram kargaşası doğuyor. Çözmek mümkün: Marks'ın "bilimdışı-yanlış bilinçlenme"yi tanımlamak için kullandığı "ideoloji" kavramı bugüne taşınıyor ve bir içerik atlaması-

(*) Gökyüzü Dergisi, Eylül 1986 sayı: 9

na tabi olarak Althussergil bir ideoloji düşmanlığı doğuyor; üstelik son yılların eğilimine ister istemez uygun olarak. Nasıl çözmeli? Dü-nü, "dünde olduğu gibi" görebilen ve ideolojik olmayan bir reel bilgi-lenme süreci ile çözebilir miyiz? Tarihin içinde tikeli açıklamak için mutlaka genelin bilgisi gerekir. Ayrıca tarihsel olanı değerlendirir-ken (ki bu tarihsel olgunun yeniden kurulması demektir) ve insan topluluklarının fiili davranışları ile normlarını aydınlatırken teorinin ve ideolojinin merceğine gereksinim vardır. Tarih bir ölçüde yeniden ya-şamamak için yazılır. Öte yandan tarihin de facto yeniden yaşanması mümkün değildir. Bu durumda "yeniden yaşamamak" bir soyutlama oluyor. Ve düne, bir soyutlama olmadan bakmak, bakar-körlük tehli-kesini içeriyor.

Solun tarihine bakışı konusunda bu küçük örnekten sonra daha vahim sayılabilecek eğilimlerin ve dayatmaların değerlendirilmesine geçebiliriz.

1980'den sonra, 80 öncesi pratiğine paçasından bulaşmış ve son-radan ciddi darbe yememiş bir kesimde geçmişe yönelik önce sinik bir alaycılık olarak gelişen yabancılaşma son bir kaç yılda ciddi teo-risyence bir özeleştiriyeye (!) ve bazı uzman ağızlardan özeleştir-i dayat-masına dönüştü. Siyasetin hangi noktasında olursa olsun insanların kendilerine yönelik bir "humour" içerisinde olmalarını bir erdem say-makla beraber, bununla ilgisi olmayan, macera-sonrası alaycılığını ya da birikmiş kompleks deşarjını solun kendisini eleştirtmesi olarak tanımlamak mümkün değildir.

Yazınsal eleştiride bir sanat kuramından yola çıkılır; politik eleş-tiride ise etik ve ideolojik boyutları da olan bir teoriden. Özeleştir-i hem bir soyutlama, hem bir "pratik ifade ediş"dir. Dolayısıyla iradi-dir. 1900 yıllarında Rusya'da *Raboçyeye Dyelo* ile Bolşevikler arasında-ki eleştiri hakkı ve özgürlüğüne ilişkin polemiğin üzerine oturduğu çelişki 20. yüzyılın son yıllarında ortodoks sol ile menşevizm türevi akımların ana antagonizmalarından biri olmakta devam ediyor. Geç-mişin "partinin kemikleşmesi", doktrincilik, dogmatizm şeklindeki eleştirel argümanlarının yerini artık daha çağdaşları aldı: "8 çocuklu zavallı Waleşsa", bürokrasi, "gaddar jakobenler"...

Nedense geçmişin tarihsel sorumluluğunu en az yüklenenler, özeleştir-i direğine en çok sarılanlar oluyor.

Nasıl Bir Özeleştiri?

Türk solunda yenilginin kendi başına bir veri olarak alındığı atmosferin ürünü olarak özeleştiri ve resmi tezlerle uyum içindeki geçmiş değerlendirmeleri bir kişiliksiz savunma tavrının ifadesidir. Düünden bugüne devrolan deorganize, bağımsız bir ideolojisi olmayan yığının yüzeysel ve yatay çokluğundan siyasal rant alma eğilimini vurgulamaktadır. İktidar ilişkilerinde sol siyasetin müdahale edemediği değişme dönemlerinde, merkez-kaç gücünün etkisine ve üzerinde durulan zemine bağlı olarak bir savrulma sürecinin yaşandığını biliyoruz. Böylesi bir süreç içerisinde, savrilmaya anti-tez üretebilecek bir determinizm, "kitlese"liğe ilişkin bir sorun değildir. Bu anlamda savrulmamak, kitleseelliğe karşıt da olabilen bir kendine yeterliliği zorunlu kılabilir. Politika ve teori üreten bir öncü odağın olmadığı koşullar ile aşınmış demokrasiliğin miras getirdiği "taban"dan "tavan"a esprisi birleşince, savrilmaya ve biçimini yitirmiş kitlelere uygun söylemler kolay savunulabilirlik özelliği kazanıyor. Resmi yakın tarih tezlerinden anti-sovyetik, kemalist, neo liberal önyargılar ödünç alınıyor. Kerameti kendinde bir "şahsına münhasır" olmaya prim veriliyor. Güncele tapan bir sol kesim, geleneksizliğinden kaynaklanan kimlik bunalımını tarihte eşi benzeri bulunmayan, hiçbir teorik kalıba sığmayan bir sui generis örnek yaşama hayaliyle aşamaya çalışıyor. Değişme netleşme yönünde olmalıdır. "Alaşım" halinde sayılabilecek bir sol kitleye yönelik özeleştiri dayatmasının özünde, çelişkileri yumuşatarak, çizgileri muğlaklaştırarak bir iç uzlaşma beklentisinin olduğu görülüyor. Tarihsel sürecin solu sürüklediği yol ayrımı ertelenmek isteniyor.

Bugünkü verili ortamda savunulan özeleştiri, dünyadaki ilerici partilerin programında olan örgütlü özeleştiri kavramından oldukça farklıdır. Gerçekte özeleştiri "uçurumun kenarından dönülmüş" (1) bir süreç sonrasındaki içgüdüsel serzenişlerden uzak, organize, ideolojik bir öz taşıır. Özeleştiriye kaotik ve bunalım içerisinde olarak nitelendirilen sola yaptırmak, sol kitleyi nebula dönuştürmek tehlikesini taşıyor. Özeleştiri tüm sosyalist görevler gibi temsili bir dışavurum değil, sınıf davranışının zorunlu, doğal sonucudur. Çağımızda üretim ilişkilerinin maddi taşıyıcıları ile sosyalist düşüncenin bilinç-

sel ve politik taşıyıcıları arasındaki eşitsiz, farklı gelişmişlik, geleneksel solun önüne teorikleştirilmeyi bekleyen yeni sorunlar koyuyor. Sınıfsal dayanaklarından ve siyasal varoluş nedeni olan iktidardan uzak düşmüş bir siyasal çizginin doğal olarak düşüneceği ilk sorun bu uzaklığın nedenleridir. Fakat herhangi bir sol siyasal çizgi bu tür uzaklıkları azaltıp, tepkilerini sınıfsal-politik düzeyde verene ve toplumsal dayanağı olan sınıfın nezdinde legalite kazanana değin özeleştirici içsel bir nitelik taşır. Bu legalite siyasal güç ile pekiştirildikçe özeleştirici niteliğindeki ifadelendirmeler, kapsayıcılık ve dışavurum hakkı kazanır. Bir sol siyasal hareket, güncel müdahale edemediği bir durumda ideolojik bağımsızlığın, (resmi ideolojiden bağımsızlığın) korunması, teorik netliğin geliştirilmesi için kalıcı olmayan bir tecrit riskini bile göze almalıdır. Fakat geleneksel solun gözlemleye gözlemleye bir türlü çözümleyemediği yığınların içerisinde bu ideolojik bağımsızlığı ve kendine yeterliliği geliştirebilmesi çok zordur.

Öte yandan tarihsel ve geleneğe ilişkin bir sorumluluk taşımayanların, amorf kalabalıklara özeleştirici yaptırması ve "tabu" kırması, yeni sol'un gerçekte hiç de yeni olmayan tezlerinin alaturka varyasyonu olmak durumundadır. Dünyada ve Türkiye'de yeni sol, güçlü toplumsal dinamik dönemlerinde çiçek attığı devrimci demokratları bunalm dönemlerinde mahkum etmektedir. Orijinalite histerisi içerisinde girdiği ölçüde beyhude bir türev konumuna gelen yeni sol, siyasal oynaklığına son derece ters düşen bir biçimde devrimci demokratlara ve geleneksel sola "provokatörlük" "dogmatiklik", "bürokratik kısırlık" biçimindeki yerleşik tanımlamalarla geçmiş faturası cıkartmak istemektedir. Bir yandan da geleneksel sol, klasik şemalara uydurduğu geçmiş tahlilleri ve iyi ya da kötü burjuvalar, sola çekilmeye çalışılan sosyal demokratlar ve ilericilerden oluşan "durum tahlilleri" ile karşı-geleneğe panzehir oluşturmamaktadır. Baskı koşulları ve mistik gizlilik ileri sürülerek eleştirici-özeleştirici kavramları tarihin derinliklerine itilmek istenilmektedir. Böylelikle, darbe yemiş bir kuşağa sahte doktor olmaya soyunanların arttığını görüyoruz.

Tragedya

1980 öncesinde "demokrasi" mücadelesi yapan insanlar, kendilerine çizdikleri amaç açısından düşünceliğine uğramaya mahkum

hale geldiler. Düşlerin yıkıldığı noktada o ana dek için için varlığını sürdüren bir kendini sıyırma, risksiz alanlara kayma eğilimi açığa çıktı. Solun geniş kitlesi üniversitelerden mezun olduğunda solculuğu- nu hobby olarak devam ettiren, yüce toplumsal hülyalarını mesleki hülyalara aktaran, yeni gerçeklerin (!) farkına varan bir başka kitle doğurdu. Kimi olgular, toplumun bir kesimi tarafından tarihsel sürpriz olarak göründükleri ölçüde, bir adım sonrasındaki yorumlama aşamasında "tarihsel dönüm noktası" olarak algılanıyor.

Geleneksel sol, sosyalizmin vazgeçilmez ilkelerini aşamalar çekmecelerine yerleştirerek, yeni sol ise muhalifliği devrimcilik olarak sunarak payına düşeni yerine getirdi. Gerçekte, "iktidar", "devrim" gibi kavramları sadece emekçiler barikatlarında iken anımsamak, bu gibi kavramların "evrensel güncelliğini" algılayamama rahatsızlığıdır. "Aşağıdan gelme bir kültür" savunusu yabancı dil rantiyesi kimi aydınlarca, aydınlanma geleneğini vulgarize etme yönünde bir eğilimi besliyor. Bilgiyi enine yaymak ile, tarihte, siyasal pratiğin ileri sıçraması arasında birebir ilişkinin olmamasıdır gerçek apolitizasyonu belirleyen. Yeniden darbeler ve tarihsel süreç ise geleneksel sola hep anlamak istemediği bir yasayı, daha doğrusu eşitsizliği vaaz ediyor: Siyasal eylemin insanların katılımıyla doğrudan orantılı olmayan ve bunun ötesinde bir çözülebilirlik yoğunluk potansiyeli vardır.

Bireyler aritmetik olarak toplanınca otomatik olarak bir başka öze dönüşmezler. Sürekli bir ayağı dışarıda bireyleri içeren geleneksel sol kesimin kendilerini terkedenler hakkındaki yargıları, polislik, döneklik, hainlik kavramlarının ötesine geçmelidir. Solun kendini tanımlarken kendine kalabalık olduğu ölçüde saygınlık biçmesi ise bir çarpıklıktır. Savunma mekanizması olmak bir yana kompleksiz bir marjinallik, alan daraltma ve etkiyi derinleştirme işlevi görür ki bu iradi ve fonksiyonel bir tercihe tekabül eder.

Tarihsel/sosyolojik bir zorunluluk olmanın ötesinde bir siyasal doku, bu müdahalenin aracını tanımlar. Ve bir siyasal örgüt ortalama- yı yukarı çeken basit bir değişken olmanın ötesinde, dağılımın karakterini değiştirir.

Geleneksel sol, Türkiye toprağında geleneğini, daha önceki deneyimlerden bugün de yaşamsallığı olanları seçebilmesi ile sağlıklı

klabilecektir. Öte yandan gelenek yaratmak basitçe "geçmişte bizim gibiler" yaratmak değildir. Tarihsel anlamıyla bir sol siyasal gelenek, geçmişin düşünselliklerle yaratılmış bir parçası olmaktan çok, siyasal mücadele koşullarının, eğilimlerin, çelişkilerin oluşturduğu bir ilişkiler ağının geliştirilmesidir. Bu bağlamda "nöbet devralmak" olarak tanımlanan bir izleyiciliğin ötesinde, yeni mevziler ve yeni görevlerin getirdiği yaratıcılığı da içerir. Her kuşak kendi sorusunu sorar; eski soru ve yanıtları onarmaz.

Sol aydının kimi siyasal değerlere bağlılığı "geleneksel olmama" kompleksinden uzak fakat kireçlenmiş bir kadim, alt kültürü de aşkın bir temele oturmalıdır. Bu, o ana dek yaşanmış ve yazılmış her pratik/teorik sorunu yaşanan günün sorunlarının ışığında görmeyi zorunlu kılar.

Ortodoks sol için gelenek, kendi tarihinde bir rasyonalite aramanın ötesinde güncelde tekrar ortaya çıkabilecek kimi olguların özelliklerini kontrol edebilmeyi, engellemeyi ya da geliştirmeyi içerir.

Ortodoks solun geleneği, kalabalıklar içerisinde erimemiş, zengin kişiliklere gereksiniyor. Öte yandan siyaset de teorik gücü olan insanlar kadar, oturmuş ve duru kişilikli, yaşamın hangi alanında at oynatabileceğini seçmiş bireyleri gereksiniyor.

Çağdaş siyasetin trajedisi, sol cephe, akıntıya kapılmamayı ve potansiyelini zamanlama yapmadan harcamak istemeyen aktörleri bir kenan uçuşuma bakan hassas bir dengede yürütebilir. Sınıflar arası ilişkilerin gelişkin, hem ayrılmış hem de içiçe geçmiş olduğu bir toplumsal dokuda, siyaset sadece kendi kendisine yaşatan özel alanlara sığınanları siyasal ölüme, -yaşarken ölüme-terkedebiliyor.

Solun tarihine bakarken tragedyaya ile başladık aynı kavramsal düzlemde bitirebiliriz.

Tragedya yirminci yüzyılın başından bugüne dek tarihsel içeriğine yeni bir öz kattı. Trajik olana "reel" bir nüans eklendi. Tragedya bir kuşağın diğerinde yaşatılmaya değer olanı keşfetmesiyle devamlılık kazandı.

Antikiteden bu yana bireylerin yaşantısındaki umutsuz, karanlık ve rastlantısal süreçleri yinelemekten, evrensel ve toplumsal ça-

çatışmaları, içinde ütopyanın da nüvesini taşıyan yenilgileri anlatmaya ulaştı. Ütopyadan reel düzeye yükselen tarihsel zaferlerle, sosyalist düşüncenin bir ölçüde naif hümanist tarih anlayışına olgunluk yükledi.

"Tragedya tarih açısından zorunlu konum ile bunun gerçekleşmesinin olanaksızlığı arasındaki çatışmadır." (F. Engels)

Spartaküs isyanının bastırılması, Alman devrimci köylü önderi Thomas Münzer'in güvendiği köylülerce yalnız bırakılıp öldürülmesi, ya da bir dağ köyünde iktidar ile burun buruna gelip ölen gençler, tarihsel bir kategori olarak trajik çatışmayı sunarlar bize. Günümüz politikasının savaş alanında, tragedya, yarını karartan yazgı ile yarınını yitirmeden bugünü yaşayanların çelişkisidir. Hegel uzlaşmanın ortaya çıktığı noktada tragedyanın çözüldüğünü vurgular hep. Çağımızda, politikada kişilikler, örgütler bağlandıkları ilkelere ihanet etmedikçe, tragedya çözülmez. Rusya'da narodnizm tragedyaya, sade insanların yaşamları, küçük insanların üzüntüleri gözü ile baktı.

Sosyalist düşünce ve gerçeklik yüzyılların mücadele geleneğinin içinden damıttığı özü, sancılı olduğu yadsınamaz bir bugünde, yarını tasarlamayı ve bugünü feda etmeyi en trajik gerçekliğe dönüştürdü. Politikada tragedya, yenilgileri, acıları estetize etmek demek değildir. Politikanın trajik anlamı toprağında zaten varolan aldatmacaları, acıları, kanı, yası, yenilgileri zafer için değerlendirmektir. Yazgının üstün gelmediği, vazgeçilmez yarın için...

BİR GELENEK NASIL DOĞAR

—Oblomov'a şükran borcumuz—

Cemal HEKİMOĞLU

Anlaşılamayan, tuhaf gelen ve bu özellikleri içeriği kat kat aşan biçimselliklerden kaynaklanan kültürel ürünlerin bir ülkede yaygınlık kazanması, kısırlığın ve geriliğin şaşmaz göstergelerinden birisidir. Nerede seviyesizlik ve vulger eğilimler varsa orada, bu durumdan eşrafça rant almaya çalışan kalemler de bulunur. Bunlarda yaratıcılık ilginçlik saplantısına, özgünlük sürprizler oluşturmaya dönüşmüştür. “Zemzem suyuna işemeye” bayılırlar. Yeniliğe meraklı tüketiciye olta sallandırılır.

Ne bu yazının sahibi ne de bu yazının yer aldığı kitap dizisi böyle bir talebi karşılamaya yönelik iddialara sahip olmadığı için, “bir Oblomovculuk yapılmadığı kalmıştı” türünden itirazları baştan yanıtlamaya çalışacağım.

Bu çalışma, İvan Gonçarov'un ünlü eseri üzerine değil. Ne de, *Oblomov* ile beraber üzerinde durduğum *Çağımızın Bir Kahramanı* bu yazının temel eksenini. Burada bir geleneğin doğuşunu “birey” ve “bireyin tutkuları” açısından ele almak istedim. Oblomov ve Peçorin'i, geleneğin doğduğu toprağa ait iki ilginç örnek olarak önemli bir malzeme sağladıkları için kullanmaya çalıştım.

Daha açık olabilmek için ilk önce, her ikisinde de kendi hesabıma altını çizdiğim özellikleri belirtip, sonra birey ve mücadeleciliğin ön koşullarını ana tema olarak aldığım bölümlere geçeceğim.

Bir roman nasıl okunur? Bu soru çok soruldu, estetik kitaplarında ele alındı; Lukacs ve Brecht arasındaki ünlü "miras" tartışmasında geliştirilen birçok tez bu sorunun yanıtı ile birlikte ortaya çıktı. Şimdi bu soruyu "*Oblomov* nasıl okunmalı" biçiminde değiştirirsek ve roman kuramından uzaklaşıp daha sosyolojik bir kaygı ile hareket edersek bazı sonuçlara ulaşabiliriz. Karşımıza çıkan "okuma biçimleri"nin ilki, hiç kuşkusuz en popülisti olacaktır. "Miskin bir aristokratın serfleri sayesinde sürdürdüğü asalak yaşamı"... Sonra "batılılaşma ve doğu despotizmi arasındaki ayrım"a dikkati çeken bir okumadan sözedilebilir. Eleştirel yazında, bu saydığım iki "biçim" etkinlik kazanmadılar. Büyük Rus gerçekçisi Dobrolyubov dahil olmak üzere, roman üzerine yazanlar genellikle "Oblomovluk" üzerinde durdular. Hele hele bu yüzyılın başlarında bir siyasal partideki tembellere yönelik olarak "bizim de ne çok Oblomovumuz var" dendiğinden sonra, Oblomov ve Oblomovizm (ya da Oblomovculuk) birlikte ele alınır oldular.

Bir romanın hem değişen toplumsal koşullar içerisinde, hem de değişik toplumsal amaçlar için "değişik perspektiflerle" okunması. Buraya kadar normal. Normal olmayan, 1980'lerde *Oblomov*'un hala "tembel aristokrat" ve "kahrolsun Türkiye'deki benzerleri" türünden sinir bozucu bir gerilikle incelenmesi. İlginçlik meraklısı olmamalı, ama en küçük bir "yeni" öge taşımayacak denli klasik "eleştirilere" imza atmak niye?

Oblomov için yazılanlara karşı çıkmıyorum. Oblomov mide bulandırıcıdır, siniktir, tutucudur. Ama *Oblomov* romanında ve Oblomov'un kendisinde Oblomovculuktan öte şeyler bulunabilir. Ben kendi hesabıma bulduğuma inanıyorum. Oblomov, zamanında kaba bir aristokrasi eleştirisi olarak görülmedi, bu bir adımdı. "Oblomovizm" bir tipolojiyi tanımlamak için seçildi, siyasal literatüre girdi, romanı aşan bir kimliğe büründü. Ben de "aristokrat" ve "tembel" Oblomov'da Rus toprağının kimi özelliklerini buldum. Onu ve Peçorin'i kullanarak bir mücadelenin insanlarını anlamaya ve Türkiye'ye uzanmaya çalıştım.

Oblomov İçin Kısa Notlar

— En başta Oblomov, adına maleğilen tembelliğe hapsedilemez. Nedeni çok basit: İlya İlyiç'in tembelliğinde, otodidatik de olsa "bilinç" vardır. "Tembellik" bir yaşam biçimi olarak Oblomov tarafından tercih edilmiştir. Zamanla bu tembellik içselleşmiş, çocukluk dönemindeki alışkanlıklar ve genetik özellikler ile birleşmiştir. Oblomov, tembelliği üzerinde çokça düşünebilen bir tembeldir. Oysa ortalama, sıradan bir tembellikte bu özellik yokolmuştur. Kafka'nın metamorfoz sürecinde çok açıktır; yokolan bir kişilik sonunda kendi kendini algılayamaz duruma gelir. Oblomov kendi bilincinde, kendi gerçekliğinin bilincinde bir tembeldir. Böyleleri ile sıkça karşılaşmaz.

— Oblomov birey midir? Bir roman sözkonusu olduğunda "birey", belli ilişkiler yoğunluğunda merkez olabilir. İlya İlyiç Oblomov böylesi bir merkez olmaktan çok, bir durumu ifade eder. Niyet ve öznelliklerin ötesinde bir durumu. Bu nedenle İvan Gonçarov'un kendisine yüklediği olumsuzluklardan kolayca sıyrılabileceğimiz nitelikler taşımaktadır. Rus toplumunun 19. yüzyıl ortasındaki özgün dinginliğini (dinamik dinginlik denebilir) hareketli bir birey değil, ıktan korkan ve ömrünün büyük bölümünü "yatay" olarak geçiren birisi daha iyi yansıtabiliyor.

— Oblomov, kendisini hiçbir zaman bir "karşıt" olarak görmez. Garip olan kendisi değil, dış dünyadır. Hatta dış dünya bir "antitez"dir. İlk bakışta, ilişkileri sınırlı bir kişinin yaşayacağı sıradan bir egocentrism denebilir. hiç ilgisi yok. Oblomov en kaba ifadeyle "kafası çalışan" birisidir. Dış dünya ve kendisi hakkında ilüzyonlara sahip değildir. Dışında sahtekarlık, ihtiras ve çirkef, yatağında ise bunların dışında bir dingillik vardır.

— Oblomov, eriyen ve güçsüz bir aristokrattır. Değişime karşıdır; bu anlamda tutucudur. Ama geleneksel aristokrat ideolojiye sahip değildir. Oblomovkası'ndaki serfleri nesne olarak görme alışkanlığı, bu konudaki acımasızlığı, bu ideolojinin varlığını kanıtlamaya hiç yetmez. Oblomov'da aristokrat yaşam biçim ve felsefesi yoktur.

— Oblomov'u dünya tatmin etmiyor; değişen dünya hiç...

— Oblomov zekidir. Yalnızca bir örnek: Sevgisiz Oblomov, sevgiyi zaman zaman teorik olarak yakalayabiliyor. Olga'nın kendisini sevmeyeceğini biliyor.

— Oblomov'da temiz bir yan vardır. Erdemlidir. Bu önemli bir özelliktir. Geleceğe devrolmuştur.

— “Toplum! Senin beni bu adamların içine götürmen onlardan iyice nefret etmem için herhalde. Hayat; amma da hayat, ha. Ne bulabilir insan orada? Fikir meseleleri mi var? Duygu meseleleri mi var? Bu hayatın bir ekseni yok; derin, hayati hiçbir yanı yok. Bütün bu salon adamları benden çok daha uyuşuk, benden çok daha ölü. Hayat-taki gayeleri ne? Benim gibi yatakta uzanmıyorlar, ama bütün gün sinekler gibi aşağı yukarı inip çıkıyorlar. Ne çıkıyor bunlardan? Bir odaya girersin, bakarsın herkes karşılıklı oturmuş, ciddi ciddi duruyor. Yaptıkları nedir? İskambil oynuyorlar... Diyecek yok, güzel bir hayat doğrusu. Yaşamak isteyen bir ruh için ne yaman bir örnek! Ölü değil mi bu adamlar? Oturdukları yerde uyumuyorlar mı? Ben yatakta yatıyorum, kafamı valeler ve aslarla doldurmuyorum diye kabahatli mi oluyorum?”(1)

— Oblomov. Şoltz'da somutlanan alternatifi benimsemiyor. Çok açık. Tembellikten değil. Retorik yeteneği ile yüklü Oblomov'u sıradan bir mazeret üreticisi olarak görmemeli. Şoltz gelişen kapitalist ilişkilere malolmuş, yenilikçi bir dosttur. Calvinist ruhtan çok uzak bir tipoloji, Oblomov'un (gerçekte olması güç gözükken, eğreti duran, şaşırtıcı) iç zenginliğine hitap etmiyor. Oblomov, yatağında yargıç rolüne soyunmuş oluyor. O süreci tembelliği nedeni ile değil, tembelliğine bir alternatif olmadığı için iteliyor. Bilinçle. Oblomov'un tembelliği işte burada ikinci plana gerileyiveriyor...

“Çağımızın Bir Kahramanı” İçin Kısa Notlar

— Peçorin, Oblomov'un üç aşağı beş yukarı yaşıtıdır. İlya İlyiç'in yatağındaki yargıç rolünü oradan oraya dolayarak yerine getirmiştir. Hiçbir belirgin amacı olmayan, bu anlamda Oblomov'a yaklaşan, kendi halinden hoşnut olmayan bir “mit”...

— Evet, Peçorin bir mittir. Bir iktidar simgesidir. Dönem boyunca üretim süreci dışındaki bütün ilişkilere küçümseyerek ve tepeden bakan, ama gücünü en fazla gene o ilişkiler çerçevesinde kanıtlayabilen bir mit.

— Güç ve makyavelyan ögeler açısından Oblomov'a uzak düşen bu "kahraman", nesnelliğe dışsal bir eleştiri odağı olması anlamında, ona çok yakınlaşıyor.

— Peçorin, kimi özellikleri açısından Goladkin, Davuşkin ve "Ebedi Koca" gibi Dostoyevskiy tiplerinin, Turgenyev'deki ihtirassız narodniklerin ötesine geçebilen birisidir. Devrimcilikle hiç ilgisi yoktur. Ama bir yapabilme ve yanabilme gücünü simgeler, uçuşuma atlayabilme yüreğini taşır. Oblomov, erdemli ve temizdir, Peçorin "muktedir". Geleceğe devrolurlar...

— Gregoriy Aleksandroviç Peçorin de aristokrat kökenlidir. Topraktan kopmuştur. İçi içine sığmayan, mevcut yaşam biçimlerine giremeyen birisidir: "İlk gençliğimde, ailemin koruyuculuğundan çıktığım günden sonra, parayla ulaşılabacak bütün zevkleri çılgınca tatmaya başladım. Tabi sonunda hepsinden bıktım. Sonra sosyete hayatına daldım, ondan da pek çabuk usandım. Kibar kadınlara tutuluyordum, onlar da beni seviyorlardı; ama onların tutkusu ancak hayal gücümü, onurumu tatmin ediyor, kalbimse boş kalıyordu...(.)"

Ruhumu toplum bozmuş, kafam kuşkulu, kalbim hiç doymak bilmiyor; hiçbir şey beni oyalamıyor, kedere de zevke alıştığım gibi çabucak alışıyorum. Bundan dolayı yaşıantım günden güne anlamını yitiriyor, benim için tek çıkar yol kalıyor, yolculuğa çıkmak..."(2)

— Peçorin ancak Rusya'dan çıkar. İki nedenle. Toprak genişliği ve merkezi otoritenin haşmetli gücüne rağmen her daim varlığını hissettirememesi "birey"e belli bir hareket serbestliği tanıyordu. Ayrıca, balo ve gece davetlerinin dışına çıkmak zorunda kalan öğrenci-asker kesimler, aristokrat kökenli olsalar da, yoksulluk ve sertliğe karşı kendilerini yüklemek zorunda kalıyorlar. Bu yük, romantizm ve gerçekçiliğin harmanlandığı bir doğu tipolojisini yaratıyor. Hareket serbestliği ile birleşen bu özellikler de, geleceğe devroluyor.

İki Lüzumsuz Adam ve Gelenek

Peçorin ve Oblomov, edebiyat eleştirmenleri ve tarihçiler tarafından daha önce de karşılaşılmışlardı. Bu iki Rus, genellikle "lüzumsuz" sıfatı ile nitelendirildiler. Gelişme dinamiği taşıyan bir toplumda mevcut bütün süreçlere duyarsız kalmış iki "lüzumsuz" adam!

Artık bu çalışmayı Oblomov ve Peçorin'in yardımı ile İlya İlyiç ve Gregoriy Aleksandroviç'ten kurtarma zamanı geldi. İkisi de lüzumsuz olabilir. Ancak ikisinin başka ortak özellikleri var. Her ikisi de, belki şaşırtıcı gelecek, "aydın" üreten sınıfsal katmanlar ile yakından ilişkili. Oblomov, eriyen bir feodaldır. Üretim süreci ile olan bağları minimum düzeye inmiştir. Rusya'da 19. yüzyılda aristokrat ailelerden gelip Petrograd, Moskova gibi büyük şehirlerde öğrenim gören ve devrimciliğe soyunan birçok "soylu" vardır. Narodnik hareket, biraz da toprak sahiplerinin şehire yolladığı sivil-asker öğrencilerin omuzunda yükselmiştir. Daha sonra, bu hareketin geleceğe uzanabilecek bütün özelliklerini çalan Bolşeviklerin de önde gelen kadroları emekçi kökenli değil, küçük burjuvadırlar. * Son derece doğal...

Burada Oblomov'dan bir potansiyel devrimci, gerçekleşmeyen bir devrimci yaratmıyorum. Oblomov'un ötesine uzanıyorum. 19. yüzyılda bireyselleşme sürecinin Rusya'da aldığı biçimin altını çiziyorum. Rusya'da gelişen kapitalizm, sözkonusu bireyselleşme sürecine damgasını vuramadı. "Miskin aristokrat" Oblomov'u çekemedi. Peçorin'in içindeki "ateş"i denetleyemedi. Rus aydını mevcut düzen içerisinde erimedi. Aynı anlama gelmek üzere Rus burjuvazisi kendi "aydın" ını, "birey"ini yaratmakta başarılı olamadı. Bu olanağa sahip değildi.

Turgenyev'in, kendisi hiç de devrimci olmayan Turgenyev'in, son derece güzel iki romanı **Ham Toprak** ve **Arife**'si ile ünlü **Babalar ve Oğulları**'na bakalım. Vulgerce çizilmiş olsalar, okuyucuya sevimsiz gelseler de birşeyi kabul etmek gerek: Bu eserlerdeki kahramanların önemli bir bölümü üst tabakaların insanıdır ve bir ayakları mevcut statükonun dışındadır. Bu olağanüstü birşeydir. Bu olağanüstü "birşeyin" nedeni nedir? Bu sorunun yanıtı büyük önem taşıyor.

Aslında Rusya'da burjuvazinin, bireyi kucaklayabilme sözkonusu olduğunda ne kadar talihsiz olduğunun ilk habercileri dekabrist-

* Bu hareketin sözkonusu niteliği ona küçük burjuva özellikler kazandırmıyor.

lerdir. Sınırlı bir nesnellik içerisinde olmalarına rağmen şaşırtıcı bir ses getiren bu hareketin taşıdığı mesaj, yenilikçi hareketlerin burjuvazinin geleneksel-organik ideolojisinin dışında nitelikler taşır.

Küçük burjuvazinin düzenin onlara açtığı akçalı yükselme kapılarını şu veya bu nedenle değerlendirmeyen (değerlendiremeyen) bölümü için hep ülküsel davranma ve ulaşılması güç zirvelere bakmak eğilimi vardır. Bugün de; ama dün daha çok.

Dün için ise en açıklayıcı dönemeç 1789'dur. Fransız Devrimi, özgürlük-kardeşlik-eşitlik gibi dünyevi ütopyaları harekete geçirdi. Ülküler yarattı. Fransız Devrimi'nin bir türlü gerçekleşmeyen ülkü ve ütopyaları batılı bireyi bağladı, kısırlaştırdı. "Egaliteryan" düşünce burjuvazinin bir düzen bayrağı olmakla sınırlı değil elbette. Bilimsel sosyalizmin de kaynağında eninde sonunda bu düşünce vardır. Ancak 1789'da Robespierre gibi demokratların temsil ettiği devrimci burjuvazinin kısa soluğu ile 4-5 yıl yaşayabilen bu ülküler, küçük burjuvazinin kafasına yıkılıverdi. 19. yüzyılın ortaları ise başta Fransa'da olmak üzere, batılı aydını aşan bir işçi sınıfı gösterisine tanık oldu. "Kendi" ülkülerinin mürüvvetini göremeyen küçük burjuva aydınlar, bu kez işçi sınıfının görkemli çıkışının altında kaldılar. Marx-Engels bir yana, dönemin en prestijli aydınlarının, bir tür toplumsal küskünlük ifade eden anarşistler olması rastlantı mıdır?*

Batılı aydın 1789'dan sonra yeni bir "Everest" yaratma sıkıntısı çekti. Anarşistlerin saygınlığı "ideallerden" kopuşu simgeliyordu. Bu anlamda 1789'dan beri yaşanan bir hayal kırıklığı sözkonusudur. Hatta iki yüzyıllık süre ele alındığında bir kopukluğun olmadığı, Avrupalı aydının bir hüsrana ile karşı karşıya kaldığı söylenebilir. 1789 onlar için bir darbe ise, daha sarsıcısı 1917'de gelmiştir. Çok çeşitli nedenlerden, ama en fazla 1789'un o gerçekleşmeyen liberalliği nedeni ile kısırlaştıkları için Ekim'e ısınamamışlardır. sözkonusu "zincir-

* Marx ve Engels'in Paris Komünü'ne yaklaşımları bu anlamda oldukça ilginçtir. Bilimsellik ve evrensellik, organize bir siyasal çizgi olarak ete kemiğe bürünmediği sürece sınırlı bir etkinlik kazanabilir. Oluşukça kaçınılmaz nedenlerden Marksizmin doğuşu da benzer bir handikap yaşadı. 19. yüzyılın en önemli kitle hareketlerinden birisi olan Komün'de ağırlığını hissettiremedi. Paris barikatlarında anarşistler daha "sözgeçer" bir duruma geldiler. Etkinlikleri sınırlı kalan Marx ve Engels bu nedenle, eleştiri silahlarını yumuşattılar, Komün'e hep optimizm ile baktılar. Saygı duyulacak bir medeni cesaret örneği verdiler.

ler"den kurtulabilenleri için ise 1917, özü ve geleceği kavranamayan, yalnızca eskiyi yıkmaya gücü ile değerlendirilen anarşizan bir süreç olarak görülmüştür. En çaplı batılı aydınlar, yeterli olgunluğa kavuşmadan bolşevik devrimi ile karşılaşmışlardır. Lukacs, gelişmelerin zenginliği ile ayakbağlarından genç yaşta kurtulan, sonra "Avrupalı" yanı daha ağır basan, "ne diye o kadar heyecanlandık ki"ye varan bir ağırbaşlılığa bürünenlere güzel bir örnektir. Sonunda dönecliğin eşliğine gelmiştir.

Bir İtalyan aydını Gramsci, ise aynı sarsıcı etkiyi yaşayıp yazdı; ama fizik olarak hapsedildi, bununla kalmadı Avrupa sözkonusu olduğunda hep "Avrupalı" kaldı. Özetin özeti, batılı aydın 1789'dan bugüne, 17 de dahil, hep burjuvazinin yükseliş döneminde yaratılan ülküler ile reelite arasındaki ayrımı tartıştı durdu. Sonunda, siyasi mücadelede ölüm anlamına gelen "tevekküle" ulaştı.

Avrupa'da burjuva demokratik devrimler dalgasının yükselişi ile yaratılan düşünce sistemine "hümanizm" sinmiştir. Hümanizm, belli bir olgunlukta kendi karşıtı doğurmalıydı, doğurdu da. Ancak, "karşıt", can alıcı özelliklerini kapsayan bir biçimde batılı aydınlar malolamadı. Başka yerlerde ete kemiğe büründü. Avrupa'nın batısında hümanist geleneğin, yaşayanlar karşısında sürekli olarak paniğe kapıldığı görüldü. Her iki paylaşım savaşı, daha öncesinde restorasyon ve III. Napoleon dönemleri, hatta 1917, içselleştirilmiş değerlere bir tehdit olarak görüldü. Bugün bu "panik" ideolojisinin en önemli temsilcileri marksizmin kimi versiyonlarından Doğu Avrupa muhaliflerine kadar uzanan bir yelpazedeki "Avrupacı" ideolojinin temsilcileridir. Doğu despotizmi ve Amerikan çığlığının karşısında bir Avrupa... Çok açık. Bir yanı bilinçli bir sosyalizm düşmanlığı (birleşik Avrupa), diğer ucu nostaljik bir ütopya (Avrupa kültürü)...

Küçük burjuvazi ya ülküsel bakar, hatta kimi zaman toplumsal dinamikleri yakalar ya da yükselme sürecini kollar. Oblomov'a alternatif olarak gösterilen Şoltz bu ikincisine örnektir. Burjuva dünyası saygı duyulacak enerji ve ihtirasını hapsedmiştir. Bundan sonra Şoltz'a ne saygı duymak, ne de onda bir gelecek görmek mümkündür. Hasan Yalçın, *Savaş* dergisi yazarı, Oblomov'a humaset duygularını arttırmaktan başka birşey ifade etmeyen çalışmasında şunları

yazıyor: "Gonçarov Ştolzt'un kişiliğinde bize yeni sınıfın yükselme hırsını, pratikliğini, davranış ve düşünce biçimlerini sergiler. Gonçarov bilmektedir ki, gelecek Ştolzt'larındır." (3)

Ştolzt'da nasıl bir gelecek var? Ne büyük bir saçmalık! Gelecek Ştolzt'larda olsaydı 1917 ne demek oluyor? Ştolzt'un, benzer "aracıların", Rusya'da hiçbir geleceği yoktu. Ştolzt'un kişiliğinde somutlaşan "birey" tipi Rusya'da bireyselleşme sürecine malolamadı. İşte şükran borcu burada başlar. Uçarı Peçorin ile beraber, bu sürecin yatağından çıkaramadığı Oblomov, boşlukta ve dengesiz kalışları ile Rusya'da bir kuşak sonra beliren ve "gemileri yakan" aydın tipine çok şey devretmiştir. Bu anlamda simgedirler. Borç burada başlar ve burada biter. Yoksa yerin dibine girsin Oblomov ve Oblomovculuk!

Rusya'da burjuvazi küçük burjuvaziye yükselme fantazileri yaşatacak, aynı sis perdesini bu ara sınıf ile emekçilere taşıyabilecek maddi ve ideolojik donanıma sahip değildi. Burjuva ideolojisinin en önemli parçalarından birisi eksik kalınca, sert-soğuk-acımasız bir ülkede (Roma ve Yunan kültürünü 12-18., Fransız kültürünü ise 18-19. yüzyıllarda oldukça yaygın bir biçimde kullanan bir ülkede) bireyselleşme süreci çok açık olarak batıdaki mantiki sınırlarının dışına taşdı. Küçük burjuvazi içerisinde dengede duramayan kesimler görüldü; bunlar kendi sınıflarının hastalıklarını barındırmakla beraber düzenin dışına düştüler.

Bu süreç sırasında bir başka özellik daha ortaya çıktı. Cılız burjuvazinin kapamadığı bireyler, henüz evrensel planda burjuvazinin moral düşüşünün daha tam olarak başlamadığı bir dönem yaşandığı için, yozlaşma tehlikesini atlattılar. Oldukça puritan bir kimliğe büründüler. Rus narodniklerinde, Batılı ülkelerde sarsılmaya başlayan insanca erdemler başta yapıldı. Bu, "ortodoks"luğun açık bıraktığı kapılardan genellikle ateist olarak çıkılması ile birleşince, ortaya "güzel" bireyler çıktı. Kavga eden, birbirlerine saygılı, düşünce ve inançlarına bağlı ve ahlaklı bireyler. Bunların öncülleri ise düello eden, kadınlara saygılı Peçorin'dir, yozlaşmaya tiksinti ile bakan Oblomov'dur.

Ne yapacağını bilemeyen, amaçsız Peçorin'den on-yirmi yıl sonrasına kalan bu etik özelliklere eklenecek birşey daha var. Maceracı-

lık ve romantizm... Bu ikisi, zamanla tutku ve mücadeleciliğe dönüşüyor, ama hiç kaybolmuyor. Rus aydınlarının en büyük özelliği budur: Tutku ve mücadelecilik bilincin önünde gider. Onu ileriye çeker. Buna daha sonra değineceğim.

Tüm bu özellikler 20. yüzyılı dönemecine gelindiğinde kendisini bir başka, asıl gelecek vadeden sınıfın yanında hissedenlere devrildi. Yaklaşık 30 yıl boyunca olgunlaşan bu özellikler 1905'e gelindiğinde herşeye "adieu" diyen bir kuşağın malı oldu. Gemileri yakan bu insanlar kişilikleri ile yitme riskini göze aldılar. Petrograd'da, Tiflis'de, Baku'de... Tarih yazdılar...

Gelenek Türkiye'ye Uzanırken

Bir geleneğin bireye yönelik olarak devrettikleri bunlar. Peki Türkiye sözkonusu olduğunda elde ne var?

Fazla birşey olduğunu söylemek çok güç. Ancak, anlatmak istediğim türden bir geleneğin kimi özelliklerini barındıran bir doku İttihatçı harekettir. İttihatçılar, bu tür bir örnek oluştururken, belki de Türkiye'de bugün dönüştürme-değiştirme perspektifine sahip güçlerin yaşadığı bazı dramatik sorunları da bir bakıma önceden "müjdeliyordu". Jöntürk deneyimi daha başından itibaren, sezgi ve sonuç alıcı kararlılığın yola çıktığı "doğruları", sınıf kökeni ve teorisizlikten kaynaklanan "yanlışları" ile birleştiren bir süreçtir. Bir "örgüt" ruhudur, popülizme uzaktır, bastıkları toprağı kısmen de olsa iyi tanımuşlardır; ama ilke ve hareket noktaları hiçbir zaman eylemleri üzerinde otorite kuramamış, bu anlamda pragmatik olmuşlar, ayrıca "iktidara gelmek" ile "iktidar olmak" arasındaki ilişkide birincinin ağırlığını ikincinin aleyhine olarak hissettirmişlerdir.

İttihat ve Terakki, bir örgüt ruhunu temsil ettiği ve nesnelliğin güçlenmesi beklentisi olmadığı oranda geleneğimiz, teorisizlik ve batıda devrini doldurma yoluna giden bir sınıftır. Anadolu ve Makedonya üzerinde temsil ettiği ölçüde inkarımızdır. Bugün, 20. yüzyıl Türkiye tarihine baktığımızda bu "geleneğin" Kemalist tarihyografinin tüm çabalarına rağmen, nehrin öteki yakasında, hem de kafası dik olarak temsil edildiğini görüyoruz. Üstelik burjuvazinin siyasal kadroları içerisinde İttihatçı kökenliler, zaman zaman itelenseler de,

doğrudan Cumhuriyet döneminin yarattıkları kadrolara göre daha itibarlı olmuşlardır. Nehrin bizim yakamızda ise, devrolması gereken özellikler güçlü bir somutluğa ulaşamamışlardır. İttihatçılık, ufku sınırlı da olsa bir "yenilikçi" harekettir. Örgütçü bir harekettir. Bizim tarihimize bu, sıkça rastlanabilen birşey değildir. Biraz da bu fakirlik nedeni ile, İttihatçılıktan bizim geleneğimize ilave edilmesi gereken şeyler vardır. Yalnızca sözüm ona "demokrat" öğeler taşıyor diye "geleneğin" kökenlerini başarılı İttihat ve Terakki yerine, örneğin Prens Sebahattin'in renksiz hayallerinde aramanın hiçbir anlamı yok.

İttihat ve Terakki'den bize devrolanlar da bunlar. Ne yazık ki tarihimizin bu özverili hareketi büyük ölçüde teorisizlik ve olgunlaşmaktan büyüme nedeniyle bize mücadele ederken yararlanabilecek bir "etik" gelenek bırakmadı. Teorisizlik, çabuk büyüme ve erken başarının yanında, Jöntürkler'in daha baştan itibaren devlet içinden gelmeleri, hatta kimilerinin "saraylı" olmaları İttihatçı yöneticilerin kalıcılığına bir "kişilik Rönesansı"na ulaşmalarını engelledi. Aralarında kavgacılıklarını, inatçılıklarını ve dürüstlüklerini koruyanlar olsa bile, İttihat ve Terakki'nin özellikle orta kademe yöneticileri 1908 sonrasında ciddi bir yozlaşmayı yaşadılar. Kitleleşmeyi, geleceğe ulaşabilecek toplumsal sınıflar içerisinde bulamayan bir "ekip" için çok da şaşırtıcı bir sonuç değil.

Bizim tarafımızda, gemilerini yakan ve bir geleneği temsil edecek denli zengin bir örnek Nazım'dır. Nazım'ı, yaşamları boyunca tüm yanılğı ve eksikliklerine rağmen saygı duyulması gereken özverili bir mücadele vermiş olan diğerlerinden ayıran özellik, kişiliğini oldukça değişik koşul ve ortamlarda aynı ruh ve zindelik ile koruyabilmesidir. Bu da ülkemizde sıkça görebildiğimiz birşey değildir. Nitekim, koskoca bir yüzyılda alnımızın aklı biricik örneğin uzun süre "dışında" kalmış birisinde somutlanması da bizim toprağımızın "birey" yaratmadaki sıkıntılarının önemli bir göstergesidir.

"Aydın yaşadığı ortamın özgün bir dinamiğe, giderek özgün bir yazgıya sahip olduğunu tam tamına bilimsel olarak kanıtlayamasa bile, kendine bu doğrultuda özel misyon biçen kişidir." (4) Bunu Çulhaoğlu, yeni bir "aydın" tanımlamasından çok "aydın"ın (onu mücadele ve inatçılık için tahrik eden) bir özelliğini vurgulamak için yaz-

miş olsa gerek. Ben birşey eklemek istiyorum: **Aydın, nesnelliğe, o nesnelliğin ipuçlarını verdiği ölçüde başkaldırandır.** Kuşkusuz bütün aydınlarda böylesi bir cüret bulmak mümkün değil. Ancak çağımızın aydını böyle bir cürete sahip olmadığı oranda, eksiktir. Özgürlüğün en gelişmişini, yani nesnelliğe bilim ışığında kafa tutabilmeyi yaşamıyor demektir.

Bizim aydınımız bu bağlamda ne kadar özgür?

Bu sorunun yanıtının önünü açacak bir başka soru sormak mümkün. Türkiye'de roman ne ölçüde yazılabilir? "Türkiye'de roman var mı, yok mu" türünden bir tartışmadan sözetmiyorum. Türkiye'de roman yazılabilmesi için gerekli zenginlikte ve bu toprağa içselleşmiş bireyler var mı? Olsa bile bunlar romanlaşabilecek kadar "ağır"lar mı? Burjuvazinin yükseliş döneminde eksik kalan bireyselleşme, bugünün Türkiye'si'nde ne ölçüde elle tutulur bir somutluğa ulaştı?

Bu soruları daha fazla uzatmadan şu söylenebilir: Türkiye'de roman "mevcut" bireyler ile yetinildiği sürece "bunalım" edebiyatının şu veya bu şekilde esiri olacaktır. Mevcut olanla yetinilmediği bir durum ise, geleceğe dönük bir perspektifin inandırıncılığını dosta düşmana kabul ettirme sonucu mümkün olabilir. Bu olmadan denenecek "şövalye tipler" ne olursa olsun, vulger bir damga yiyecek ve estetize edilmesi çok güç bir zorlamanın ürünü olacaklardır.

Bu yazdıklarım için bir örnek vereceğim. Haddini bilmez sosyalizm düşmanlarının cirit attığı bir edebiyat dünyasında, şu ana kadar verdiği ürünlerle bu günaha katılmadığını gösteren bir yazar var: Orhan Pamuk, Yazar, **Cevdet Bey ve Oğulları** ile **Sessiz Ev**'den sonra, üçüncü romanına zemin olarak "Osmanlı"yı seçti. **Boş Kule**, son derece zengin iki birey üzerine kurulmuştur. Bu son derece zengin iki birey için 20. yüzyıl Türkiye'si'nin değil, Osmanlı'nın seçilmesi bana pek "öylesine bir tercih" gibi gelmiyor.

Türkiye'de birey, özgürlüğü nesnelliğe başkaldırıda yaşamıyor. Özgürlük yolunda işin kolayına kaçıyor. Ağaoğlu, Soysal, Atılgan, Buyrukçu, Türkali, İleri... Bu yazarların ne olup olmadığı değil sorun. Sorun, bu yazarların işledikleri tiplerin genel olarak cinselliklerinde özgürleşebilmeleri. Türkiye aydını elbette bu tiplerden ibaret değil

Ancak, Türkiye'de, özellikle 12 Mart'taki "direnme" süreci dışında romanlaştırılabilmiş bir gelişmiş tipolojiden sözede bilmek oldukça güç.

Peki, bütün bu pesimist gözükebilecek yaklaşımlardan sonra, "gelenek" ne olacak? Birincisi, "gelenek", yaratılması sürdüğü sürece vardır. Bizim, Türkiye'de sorunumuz, bir gelenek, yaratılmasını sürdürmek olacaktır. İnsan malzemesi sorunsal; yaratılır, teorik birikim yetersizse; oluşturulur, kolektivitinin altı çizilecekse; bu da yapılır.

Burada "birey" in istediğimiz anlamda zengin ve inatçı olabilmesinin yollarını araştırmak gerek. En başta, daha önce de vurguladım, insanın tutku ve kararlılığı "bilişsel yüklenmesi"nden önde gitmelidir. Kastedtiğim, basit bir oran sorunu, helva yaparken un ve şeker arasındaki dengeyi tutturabilme sorunu değildir. Sözünü ettiğim, insanın tutku ve kararlılığının "bilgi" birikimini peşinden sürüklemesidir. Entellektüel zenginliğin başat olduğu koşullarda birey ağırlaşır, bu zenginlik kendi kendisini tüketmeye başlar. Üstelik tutku ve kararlılığın çektiği bir bilgi birikimi, her zaman daha yaratıcı ve sonuç alıcıdır. Bu nedenle her şeyden önce "gemileri yakmak", hali hazırda ki entellektüel birikimi bu eylemin egemenliğine bırakmak gerekir. Güçlü öznellik, ancak bu şekilde, kendi bireyini aşabilmiş kolektif bireylerle oluşur. Bunların çarpıcı özgünlükleri "çok bilmeleri" değil, "bildiklerini yaşayabilmeleri" ve daha da önemlisi "yaşatabilmele ri" dir.

Bu anlamda şu sıralar acayip moda olan "aman gençler kendini zi yakmayın" türü öğütler, nesnellik-özne ilişkilerine tutucu bir müdahale olduğu kadar, insanlara hedef gösterme yetenek ve olanağının kimi "solcu" lar için kaybolduğunu da sergilemektedir.

"Gelenek" için bireyler yaratmada ikinci sorunumuz doğrudan Türkiye'deki geçmiş pratiğe ilişkindir. Ülkemizde ne yazık ki "puritanlık", "adama", "kararlılık" gibi kavramlar ODTÜ'nün 68-80 arası tipolojilerine hapsedilmeye çalışılıyor. Böylesi "etik" kavramların üzerine toprak atılmasına dur demenin zamanı geldi. Geçmişte bu kavramların olgunluk ve doğru teorik çerçeveden yoksun olarak (ve "bozulmamış" bir popülizm ile) benimseyen devrimci demokratların

önemli bir kesim bu "örtme" eylemine canla başla katılıyor. Dejenereasyon böyle başlar.

Dejenereasyon hiçbir kalıp, hiçbir sınır tanımayacağı benziyor. Eskiden herkes yaptıklarına, yazdıklarına dikkat ederdi. Belki kısırlığın yolaştığı kimi tabular vardı, ama Türkiye solunun kendisine biraz saygısı da vardı. Bugün aynı kişi hem Kundera'yı sevip hem de solcu olabiliyor. Dün, Zekeriya Sertel'in "ünlü" yazı dizisi fırtınalar koparttı, bugün Yeni Gündem'de Murat Belge Nazım'ı "Stalinizmin vahşeti karşısındaki peygamber tavn ve tevekkülü" vesilesi ile anıyor; kim-seden çıt yok. Nazım Hikmet'den neredeyse bir "reel sosyalizm" karşıtı çıkaracak, itiraz eden olsa "bildiğiniz gibi değil" diyecek, 12 Eylül sonrası kuşak koca şairi böyle tanıyacak. Dejenereasyon sürüyor. Sürmesinin toplumsal nedenleri var.

Küçük burjuvazi kendisini savunmaya başladı. Uzun süre temelsiz ve geleneksiz bir oyuna katılan küçük burjuvalar, uygun koşullar ortaya çıkınca kendi kimliklerini bulmaya başladılar. Genel eğilim budur. Yabancı oldukları bir ideolojiyi terk ediyorlar. Bu işlemi tek başlarına yapamazlar, aracı kullanıyorlar. Türkiye solunda bu aracılık işlevine soyunanlarla bir tür hesaplaşma mutlaka gerekecek.

Süreç, sosyalist düşüncenin terkedilme sürecidir. Bu yüzden bir arınma sürecidir. Bu bir. İkincisi, küçük burjuvazinin sınıfını tanıma ve bulma çabası, bugün kendi karşıtını, sınıfını aşma dinamiğini yaşayan bireyleri de ortaya çıkartıyor. Bu yüzden Türkiye'de olup bitenleri üzüntü ile karşılaşmanın pek bir anlamı yok. Eğer sosyalist düşünce kendi kimliğini prestij kazanarak ortaya koyabilecekse, saflarında "geçici" olan unsurların gemiyi terketme sürecini sağlıklı olarak karşılamak gerekiyor. Zaten birçokları kendileri de şaşıracaklar, artık Türkiye'de hem şunu-bunu söyleyip hem de marksistlik iddiasında bulunmak güçleşecek. Nitekim bir gelenek artık yavaş yavaş asıl sahiplerine teslim edilmeye başlandı.

Türkiye solu bu geleneğin hakkını vermelidir. Bu yazıda "insan malzemesine" değindim. Sol için elverişli bir döneme giriliyor. Türkiye'de resmi ideolojinin hitap etmediği ama etik özellikler açısından boşluğa düşmemiş, yükselme olanakları sınırlı olan ve yaşadıklarından tatmin olmayan bir kesim var. Gelenek bunlara maledilmelidir.

Üstelik, bu kesimler için alternatifler son derece sınırlı; ya tarihin belli kesitlerini ellerinde tutmaya çalışacaklar, ya da "50 milyondan biri" olmayı kabullenecekler. 21. yüzyıla doğru yol alırken Türkiye'de Oblov türü bir "yatak deliliği", ya da Peçorin türünden amaçsız bir hiperaktivizm içerisinde varolabilecek bireylerin ortaya çıkması çok güç. Onlardan geriye kimi erdemler, tutku, ihtiras kalıyor...

- (1) Gençarov İvan; *Oblov*, çev: Sebahattin Eyüboğlu-Erol Güncy, Sosyal Yayınlar, 1982, Sayfa: 1982
(2) Lermontov Mihayil; *Çağımızın Bir Kahrmanı*, çev: Nedim Önal, Varlık yayınları, 1970, sayfa: 46.
(3) Yalçın Hasan, *Saçak Dergisi*, Ağustos 1986, sayfa: 46.
(4) Çulhaoğlu Metin, Gelenek Kitap Dizisi 1 içinde, *Aydın Her Günah Keçisi mi Olacak?*, sayfa: 18

İNANMAK: BİR İŞKENCE Mİ, ÇIKIŞ YOLU MU?

İ. Suphi CANDEMİR

Bireyin siyasal inanç taşıması, giderek bu inanç doğrultusunda belirli bir adanma ya da bağlanma pratiği sergilemesi, zaman zaman yoğunlaşan eleştirilere hedef olur. Sözgelimi büyük tarihsel dönüşümlere tanıklık etmiş Avrupa'da bu eleştiriler belirli bir kültürel birikim çerçevesinde yapılır; çoğu kez karşı tarafa saygı borcu varsa, bu yerine getirilir. Hatta o an için savunulan konumun potansiyel açmazlarını dile getirebilen bir cesaret ve dürüstlük de sergilenir kimi örneklerde.

Siyasal inanç ve bağlılık pratiği Türkiye'de de eleştiriliyor. Avrupa'da olduğu gibi Türkiye'de de edebiyat, özellikle de roman, bu eleştirilerin aracı oluyor. Gene de bu alanda Avrupa ile Türkiye arasında ilk bakışta dikkati çeken bazı farklılıklar bulunuyor. En başta Türkiye'de bir dönem göklere çıkarılan kuşakların bir sonraki dönem bu kez yerden yere vurulması gibi tutarsızlıklar görülüyor. Sonra, Avrupa'da siyasal inanç ve bağlılık daha genel bir çerçevede eleştirilirken, Türkiye'de topun ağzına konanlar nedense yalnızca genç sosyalistler ya da devrimci demokratlar oluyor. Bir başka deyişle, insanın belirli bir "olgunluk" döneminden sonra siyasal faaliyetini sosyal demokrat bir parti içinde sürdürmesi, felsefi-entellektüel bağlamlı sorgulama-

lardan muaf kalmasına yetiyor. Üçüncüsü, topun ağzındakiler karşısında çoğunlukla, hastalıklı denebilecek bir sevgisizlik, nedeni anlaşılmaz bir öç alma duygusu ve inanılmaz bir saygısızlık sergileniyor.

Buradaki amacımız Türk romanını belirli bir kesime yaklaşımı açısından ele alıp değerlendirmek değil. Başlarken, eleştirinin Avrupa'da önemli bir kültürel ve tarihsel birikime dayandığından söz ettik. Özetle Avrupa dendiğinde, en azından 19. yüzyıl başlarında şekillenme sürecine girmiş, son 60-70 yıl içinde de giderek yapılaşmış bir "uzaklaşma" eğilimi düşünülmelidir. Bu yazıda, söz konusu gelişimi en genel hatlarıyla sergilemeye çalışacağız. Farklılaşabilen yaklaşımların ve aşma çabalarının zaman zaman gündeme gelmesine karşın, gelişime damgasını vuran en belirgin ideolojik yapılanmayı şimdiden özetleyebiliriz: Söylem biçimi ne olursa olsun, son tahlilde apolitizmin gelişimini belirleyen, ahistorik ve asosyal bir "insan doğası" anlayışı ya da inancı olmuştur.

Kısa Bir Özet

14-15. yüzyıllardan 20. yüzyıla uzanan bir tarihsel bütünlük içinde bakıldığında Avrupa'nın insana yaklaşımdaki sorununu, "sınırları belirlenmiş" bir alanda yüceltilen insan kavramı ile kapitalizmin gelişiminin aynı insanı mahkum ettiği açmazlar arasındaki çelişki oluşturmuştur.

Burada akla hemen bir soru takılıyor: İnsanın konumu, insani sorunlar ahistorik olarak belirlenip kategorileştirilmişse, bu konumdaki insan nasıl yüceltilebilir? Kanımızca bu çelişki, antik Yunan kültürünün gelişen Avrupa uygarlığına bir hediyesidir. Antik Yunan'dan alınan en önemli miras, tanrılara da insani özellikler tanınmasıdır. Antik Yunan'da, insanın karşısında (ya da yanında) yer alan en büyük güç olan doğaya tanrılar hükmeder. Ama bu tanrılar aşkları, kıskançlıkları, çapkınlıkları ve giderek bazı zaafı ile tam tamına insani yanları taşırlar. Bu, Rönesans Avrupasında insan-tanrı ya da insan-doğa ayrıklığının aşılmasında, giderek insanın, yüceltilmesinde rol oynayan önemli bir mirastır. Tabii, bir yanıyla. Ama bir başka yanıyla Yunan kültürü Avrupa uygarlığına, insani olan her şeyin, tarihsellik ve toplumsallık dışında kendisinde bulunabileceği bir ansiklopedi ya

da katalog imajı sunmuştur. "Değişmez insan doğası" ideolojisi, Avrupa aydınına antik Yunan'dan kalma bir mirastır. Elbette sonra gelişmiş, geliştirilmiştir.

Antik Yunan kültürü nelere mi kadir? Mizah yüklü bir örnekle açabiliriz: Marquez'in *Şer Saatı* adlı romanında yargıç Arkadio önüne gelen her türlü polisiye muammayı kolaylıkla çözebiliyor; çünkü kendi ifadesine göre antik Yunan kültürünü iyi biliyor. Agatha Christie'nin zavallı Poirot'su "somut durumun somut tahlili" ile katil bulmaya çalışıyorsa her türlü cinayet ya da suç saikini de içeren antik Yunan kültürü, Marquez'in Arkadio'sunu hızlı yoldan başarıya ulaştırıyor.

Doğası değişmez ya da ebedi de olsa, insan, bu sınırlar içerisinde yükseltiliyor. Avrupa aydınlanmasının ilk kahramanlarından biri olan *Gargantua*'yı hatırlamak yeterli. *Gargantua*'nın önünde örümcek kafalılar, papazlar, kötüler duramıyor. *Gargantua* insanın gücünü kanıtlayadursun, bir yandan kapitalizm gelişiyor. Gelişen kapitalizmle birlikte, yükseltilen insan, doğasından gelen zenginliklere rağmen, ölçeği iyiden iyiye büyüyen bir toplumun zerresi haline geliyor. İç dünyası ve duygu gücü zenginleşen insan, kendisinden iyice bağımsızlaşan bir dünya buluyor dışında. Böylece Tragedya, yeni bir tarihsel-toplumsal içerikle yeni bir ideolojinin, burjuva ideolojisinin bir parçası olarak belirginleşiyor.

Avrupa düşüncesinin tepkisi, bireysel duyum ve coşku dünyasının yükseltilmesi, bir sığınak olarak görülmesidir. Romantizm, bu yönelişin adı oluyor. Romantizm, temel düsturu "akılcılık" da denen bir dengencilik ve hesaplılık olan toplumsal şekillenme karşısında bir büyük isyandır. Romantik, kendisine "şu büyük mekanizmanın bir vidası olarak kal da canının istediği ruhsal derinliği ya da zenginliği yaşa" diyen topluma karşı bayrak açıyor. Goethe'nin *Wertheri* gibi: "İnsanın faal ve araştırmacı kuvvetleri dar bir çerçevede tutuluyor ve burada tüm uğraşlar sadece ihtiyaçları karşılamaya yöneliyor..." (1)

Romantizm, Avrupa edebiyatında bir bakıma erken patlayan fırtınadır. Gene de Romantizmin öğeleri, sözgelimi duygu dünyasının zenginliklerinin vurgulanması, kendi başına yükseltilip mutlaklaştırılmak ya da dış dünyanın nesnelliği karşısında trajik çelişkiler oluşturma

mak üzere daha sonraki edebiyat üretimine devrolmuştur. İkincisi ile Tragedya anlayışı burjuva ideolojisindeki yerini daha da sağlamlaştırmıştır.

Romantizmi, "burjuva gerçekçiliği" adı verilen tür izledi. Burada Balzac, Stendhal, Flaubert, Dickens ve giderek Tolstoy'un ayırdedici yanları ya da onları "gerçekçi" yapan ögenin ne olduğu sorusu akla gelebilir. Kısaca özetlenecek olursa burjuva gerçekçiliğinin özü, insan doğasının toplumsal çerçevede ve bir süreç içerisinde sergilenmesidir. Örneğin bireyin ruhsal konumunun sürece bağımlı bir toplumsal değişken olma yönüyle verilmesi açısından bakıldığında **Ana Karenina**'nın en gelişkin tiplerinden biri, koca Aleksey Karenin'dir. Balzac'ın Rastignac'ını (**Goriot Baba**), Stendhal'in Julien Sorel'ini (**Kızıl ve Kara**), Flaubert'in Bovary'sini (**Madam Bovary**) ve Dickens'in Pip'ini (**Büyük Umudlar**) belirleyen, toplumda yer etme tutkusunun karşı konulmaz gücü ile söz konusu toplumun buna değmezliği arasındaki çelişkidir. Bu, Tragedya anlayışının burjuva gerçekçiliğinde aldığı çarpıcı bir biçimdir.

Balzac'tan Tolstoy'a uzanan bu çizginin gücü, kazandırdığı ruhsal derinlikle birlikte, bireyleri tam tamına toplumsal varlıklar olarak ele alıp öyle işlemesidir. İnsanı ele alıştaki bu gerçekçiliğe rağmen, toplumsal değişime inançsızlık ya da toplumsal değişimi en fazlasıyla utopyacı bir çerçevede ele almak, sözü edilen gerçekçiliğin sınırlarını belirlemektedir.

Şimdi, bu sınırları yeniden çizebiliriz.

Cehennem Nerede?

Tüm gerçekliği bireyin iç dünyasında arama anlayışını bir yana bırakalım şimdilik. Bireyin gelişiminde toplumsal olanın etkisini görebilen gerçekçilik bile, aslında, tek yönlü, edilgen bir gerçekçiliktir. Örneğin Rastignac'nın ve Pip'in öznel faaliyetlerinin başansı, son tahlilde, çirkin dünyanın bir parçası olmaya dayanan, trajik bir başarıdır. Başarı, trajik olmaya mahkumdur; çünkü insanın toplumsallığı görülse bile toplumun insaniliği yeterince görülemez. Bir başka deyişle, dış dünyanın insandan bağımsız ve insana dışsal bir veri olarak

alınmasına (objektifikasyon) dayalı "yabancılaşma" burjuva gerçek-
çiliğinde aşılabilir.

Burada, Marks'ın bazı çözümlemelerine başvurmanın yararlı olacağı kanısındayız. Ünlü "yabancılaşma" sorununa girmeden şu kadar rahatlıkla söylenebilir: Marks'ın yaklaşımında, "antropolojik" eğilimlerin görece olarak en güçlü sayıldığı dönemlerde bile, insan ile toplum bir bütün olarak, karşılıklı tamamlayıcılıklarıyla ele alınmıştır. Marks, ilk felsefi yazılarında da, ebedi ve içsel bir "insan doğası" anlayışına kesinlikle karşı çıkmıştır.

Burjuva toplumunun insanı, yaşadığı topluma kendisine büsbütün dışsal bir konum yakıştırdığı ölçüde, ahistorik ve asosyal oluşumlar olarak gördüğü kendi öznel duygularının, daha yaygın bir ifade kullanırsak "ruhsal derinliklerinin" içine dalmıştır. Aynı konu çerçevesinde Marks'ın gerçekleştirdiği daha ileri açılımlardan da söz edilebilir. Marks'a göre birey olarak insanın yaşamı ile insan türünün yaşamı farklı şeyler değildir. Bireysel yaşamın varoluşu, zorunlu olarak, türün yaşamının daha özel ya da daha genel bir biçimidir. Marks, tersinin de geçerli olduğunu ekliyor: Türün varoluşu da bireysel yaşamın daha özel ya da daha genel biçimidir.(2)

Bu noktada insan hemen Sartre'ın ünlü "cehennem başkalarıdır" sözünü hatırlıyor. Bu söz Marks'ın yukarıdaki çözümlemesi ışığında ele alındığında şöyle bir sonuç çıkıyor: "Cehennem başkalarıdır" diyen, doğal olarak, kendi bireysel varlığının, cehennemin daha özel ya da daha genel bir biçimi olduğunu da söylemiş oluyor.

Konumuz açısından Marks'a başvurulabilecek noktalardan bir başkasını da Feuerbach üzerine tezlerden ilki oluşturuyor. Marks burada Feuerbach'ınki dahil önceki materyalizmin başlıca kusurunu, gerçekliğin, öznelci yanıyla pratik insan faaliyeti olarak değil, yalnızca gözlenir *nesneler* biçiminde anlaşılmasında görüyor. Marks'a göre materyalizmin bu kusuru yüzünden, *aktif* yanın soyut biçimde geliştirilmesi idealizme kalmıştı.

Bir yanda insana dışsal, nesnelleştirilmiş bir dünya, öte yanda ebedi ve içsel doğaya sahip insan arasında burjuva düşüncesinin yarattığı büyük boşluk, Marks tarafından böyle doldurulmaya çalışıldı. Marks "gene teorik düzlemde çözülebilecek hiçbir teorik sorun ola-

mayacağı" bildiğinden, kendi teorik faaliyetini, yaşamının her döneminde pratik siyasal faaliyet ile bütünleştirdi. Burjuva düşüncesi- nin yaratıp geliştirdiği ayrıklaştırma ise, siyasal tercih ve siyasal faaliyet gündeme geldiğinde bireyin karşısına çoğu kez aşılmaz engeller dikti, bireysel tepkilerin bir kısır döngü içine hapsolup erimesini sağladı.

Yeraltından Yargılar

Lukacs, toplumsal bilinçlenme sürecini iki evreye ayırıyor. İlk evreyi, sözünü ettiğimiz ayrıklaştırmanın egemenliği oluşturuyor: Toplumdaki çürüme ve yozlaşmanın insan ya da birey dışı bir nesnellik olarak görülmesi. Bu yanılsamanın ürünü, burjuva toplumunda çeşitli ahlak, felsefe ve edebiyat anlayış ve akımlarının ortaya çıkışı oluyor. İkinci evrede söz konusu "nesnelliğin" insani ve değiştirilebilir yanı görülüyor. Bilinçlenme sürecinin bu ikinci evresinde siyasal faaliyet gündeme geliyor.(3). Yalnızca bir yanılsama durumu olmanın ötesinde, ilk evredeki ahlaki, felsefi ve edebi yapılanma ikinci evre için zorunlu bir hazırlık dönemi oluşturuyor.

Şüphesiz Lukacs'ın söz ettiği iki evrenin birbirini izlemesi, mekanik bir zorunluluk değil. Toplamları, dünyayı sarsan güçlü altüst oluş dönemlerini bir kenara bırakalım şimdilik. Genel olarak bakıldığında dış dünyanın ve insan doğasının değişmezliğine ideolojik inanç, birey söz konusu olduğunda kimi durumlarda bezgin, kimi durumlarda ise belki zekice ama sinik bir uzaklaşmaya kaynaklık ediyor.

Camus'yu düşünelim. Doğuştan "yabancı" olan bireyin dünyayı değiştirme uğraşına soyunması tanım gereği "saçma"dır. Dostoyevski'nin "Yeraltı Adamı" (*Yeraltından Notlar*) ise bir yanıyla çok hastalıklı, bir başka yanıyla ise belki de daha gerçekçi ve "insani" bir tiptir. Dostoyevski, yaşadığı dönemde, Rus toplumunun özel bir tarihsel görevi olduğuna hep inandı. Böyle birinin, insanın topluma yönelik faaliyeti üzerinde büsbütün uzak düşünmesi çok güçtür. "Yeraltı Adamı" bir yerde, toplumun değiştirilebileceğinden, daha iyi ve daha insanca bir toplum yaratılabileceğinden söz eder. Bir başka deyişle, "Yeraltı Adamı" dünyanın değiştirilemezliğine imanlı değildir. Ama "insan doğasının değişmezliği"nde ısrar eder: Evet, insanlar

yasaları kavrayıp bu yasalar doğrultusunda akılcı bir toplum ve yaşam kurabilirler. Ama böyle bir dönemde de insan bu kez can sıkıntısından dolayı akılcı olmayana eğilim gösterecektir. "Çünkü insanlar ahmaktır" (4)

Kanımızca Dostoyevski'yi "büyük" yapan, bilge "Yeraltı Adamı" nı gerektiğinde, hep yerüstüne özlem duyan insani yanıyla da veribilmesidir. Dostoyevski, "Yeraltı Adamı"nın, bu konumuyla toplumsal yaşama katıldığında sıradan bir yalak durumuna düşeceğini sergileme cesaretine sahiptir. Camus'nun yabancı, Meursault, hiçbir zaman yalaklaşmaz, hep "yabancı" olarak kalır; çünkü Meursault insan olmaktan çok uzaktır. Dostoyevski'nin kendine özgü "yabancı" sı ise son tahlilde gene de insandır.

Dostoyevski'nin herşeye rağmen insandan kopmaması, yaşadığı toplumun özellikleriyle de birleştğinde, insana aktivist bir boyut eklemesine yol açar. İnsan gene ebedi ve içsel duygu zenginliklerine sahiptir ve uygarlıkla birlikte bu zenginlikler bireyin iç dünyasında belirli dengesizlikler doğurur. Birey, yeni dengelere ulaşmak ister. İşte bu noktada insanı "devrimci" yapabilen, kendi iç dengesizliklerini toplumda yeni düzen ararılarıyla belirli bir dengeye ulaştırma dürtüsüdür. Devrimci, kendi içsel dengesizliğini toplumsal düzlemdeki ararılarla gidermeye çalışan bir aktivisttir.

Burada çok açık biçimde belirtmekte yarar var: İçerdiği tehlike, hastalıklı yan ne olursa olsun, söz konusu dürtü, **başlangıç** olarak saygın bir içerik taşır. Kendisiyle büsbütün barışık, kendisi ve toplumuyla en küçük bir hesaplaşması olmayan birey, hiçbir şeye, hiçbir başlangıç yapamaz. Birey, elbise seçer gibi, önündekilerin en iyisine bakıp inanç ve eylem seçmez. Gerçekte bir bütün olan içsel ve dışsal hesaplaşmaları bireyi alır, bir yerlere götürür. Daha sonrası, bir başka sürecin ürünüdür.

Değişiklik: Tutku mu, Korku mu?

Buraya kadar Avrupa'da bireyin konumunu ve bu konuma ilişkin yaklaşımları toplumsal dinamiklerden bir ölçüde bağımsız olarak ele aldık. Daha doğrusu, kapitalizmin doğal gelişiminin ortaya çıkardığı değişimlerin dışında, köklü toplumsal altüst oluşların bireyin konu-

mu üzerindeki etkilerine eğilmedik. Oysa dünyamız 200 yıldır böyle-
sine altüst oluşlara, savaşlara, ihtilallere şahit oldu. Genel hatlarıyla
nasıl özetlenebilir bunların insan üzerindeki etkileri?

Bu noktada küçük burjuvanın konumuna ilişkin olarak yerinde
bir değerlendirmeyi aktarmak istiyoruz: "Küçük burjuva ideolojisi
her zaman yenilik arar. Temelsiz, enti püften hikayelerle avunduğu
için, bunlardan çabuk bıkar da. Dolayısıyla hep 'daha yeni' olanın pe-
şindedir. Ama gene küçük burjuva ideolojisinin bu söylenen özellikle
çelişen, daha köklü bir özelliği vardır. Değişime karşı olması. Biçim-
sel yeniliği sever, ama gerçekten farklı olan bir şey karşısında kor-
kunç tedirginliğe kapılır küçük burjuva:" (5)

Çok doğru. Bu doğruyu, Avrupalı demokratın tarihi gündeme
geldiğinde daha özel bir sonuçla da pekiştirebiliriz: Her iki toplum-
sal olgunun başlarında duyduğu temelsiz coşkuya rağmen, Avrupalı
demokratın önce Jakobenlerden, sonra da Bolşeviklerden duyduğu
dehşetin özünde bu insanların gerçekten de **farklı** olduklarını sez-
mesi yatar. Jakobenlerin ve Bolşeviklerin yapmak istediklerini ya da
filen gerçekleştirdiklerini bir kenara bırakıyoruz: Her iki kesimin yal-
nızca "farklı" oluşları bile başlıbaşına bir ürküntü kaynağı olmuştur
Avrupalı demokrat için. Giderek Bolşevikler, Avrupalı Marksistlerin
de önemli bir bölümü için, bu dehşet verici özelliklerini hep korumuş-
lardır.

Genel bir tanım olarak kullanırsak "Avrupa solu" nun bu başlan-
gıç ürküntüsü, Rusya'da 1917'den sonra alınan şu ya da bu tedbirden
önce gelir; gerçekte, bu tedbirlere sınırlı olduğu ileri sürülen tepki ve
küskünlüklerin gerçek kaynağı, belirleyicisidir. Özetle Avrupa solu,
Bolşevikler karşısında, eski Plekhanov kompleksinin geç bir izleyicisi
oluştur. Avrupa solunun Bolşevikler ve 1917'ye ilişkin bu tepkici tavrı,
kuşaklar boyunca, birey-siyasal aktivite sorununa aşılamayan aç-
mazlar taşımıştır.

Avrupa'nın tepkici tutumu, özellikle köklü toplumsal-siyasal olu-
şumlarda açığa vurulan yeni ideolojik sekillenmelere de kaynaklık et-
miştir. 17 Devriminin yahtılmışlığı ve Avrupa'nın gözündeki "sonuç-
suzluğu", yeni devrim durumlarının ve savaşların, tarihin araçları
olarak değil, içlerinde bireyin kendi kendini açımlayacağı ya da ger-

çekleştireceği başlıbaşına birer "ortam" olarak değerlendirilmelerine yol açmıştır. Avrupa solunun bu konumu, özellikle anarşistlerin de varlığı ile İspanya İç Savaşında belirginlik kazandı. Malraux'un **Umut**'u bu gözle okunabilir. **Umut**'ta devrim bir kıyamettir; kıyame-tin ise geleceği, sonucu olmaz. Önemli olan bu kıyamet anının sağla-dığı özgürlük ürünlerinden yararlanabilmektir. Önemli olan, savaşla İspanya'nın ve Avrupa'nın hangi yeni biçimi alacağı değil, insanların bu savaşı fırsat bilip kendilerini değiştirebilmeleridir. Sonuçta ayırım belirginleşir: Bir şey **yapmak** isteyenler ve bir şey **olmak** isteyenler. Komünistler bir şey "yapmak" istedikleri için hep "dar" kalırlar; Ko-münistlerde yalnızca eylemin erdemleri vardır. Bir şey "olmak" iste-yenler ise, gerçekleştirdikleri köklü iç hesaplaşmalarla hayatın biz-zat kendisinin sırlarına ulaşırlar.

Dostoyevski'den söz ederken, iç dengesizliklerin dürtüsü ile toplumsal boyutlu eyleme girişen insana, başlangıç olarak saygı ile bakıldı. Sonrasını, sürecin ve içinde yer alınan somut dinamiklerin belirleyeceği söylendi. İşte bir olasılık: Toplumsal-bireysel dinamikler insanı Dostoyevski'nin çıkış noktasından sonra, Malraux tiplerinin ko-numuna da getirebilir. Daha ötesini söylemek de mümkün: İleride Avrupa'da gelişecek bir toplumsal patlamada, herhangi bir anlamlı tarihsel erek için değil, kendilerini "gerçekleştirmek" üzere yere alacakların niceliği büyük bir önem taşıyacaktır.

Nihayet Avrupalı aydını hep düşündürmüş bir soru var gündem-de. Soru bir yanıyla Sartre'ın bir oyununda, **Siyaset Çarkı**'nda işlendi: Devrimcinin devrimle devirdiğine benzemesi, onun yöntemlerini uygulaması bir tarihsel yazgı mıdır? Koestler **Gün Ortasında Karanlık**'ta kahramanı ile sorgucusunu benzer bir sorun çerçevesinde tartıştı. Sorgucu Gletkin "sosyalizmin tek ülkede ayakta kalabilmesi-nin öneminden" söz eder hep. Sorgulanan Rubaşov yani Koestler'in kahramanı, bir "eski tüfek" olarak düşünür ve konuşur: "Biz tarih yapıyorduk, siz ise politika yapıyorsunuz."

Rubaşov ve kuşağından benzerlerinin tarih yapma gibi soylu bir amaçla yola çıktıklarından kimse kuşku duymamalı. Gene de ortada bir soru duruyor: Rubaşov ya da onun gibi düşünenler, tek ülkede sosyalizmi ayakta tutmanın da "tarih yapmak" olduğunu reddedebilirler mi?

Ulaşılan Nokta

Avrupa'da demokrat düşüncenin diri ve eylemci kalabilmeye yönelik son ve soylu çırpınışı Rolland'ın *Jean Christophe*'unda gündeme gelir. Jean Christophe, eylemci, dünyanın ilk büyük devrimini gerçekleştiren Fransa ile bitmek tükenmek bilmeyen bir teorik zenginlik kaynağı olan Almanya'ya buluşturmaya çalışır hep. İkisinin bütünlüğünde, gerçek Avrupa'yı arar. Jean Christophe için eylem ile teorinin "İngilizvari, burjuvaca, tüccara, pasifist sosyalizmin yüzüne tüküren, antagonizmayı bir yasa olarak gören trajik evren anlayışında" buluşmaları, Avrupa için gerçek umuttur. Rolland'ın kahramanı 20. yüzyılın başında yeni kuşağa şöyle konuşur: "Bir kavga verdik, Cin'i yenemedik, ama o da bizi yenemedi. Şimdi sıra sizin."

Rolland'ın yeni kuşağa bu özlü söyleviden sonra Avrupa'nın doğusunda Cin'i yenmek için bir büyük hamle gerçekleştirildi. Rolland yaşadı, gördü ve hep anlamaya çalıştı. Hiçbir zaman uzak ve düşman olmadı. Ama Rolland'ın bu tutumunu Avrupa solcusu ve demokrasi için genelleştirmek çok güç. Günümüzde Avrupa demokrat düşüncesine egemen olan anlayış, 19. yüzyıl ideolojisinin temel özelliklerini korumaktır. Bu, Jean Christophe'un "antagonizmayı bir yasa olarak gören trajik evren anlayışından", bir başka deyişle Romantizmin devrimci kanallarda bu yeni (ve son) biçimlenişinden iyice uzaktadır. Avrupa'daki yeni anlayış, belirli yönleriye Avrupa'nın eski Utopya geleceğinin 20. yüzyıl koşullarında dirilişi olarak özetlenebilir. Kendi doğal gelişimine bırakıldığında kötüye de yönelebilen bir evrimin, önce devrime dönüşmemesi (çünkü devrimlerin nedeni bilgisizliktir) sonra da iyiye yöneltilebilmesi için eğitim; eğitimin en önemli parçası olarak da bireyin yanılsamalardan kurtulmasını sağlayacak bir yeni hümanist silkiniş. Gerektiğinde bu modeli Avrupa Komünizminin aşağı yukarı aynı doğrultudaki "yeni" yönelimleri ile bütünleştirmek de mümkündür. Geline bu noktada, klasik siyasal eylemin almaşığı, bireyin kendi devrimini (eğitimini) iş, aile, cinsel yaşam, okul vb. gibi alanlarda bizzat kendisi için gerçekleştirmesidir...

Avrupa yüzyıllar süren bir birikim sonucunda, bu noktaya gelmiştir. Değişme, yenileşme ya da yeni bir aktivizm şüphesiz mümkündür. Ama yazımızın konusu bu değil. Türkiye'de özellikle roman

alanında, gencecik bir kuşak "çüklerinin sorunu çözemeyen keloğ-
lanlar" (Ağaoğlu, *Üç Beş Kişi*) olarak suçlanırken, inanç "insanların
kendilerine işkence etmek için buldukları bir tür ceza" (Eroğlu, *İssiz-
lığın Ortasında*) olarak nitelendirilebilirken, daha kötüsü Latife Te-
kin ve Ahmet Altan ağzından sol siyasetle uğraşan insanlara ilişkin
olarak o korkunç şeyler yazılabilirken neye, hangi siyaset-kültürel biri-
kime, hangi fırtınalı deneyimlere dayanılıyor, okuyucuyu bunları dü-
şünmeye yöneltmek istedik.

Bir de şu sözler üzerinde düşünmek gerekiyor: "Mazide melce
aramak kaçaklıktır; ama bir asır sonrasının dalgasına düşmek de ka-
çaklık. Asrımızı bütün sefalet ve bütünlüğüyle, ölen ve doğan unsur-
larıyla anlarsak ve faal olan asrımızın kavgasına 'hayat' cephesinden
iştirak edersek ve kendi asrımızın saadete kavuşacağına inanırsak
yaşadık diyebiliriz." (6)

"Yaşadık" diyebiliyor muyuz?

- (1) Goethe; *Werther (Genç Werther'in İktidamları)* çev: Recai Bilgin, Remzi Kitabevi, İst. 1967 s: 14
- (2) Marx; *Economic and Philosophical Manuscripts* (1844), Bottomore-Rubel, *Marx, Selected Writings in Sociology and Social Philosophy* içinde, Penguin 1969, s: 92
- (3) Lukacs G; *Avrupa Garpaklılığı* çev: Mehmet H. Doğan, Payel yay. İst. 1977 s: 146-147
- (4) Dostoyevski; *Yeraltından Notlar*, çev: M. Özgül, Adam yay. İst. 1982 s: 27-28
- (5) Belge Murat; *Tarihten Güncelliğe*, Alan yay. İst. 1983 s: 164
- (6) Hikmet Nazım; *Kemal Tahir'e Mapushazeden Mektuplar*, Bilgi yay. Ank. 1975 s: 92

SOSYAL DEMOKRASİCİLİK: ESKİ HASTALIK YENİDEN YAŞANACAK MI?

Yusuf GEZGİN

Bu kadar zavallı olmak gerekir miydi? Yaşadığımız yüzyılda zavallı ve aciz olmanın sınırları var. O sınırların ötesine geçmek çok "reel" nedenlerden olanaklı değil. Ancak Türkiye solu bu sınırları zorlama başarısını büyük bir ustalıkla sürdürüyor. Bizim için ne kadar acı!

Türkiye solu, bir kez daha zavallılığa mahkum bir döneme sokulmamalı. Öyle başladı, öyle gitmemeli. Bir anlamda işin başında sayılır; işin başında titizlik ve sabırla dik durmak öğrenilmeli. Yoksa, yanlışlarda ısrar ve beceriksizlikte inat etmek yüzünden şapka çıkarılır hale gelinecek. Bu Türkiye'de, buna mahkum olduğumuza inanmıyorum.

Solun kronikleşmiş güçsüzlük hastalıklarından birisi, belki de diğerleri ile bağlantılı olmasına rağmen en önemlisi, "sosyal demokrasi"ye karşı süreklileşmiş zaafıdır. Hastalık öylesine "vazgeçilmez" bir hal almıştır ki, şimdi bu yazıda oturup "sosyal demokrasi"nin 20. yüzyıl marifetlerini sergilemeye çalışmak, burjuvazinin bu siyasi arsenalinin sınıfsal kökleri üzerinde durmak, sonuç alıcı olmak açısından pek bir şey kazandırmayacaktır. Bunun yerine sosyalistlerin "sosyal demokratlar"a karşı yaklaşımları incelenmelidir. Çünkü, sos-

yal demokrasinin, bir evrensel ideoloji olarak üzerine gidildiğinde Türkiye solunun "desteksever" kesimlerinin tavn "biliyoruz kardeşim" olacaktır. "Hem biliriz hem yaparız"...

Ama gene de şunu söylemeden edemeyeceğim. Çok bilinse de: Sosyal demokrasi, eğer dünya ölçeğinde ve geçmişi olan bir olgu ise, bu akımın en belirgin özelliklerinden ikisi, işçi sınıfının içinde yapısal olarak varolması ve Marksizm kökenli olmasıdır. Bu yüzden Türkiye'de otantik olarak bir sosyal demokrasiden söz edilmesi olanaksızdır. Ama, sorun işlev ve sınıf mantığı açısından ele alındığında Türkiye'de sosyal demokrasi bal gibi vardır. Ön plana çıkan iki işlevi ile. Burjuvaziye alternatif bir program sunabilmesi ve ilerici harekette inşa ettiği truva atı ile...

Ancak, ilk iki özellik olmayınca, yani "sosyal demokrat" kimliğe sahip olmaya çalışan bir çizgi işçi sınıfı içerisinde oturmuş bir güce ve Marksizm ile hiçbir kan bağına sahip değilse, "işbirliği" merakının ilk heyecanı hemen ortadan kalkıyor. "İşbirliği" için artık başka mazeretlere gereksinim vardır. Meraklısı arayıp buluyor. Türkiye'de bütün sendika üyelerini aynı zamanda resmen kendi üyesi sayan bir İngiliz İşçi Partisi, kimi marksist kavramları onca yıl sonra yeniden programına alan bir Alman Sosyal Demokrat Partisi yok. Yok ama, "bizim de Canver'imiz var, SHP yönetimindeki aydın ve bilim adamlarımız var."

Burada batı Avrupa sosyal demokrat mirasa bir "onur" vermek niyetinde değilim, ancak Türkiye'deki bazı zorlamalara itiraz etmek gerekli. Yoksa, Avrupa'da sosyal demokrasinin sicili hiç de temiz değil. Hemen başında iki değerli spartakist'in kan lekeleri yer alır. 1960 sonrasında tamamen Türkiye solunun belli bir bağımsız kimlik kazanmasına karşı CHP'nin "ortanın solu" lakabına layık görülmesi yüzünden ülkemizde varedilen "sosyal demokrasi", eğer mutlaka evrensel bağ kurmak çabasını sürdürürse ve buna solcularımız da katılırsa, o zaman bu sicil biraz daha değişir; 1920'lerde "sosyal demokrasi"ye solundan gelen radikal eleştiri ve sıfatların ne kadar haklı olduğu ortaya çıkar.

"Sosyal demokrasi", genel olarak sosyalist düşüncenin önemli bir belirsizlik taşıdığı alanların başında geliyor. Özellikle bazı politik

zorunluluklar nedeni ile "sosyal demokrasi ve sosyalistlerin yaklaşımı" bilim ve ideolojinin ayrı düştüğü bir sorunsal. Teorik olarak bir burjuva ideolojisi ve siyasal akımı biçiminde hakkı verilen sosyal demokrasi, politika ideolojisinde zaman zaman "işçi sınıfını temsil eden iki siyasal partiden birisi"ne varan "sağ" yorumlarla ödüllendirilebiliyor. Sözü uzatmamak için hemen vurgulayabilirim: Sosyal demokrasi işçi sınıfını temsil etmiyor...

Her Seçim Döneminde Nükseder Aynı Hastalık

60'larda bu tür bir sorunumuz yoktu. Kimse, bütün eksikliklerine rağmen bir sosyalist parti varken gidip göğsünü gere gere CHP'ne oy atmıyordu. 70'ler geldi, sol kendini unuttu, büyük bölümler halinde Ecevit'in peşine takıldı. 70'ler bitti, Ecevit ile beraber bu hastalığın da biteceği konusunda ümitlendik, olmadı. Sorun ne Ecevit, ne de aslında tek başına seçimler. Sorun, çok daha kökene ait yerlerde, ama kendisini en çok seçim dönemlerinde ortaya çıkartıyor. 1977 seçimlerinde, 1983 seçimlerinde ve son ara seçimlerde olduğu gibi.

Bu seçimlerde Türkiye solu, bir-iki istisna ile SHP'yi desteklemedi; düpedüz SHP'cilik yaptı. Son derece kişiliksiz gerekçelerle (kişilik bulma mücadelesi vermesi gereken) "sol", en tehlikeli bir dönemde eski hastalığını nüksettiriverdi. Gerekçeler hazırды. Bu gerekçelerde inandırıcı noktalar da vardı. Ama birşey yoktu: Bir özne olarak sosyalist hareketin varlığı ve geleceği. Bir öznenin kendi kendisini yok sayan değerlendirmeleri kadar ölümcül bir tavır olur mu?

Gerekçelerden ilki ve en inandırıcı gözükene "Özal hükümetini zayıflatmak" oldu. Bunu aslında SHP'nin kendisi de sürekli olarak vurguladı. Olay çok basitti: Son altı yılın "korkutucu" dekoru önünde sahnelenen bir sosyal demokrat şov. SHP bugünkü görüntüsünü kesinlikle bu altı yıla ve bu altı yıldan aldığı ve alacağı ranta borçludur. Öbürü, DSP de altı yıllık dönemin bütün "kazanımlarını" büyük bir hevesle kar hanesine yazmış, sola karşı kindar bir politikayı açık yüreklilikle sürdürüyor. Türkiye'de sosyal demokrasi veya demokratik sol, başta sözünü ettiğim yerlerde değil, "devlet geleneği" içerisinde köklere sahiptirler. Bu köklerin ne olduğu iyice düşünülmelidir.

Özal hükümetini zayıflatmak gibi ilk bakışta rasyonel gözükken bir gerekçeyi savunanlara şu soru kesinlikle sorulmalıdır: Türkiye solunun bir subjektif faktör olarak kendisini bir yere oturtmadan, düzen partileri içerisinde birini güçlendirmek pahasına diğerini zayıflatmak çabasını göstermesi geleceğe ne gibi bir miras bırakacak? Biz ne zaman kendimize omuz vereceğiz? Eğer sorun birilerini zayıflatmaksa ve bu zayıflatma girişimi için birilerine kan aktaracaksak bu, son seçimde açıkça görüldü, neden DYP olmasın?

Türkiye solu bundan böyle kendisini bir yere koyamadığı hiçbir "destekleme", "zayıflatma", "oy ve ilan verme" fiillerine merak sarmamalıdır. Özal hükümetinin zayıflaması, başka süreçler de işlediği zaman anlam kazanabilecek bir gelişmedir. Yoksa, toplumsal hoşnutsuzlukların bir partiden diğerine transfer edilmesinde gönüllü taşıyıcılar olmanın hiçbir anlamı yoktur.

SHP' ciliğin ikinci gerekçesi, "SHP CHP'den farklı" ve "SHP'de bilim adamları, aydınlar var" türünden, ilkinden belki daha tehlikeli yanlışlamalardır. Elbette SHP, CHP'den belli açılardan farklı. Birincisi karizmatik bir lider yok, bir sürü "lider" cik var. İkincisi ve temel olanı, 4-5 yıllık bir aradan sonra hangi siyasi görüş değişmeden çıkabilir. DYP, AP'den farklı bir görüntü kazanmaya çalışmıyor mu? Demirel, neredeyse "asıl sosyal demokrat benim" diyecek. Ancak, bütün bunlar SHP'yi ilerici yapmaya yetmiyor. Görüntü ve mesajlara bakacak olursak, Ecevit'in 73-74 çıkışı çok daha "ileride" ve "harekete geçirici" idi.

Aydınların ve bilim adamların SHP'de toplanmaları ise sosyalistler için ancak üzücü olabilir. Türkiye solu bir dönem "çektığı" aydın-sanatçı-bilim adamlarını şimdi sürükleyebilecek güçte gözüküyor. O güç kazanıldığı zaman çoğu gene sosyalist hareketin eteklerine toplanacaktır. Ama, sosyal demokraside benliğini bulanlar için söylenecek şey, "aynışma iyidir, herkes kendi yerine" olmalıdır.

Türkiye solunun bu son seçimlerdeki önemli "tercihlerinden" bir diğeri de DSP-SHP mücadelesinde oldukça net bir tavır almasıdır. Ecevit'in ne yapmak istediği bellidir. Türkiye solu Ecevit'e takındığı olumsuz tavır ile kesinlikle doğru yapmıştır. Ancak iş SHP-DSP ayrımına gelince biraz karmaşıkmaktadır. SHP, daha baştan beri "aynı

şeyleri söylüyoruz, niye aynıyız" motifini kullandı. Ecevit'in soyunmak istediği rol, SHP'ninkinden belli açılardan ayrı düşüyor. Ancak, "program" bağlamında iki parti arasında önemli farklılıklar bulmak çok güç. Her iki parti de bu konuda ikna edici birşeyler ileri süremiyor. Her iki partinin yapamadığını Türkiye solunun yapmaya kalkması ise son derece saçma. Ecevit'e karşı çıkmak ve "oyun"u bozmak için, neden ille SHP'den "ilerici" bir parti yaratmak gereksinimi duyuluyor? Bunu anlamak çok zor.

Türkiye solunun ara seçimlerde ne yapmak istediği de çok açık değildi. Ortaya çıkan SHP'ciliğin amacı, "SHP oylarını arttırmak" gibi oldukça sınırlı bir kaygıya dayanmışsa, Türkiye solunun bir oy potansiyelinin olmadığı bilinmeliydi. Yok SHP'cilik eğer bir siyasi tavır olarak düşünüldüyse ve "seçimler gibi önemli bir konuda görüş bildirmemek olmaz" gibi bir tez canlılık ile davranıldıysa, o zaman yapılması gereken en sağlıklı iş sosyalistler ile sosyal demokratlar arası ayrımın altının çizilmesi olacaktı. Türkiye solu, daha rüştünü ispat etmeden her sorunda görüş bildirmek zorunda olmadığını da öğrenmelidir.

Türkiye, Sosyal Demokrasi ve Sosyalistler

Ülkemizde, "yaratılan" sosyal demokrasi, kesinlikle sistemin sola açılan gediğini kapatmaya yönelik bir işleve sahiptir. Sosyal demokrasinin ve bu harekete gönül veren kadroların öznellikleri ve iç dinamikleri bu işlev olduğu sürece hiçbir anlam ifade etmeyecektir. Türkiye solu, sosyal demokrasinin düzenin dışına çıkan tepkileri belli bir çizgide tutmak görevi dışında düşünülemeyeceğini bilmek durumundadır. Böyle bir görev olmadığı sürece, böyle bir gereksinim Türkiye burjuvazisi için yakıcılığını hissettirmedeği sürece bu ülkede sosyal demokratların dolduracakları hiçbir boşluk yoktur. Belli dönemlerde gereksinim duyulan alternatif ekonomik politikalar için klasik DP-AP-DYP çizgisinin de kullanılabileceği ortadadır. Üstelik, alternatif bir ekonomik politika üretmedeki acizlik yalnızca Türkiye'deki sonradan olma sosyal demokratlarda değil, yılların köklü partilerinde de görülmektedir.

Bugün, sosyal demokratlar ile sosyalistler arasında toplumdaki tepkileri yönlendirebilme rekabeti vardır. Ancak, Türkiye solu, henüz

bu rekabete etkin biçimde katılmak bir yana, kendisini sosyal demokrasiden kurtarmanın mücadelesindedir. Sosyal demokrasi ile arasındaki farklılıkları bulandıran, sıkıştıkça ona sahip çıkan "sol", kitleleri sosyal demokrat yanlısamadan kurtarmadan önce, gerek örgütsel, gerekse ideolojik olarak sosyal demokrasiden kesin bir kopuş yaşamalıdır.

Bu kopuşu gerçekleştirebilmek için bazı "tabu"ların yıkılmasında yarar var. Şöyle bir senaryo Türkiye solunda açıkça telafuz edilmesede yaygınlık kazanmış durumda: Sosyalist hareketin önünde katedilmesi gereken bir yol var. Bu yol, çeşitli biçimlerde tıkanmış durumda. Bu yolun üzerini tıkayan engellerin her birinin temizlenmesinde değişik toplumsal katmanlar ve siyasal örgütlerle işbirliği yapılması gerekiyor. Bütün iş hangi engelin kimlerce kaldırılacağına tespit edilmesinde. Sonra, gelsin çağrılar, desteklemeler. En büyük payı doğal olarak sosyal demokratlar alıyor.

Bu senaryo, Türkiye solunun kendi elleriyle yarattığı değil, ona dayatılan bir senaryodur. Türkiye solu, yolalayabilmek için, adım adım ve belli bir sıra ile bütün engellerin ortadan kaldırılması gerektiğini düşünerek büyük bir yanlış yapıyor. Yolu tıkayan engeller, yolda kendi öznel niyetlerini ön plana çıkarmayı başarmış bir kararlı yolcunun varlığı ile ortadan kalkarlar. Başkalarının eliyle "demokrasi" umanlar, bu anlamda kimi kazanımlar elde edildiğinde güç ve kitle desteği kazananların kendileri değil, bizzat o sürece ağırlığını koyanlar olacağını düşünmelidirler. Bu yüzden, Türkiye solunun yolunda sosyal demokrasinin temizleyeceği hiçbir engel yoktur, olmamalıdır.

Türkiye solunun bir deyişle iştahını kabartan en belirgin nokta, SHP'nin amorf yapısıdır. Şekilsizlik ve karmaşıklığın bu parti içerisinde "at oynatabilme" şansını arttırdığı sanılmaktadır. Aslında böyle bir şans vardır. Ne var ki, sosyal demokrasi, asli görevini zaten bu şans yarattığı ölçüde sürdürebilen bir siyasi çizgidir. Bu asli görevin ne olduğunu daha önce açıklamıştım. Üzerinde önemle durulması gereken sorun, tek başına "at oynatma" değil, bu at oynatmanın Türkiye soluna ne tür ek kazanımlar getireceğidir. Bazı kazanımlardan söz edilse bile, bir maliyet bilançosu çıkarıldığında, kazananın "bizler olmayacağı aşıkardır.

Türkiye solunun yakın geleceğine baktığımızda, yaşanacak iç ayrışmaların yanı sıra sosyal demokrasi ile ciddi bir hesaplaşmanın gündeme geleceğini söylemek doğru olacaktır. 12 Eylül'ün unutturduğu birçok ayırım noktasının yeniden yaratılması için ve sosyal demokrasinin "etkisizlik" psikolojisi içerisinde Türkiye solunun kanını emmesinin durdurulması için bu zorunludur. Sol, Türkiye kamuoyuna ve bu arada kendi içerisine sosyal demokrasiiden kesin bir kopuşu yaşatmalıdır. Son yıllarda "demokrat" ideolojinin açıkça sızdığı sosyalist düşünce, kendine gelme sürecini ancak bu şekilde başlatabilir.

Önümüzdeki döneme ilişkin bir başka önemli sorun, Türkiye'de "sol" çıkışın sosyal demokrat damga yememesidir. Eğer, "görece rahatlama" dönemi bizlerin de katkısı ile bir sosyal demokrat eser olarak sunulursa, bundan sonrası sosyal demokratların olacaktır. Bizlere de "neden makus talihimizi yenemiyoruz?" biçiminde sorulara cevap aramak düşecektir.

Ülkemizde sosyal demokrat ideoloji büyük bir bunalım yaşamaktadır. Şu altı yıla rağmen, kitlelere hitap etmek konusunda önemli sıkıntıları vardır. Devletçilik, sivil toplumculuk, popülizm ve hatta liberallik iddiaları birbirine geçmiştir. ANAP ve genel olarak "sağ" insanları menun etmese bile "iş bilen" olarak görülürken, sosyal demokratların payına son derece beceriksiz ve ne yapacağını bilemeyen bir görüntü düşmektedir. Bu, Türkiye solu için bulunmaz bir fırsattır. "Bunalım" geçiren sosyal demokrasiyi bir toplumsal panik içerisinde güçlendirmeye çalışmak ayak altındaki toprağı kaydırmak ile özdeşir.

Ayrıca, benzer bir bunalım hemen hemen dünyanın tüm sosyal demokrat partilerinde vardır. Solun genel olarak "güçsüz" gözüktüğü bir dönemde sosyal demokrasinin evrensel olarak yapacağı yeni bir silkinişin kimin işine yarayacağı açıktır. Sol, yalnız Türkiye'de değil, tüm Avrupa'da belli bir hareket serbestliği kazanmak istiyorsa, sosyal demokrasinin kendini bulmasına hiçbir biçimde yardımcı olmamalıdır. Ortada bu tür bir yardımı gerekli kılacak hiçbir zorunluluk gözüküyor.

Sosyalistlerin sosyal demokratlarla ilişkilerini kapsayan yaklaşık 70 yıllık bir tarih vardır. Bu tarih içerisinde bir yanda, hem nesnel da-

yatmalar, hem de önemli teorik yanlışlar nedeni ile "sosyal demokrasinin ikili yanı", "gericiliğe karşı işbirliği yapanz", "anti-tekelci ve devletçi uygulamaları destekleriz" vb. yaklaşım tarzları vardır. Bugün için en anlamsız ve verimsiz tarz da budur. Bu anlamsız ve verimsiz tarz bir kenara konmalı ve 70 yıllık mirasın "sol" yanı gündeme getirilmelidir. Bu tarihte şu ana dek tek tek ülke özgünlüklerinden söz edile edile, evrensel çerçevenin anahatları unutulmaya yüz tuttu. Unutulanların başında "bir ideolojinin herşeyden önce bağımsız olması gerektiği" geliyordu. Şimdi tekrar tekrar bunun hatırlatılması zorunlu hale geliyor.

Türkiye solu evrensel çerçeveyi içkinleştirmeden güncel oynamaya kalkmasın. Siyaset, güçlü çarkların işlediği, yapılan hataların genellikle çok güç telafi edildiği bir "oyun"dur. Uygun zamanı kollayacağım derken bu oyuna hiç katılmamak nasıl bir ölümse, hiçbir ideolojik-teorik titizlik göstermeden "biz de varız" diye ortalığa çıkmak aynı şekilde yokedicidir. İkincisi, güncelle boğulmak ile sonuçlanacaktır; bunu ise bu yüzyılın başından beri tarih, ekonomizm ve reformizm olarak tanınıyor.

TARİH VE İRADE ÜZERİNE KISA BİR DENEME

Gökhan TEKİN

Tarihsel birikimin nesnesi olarak bakıldığında insan, yüzyıllardır bir gelişme sürecini yaşıyor. Genel gelişim sürecinin bir parçası, belki de özü olarak insan "düşünmeyi" arıyor, düşünmeyi öğrenmek istiyor: Koşullar oluştukça ya da bu koşulları kendisi yaratabildikçe...

Hiç kuşku yok: İnsan, düşünmeyi öğrenmeye yetenekli bir varlık. Düşünce tarihine büyük katkıları olanlar "insan kendinin bilincine varabilen bir varlıktır" diyor. Bir başka deyişle insan, bir inceleme nesnesi olarak önüne kendini koyabiliyor. İnsan neden gerek duymuş buna? Düşünmeyi öğrenme sürecinde adeta bir denek taşı olarak neden kendini alması? Yanıtlanması gereken başlıca sorulardan biri bu.

Yanıt, şöyle verilebilir: İnsan, hem özne hem de nesne olarak tek bir yapıda bütünleşebilen varlıktır. Dahası, insan öznel gücüyle kendini ve doğayı değiştirmeye yetenekli bir organizmadır. Nihayet, doğanın, bir inceleme nesnesi olarak insanın önüne koyduğu, insanın kendisinden ve yarattıklarından daha gelişkin ve çarpıcı bir olgu yoktur. İşte bu anlamdadır ki tüm zamanlar "insan öncesi" ve "sonrası" olarak iki bölüme ayrıldı. İnsanın, kendini önüne koyup kendi bilincine varabildiği dönem, yalnızca "varolduğu" tarihöncesi dönemden farklılaştı.

Tarih ve İnsan

Peki "insanın kendi bilincine varması", bir tür mutlak gerçek ve bu gerçeğe ulaşılması anlamında mı ele alınmalı? Bu konuda hayalci olmamak gerek. Bu tür "mutlak" bilgi için, önseller her zaman yetersizdir. Yeterli olan, bu yetersizliğin bilinci ile elde olanı sürekli diri, canlı tutmak ve geliştirmektir. Belki bir-iki adım, ama mutlaka ileri. İleride, atılmış adımların yeni bir bütünlük içinde yadsınmasını da göze alarak ve bunun bir gelişme olduğunu bilerek.

Her yapı kehdine özgü bir doğaya sahiptir. Her yapının, kendi ve-
rilerinin dayattığı bir açılma yolu vardır. Daha önemlisi her yapı, belirli bir bütünün parçası görünümü de taşısa, kendi içinde kendine özgü bir bütünlüğe de sahiptir.

Dolayısıyla "makro" düzeyde kullanılan çözümleme yöntem ve araçlarının, ortaya çıkan her "yeni" olgu, ayrı ya da anızı görünüm verenler de dahil tüm gerçeklikler için seferber edilmesi gerekli ve zorunludur. Bu zorunluluğun bir yanı kullandığımız kuram ve yöntemlerin doğruluğunun hayatın her alanında sınanması, öteki yanı ise insanın gerçekleri kavrama çabasının her alanda varolmasıdır. Tarih ve politika söz konusu olduğunda bu söylenenler önemli yükümlülükler ortaya çıkarıyor. Çünkü insan, ele alınan yapının özne ve nesne olarak bütünleşebilmiş bir ögesi ise, her yapıda "gelişme" ve "hareket" yönünü saptamanın yanısıra, yine her yapıda "müdahale" fiilinin de çerçevesini oluşturmak zorundadır.

Tarih, her dönem, kendinden yana olanlar ve kendine karşı olanlar ayrımını, nesnel olarak ve kendi hesabına yapagelmıştır. Çünkü, tarih bir harekettir; gelişme yasalarının biçimlendiği bir süreçtir. Paradoks olarak görülmemeli: İleriye yönelik bir hareket olarak tarih, gelişim sürecinde, geriye yönelik yapıları da biçimlendirebilir. Ancak en genel düzeyde ve eşitsiz gelişim ışığında bakıldığında, geriye yönelik yapıların ortaya çıkabilmesi bile, ileriye yönelme, dahası sıçrama yapma zorunluluğunun dışavurumudur.

Doğanın oluşturduğu bir varlık olarak insanın bütünleşmiş yapısı, yani toplum ya da toplumlar sözkonusu olduğunda, bu özgün gelişim biçimi daha karmaşık da olsa çok daha geçerlidir. Çünkü insan aynı zamanda iradesi, istemi olan bir varlıktır. Tarihin bilincine vara-

bilenlerin iradeleri ile yanılısamalar içinde varolanların iradelerinin oluşturduğu bir karmaşık yapı çıkar ortaya. İşte insan öznel bir varlık olarak bu anlamda genel gelişim sürecinin yanında ya da karşısında yer alır. Yine aynı anlamda tarih insanın insanlaşma sürecidir; kendinden yana olanlarla olmayanların mücadelesini içeren bir sürekli yapıdır.

Aydınlanma ile insan, insanlaşma sürecinde niteliksel bir adım attı. Ortaçağın karanlıklarından sıyrılıp kendini bir anatomist ciddiyetiyle kendi önüne koydu. Herşeyin insan olduğunu, insanı başka varlıklardan ayıran unsurun, niteliklerini, iradesi aracılığı ile yaratmaya ve değiştirmeye yöneltme gücü olduğunu gördü. Bunu gördükten sonra hep daha çoğunu görmek, daha çok farklılaşmak istedi.

Ne var ki insanın önü, ulaştığı bu noktadan sonra öyle alabildiğine açık değildir. Burada, insan toplulukları tarihinin temeldeki motoru olan sınıf mücadelelerini bir yana koyup şu saptamayı yapmak mümkün: Her yapı, gelişime karşı, giderek suyu kaynağına akmaya zorlayan güçleri barındırır. Bu güçler de iradi varlıklar olarak insanlardan oluşur. Böyle bir durumda, doğadaki başka varlıkların gelişimine benzer biçimde, bir yapının ileriye yönelme koşullarının yeterli olmadığı yerde daha basit parçalara ayrılır. Böylece insan, son tahlilde yine de doğanın bir parçası olduğunu kanıtlar.

Varolan her yapı, kendisiyle, kendi sürekliliğiyle bütünleşmiş unsurları barındırır. Bu unsurlar, mevcut yapının doğası gereği sağladığı tüm araç ve silahlardan yararlanarak, bu yapıyı korumaya yönelik bir ölüm kalım savaşı başlatırlar. Çünkü mevcut yapı, bu unsurların varlıkları için bir *sine qua non* (olmazsa olmaz)dır. Bu ölüm kalım savaşında tarih, ileriye yönelik, ileriye hedefleyen doğasına karşın bu tutucu unsurlar karşısında zaman zaman yenik düşmüş görünür. Bu görünüm, tarihin doğasına ilişkin kuşklar ve giderek yanılısamalar doğurur. Tarihin bir motoru, devindirici gücü ve yönelimi olmadığına ilişkin yanılısamalar. Bu yanılısamalar zamanla öyle bir birikime ulaşırlar ki, bu kez tarihin kendi doğal yolunu açıp ileriye hamle yaptığı olgular, korkunç rastlantıların çakışmasından doğan ayrıntılar olarak görülmeye başlanır. İnsan, bu boşluğu, bu ayrıntıyı kapatmak zorundadır.

İnsanın Önündeki Sınırlar

Bilgi ve pratik, önlerinde duran olguları çözümleyip nesnelleştirmek zorundadır. Tam tamına bu zorunluluk nedeniyle bilgi ve pratik, yetersizlik ve yadsınma süreçlerini de içlerinde taşırlar. Bilgi ve pratik, kesinlikle ve kesinlikle "yanlış" olmaları nedeniyle değil, yalnızca doğaları gereği yadsınmayı da içerirler. Bilgi ve pratik, ilgili oldukları alanlardaki sürekli, hiç durmayan gelişim nedeniyle yadsınma olgusunu da içlerinde barındırırlar. Yaşamın tüm zenginliği ile akışı içerisinde bilgi doğruya en yakın olandır; ama hiçbir zaman tam tamına ve bizatihi doğrunun "kendisi" olamaz. Çünkü bilgi, son çözümlemede belirli bir an'ın çözümlenmesidir, bu an'ın verileriyle oluşur. Pratik ise, böyle bir bilginin verilerinden hareket eden bir eylemdir. Peki ya hesaplanamayan küçük bir zaman birimi ve bunun getirdiğini nitelikçe önemli bir eklenti? Ne bilgi ne de pratik, bu konuda tam tamına kapsayıcı olamaz. Olmasını da hiç beklememek gerek. Felsefe ile somut "bilgi" ve pratik arasındaki farklılık da burada ortaya çıkar. Çünkü felsefe, bir süreç içerisinde anlıkların olabileceğini bilen, ama süreç genelinde bu an'ları kendi başlarına odak noktasına almayan bir global tanıma sistemidir. Felsefe, hiçbir zaman belirli bir an ile bütünleşmez. Çünkü felsefe, bir süreçtir. An ise, kendi başına, kendi sınırları içerisinde süreç olamaz.

Tarih bilincine sahip olanların ya da toplumları tarihsel gelişim doğrultusunda dönüştürmeye soyunanların sorunları da bu noktada ortaya çıkar. Çünkü onlar, mutlaka pratiğe yönelmek durumundadırlar. Pratiğe yönelmek durumundadır; çünkü karşılarında yalnızca bir "düşünce" yoktur; bu düşünceyi taşıyan, yerleştirmeye çalışan somut araçlar vardır. Bu araçlarla boğuşma anlamında, dönüştürücü güçler günlük ve anlık olanlara ya da öyle görünenlere de karşı çıkmak zorundadırlar. Oysa bu hedefler ve onlara karşı verilen mücadele, sürecin bütünlüğü içinde bakıldığında, biçim ve içerikleri ile sürekli olarak yadsınabilecek birimlerden oluşur. Bir başka deyişle tarih bilincine sahip güçler, süreç olgusunun bilinci içinde, anlık gereksinimlerle oluşmuş yapıları yadsıyıp bunları aşabilmelidir. Bu başarılamadığı takdirde, dönüştürücü güçler de, belki tam tamına doğaya özgü bir seleksiyon süreci geçirip türleşecek, bu türlerin pek çoğu da tutuculaşan yapının parçaları konumuna dönüşeceklerdir.

Bu durumda an'ın çözümlemesinin, geçmişten geleceğe uzanan halkanın bir bölümü olarak yapılması gereğinin önemi ortaya çıkmaktadır. Çünkü ancak bu sayededir ki dönüştürücü unsurlar tarihsel gelişim çerçevesinde kendi varlıklarını da kesintisiz kılabilirler. Nihayet, insanın düşünmeyi öğrenmesi ya da "bilme"nin ne olduğunu bilmesi ancak bu sayede mümkün olacaktır.

Göreve Çağrı

İnsan, genel olarak topluma özgü yanılsamalar, özel olarak da dönüştürücü güçlere özgü kısıtlılıklar sonucunda, verili an'ın gerçekliğini kalıplaştırma, mutlaklaştırma eğilimindedir. Tarihin mantığına karşın, öznellikler bileşimi olarak da değerlendirebilecek toplumlar, kendi başlarına, salt kendi dinamikleriyle dönüşmeye yatkın değildirler. Bu gerçek, bu kısıtlayıcı çerçeve içinde bile insanlaşma sürecinin motoru olan sınıf mücadelesinin içinde, insanın kendisine yani bireye, dönüşüm için ek çaba harcama görevini yüklüyor. Tarihin gereklerini yerine getirenler, her zaman bu görevin hakkını verenler, yani başka anlamda değil bu anlamda "aşkın" konuma gelebilenler olmuştur. Aynı nokta şöyle de ifade edilebilir: İnsan, ileriye götürücü tarihin önüne alıp sürükleyeceği bir varlığın ötesinde, öznel eylemiyle bu sürece etkin biçimde katılabilen bir varlık olarak ve ancak bu sayede kendini aşabilecektir.

Bu, bir yükümlülüğün açıklanması, bunu üstlenmeye bir davettir. Bunun da ilk adımı, düşünmeyi öğrenmektir.

BİREY, SİYASİ MÜCADELE VE TÜRKİYE SOLU

* OKURLARLA * GELENEK GÜNDEMİ * TÜRKİYE'DE SİYASET VE İDEOLOJİ ÜZERİNE SESLİ DÜŞÜNCELER / METİN ÇULHAOĞLU * SOLUN TARİHİ, ÖZELEŞTİRİ VE TRAGEDYA / CENGİZ UYGUR * BİR GELENEK NASIL DOĞAR / CEMAL HEKİMOĞLU * İNANMAK: BİR İŞKENCE Mİ, ÇIKIŞ YOLU MU? / İ. SUPHİ CANDEMİR * SOSYAL DEMOKRASİCİLİK: ESKİ HASTALIK YENİDEN YAŞANACAK MI? / YUSUF SEZGİN * TARİH VE İRADE ÜZERİNE KISA BİR DENEME / GÖKHAN TEKİN

KDV DAHİL 500 LİRA